

Rooie oortjes

‘*Me Tarzan, you Jane*’. Als kleine jongen, die in de jaren zestig met rooie oortjes naar Tarzan-films uit de jaren dertig keek, leken mij de rolverhoudingen tussen de seksen duidelijk. Tarzan, die in de film nog nooit een vrouw gezien had, definieert de man-vrouwverhouding volgens de logica van zijn hormonen. Jane, die aanvankelijk protesteert tegen de ruwe manier waarop de verhoudingen vervolgens vorm kregen, blijkt in

staat om de aapmens te domesticeren, met een liefdesverhouding in een Tuin-van-Eden-achtige biotoop als gevolg. De Tarzan-films waren absoluut erotisch met een archaïsche ondertoon van onschuld, liefde en geweld. Cultuur en natuur, de twee helften van ons brein, strijden met elkaar, waarbij duidelijk is dat geen van beiden wint; de ambivalenties blijven intact en dat definieert de spanningsboog van de films, en ook die tussen de seksen; zo lijkt het althans.

#MeToo verwijst naar intimidatie en aanranding tussen de seksen, doorgaans die door mannen ten opzichte van vrouwen waarbij machtsverschillen de relaties karakteriseren. Een New-Yorkse activiste gebruikte het als *hashtag* om vrouwen uit hun isolement te halen en hun verhaal over seksueel misbruik publiek te maken. Een wereldwijde uitdrukking van solidariteit – zij het dus van berichtgeving over gedeeld misbruik – was het gevolg. Wie vanuit die optiek nu weer naar Tarzan-films kijkt krijgt opnieuw rooie oortjes, nu met een ander motief: het zijn inmiddels foute films die een natuur-gebonden romantiek suggereren met als ingrediënten een vanzelfsprekende mannelijke superioriteit en een nu eenmaal aangeboren vrouwelijke kwetsbaarheid.

In de MeToo-discussie passeerden inmiddels allerlei instituties – immers de verbanden waarin machtsverschillen tussen de seksen nu eenmaal voorkomen – de revue. Media, politiek, onderwijs, leger, zorg, theater, muziek, zakenwereld; geen domein ontkomt aan kritisch onderzoek. In dit themanummer dat de MeToo-thematiek indringend aan de orde stelt, blijkt dat ook de kerk – toch al niet onverdacht gebleken in eerdere discussies – haar geschiedenis van toegedekt seksueel misbruik kent. Onder redactie van Ciska Stark en Francisca Folkertsma verhelderen diverse auteurs in dat verband de achtergronden van de MeToo-discussie; er worden ervaringen in beeld gebracht, maar ook de zorg voor slachtoffers wordt aan de orde gesteld. De tijd van doofpotten, romantiserende vergoelijkingen en vooral van manipulatief misbruik is voorbij. Althans, daaraan hopen we bij te dragen met dit themanummer van *Handelingen*. ◀

*Hans (prof.dr. J.B.A.M.) Schilderman is hoofdredacteur van Handelingen en hoogleraar Religie en Zorg aan de Faculteit Filosofie, Theologie en Religiewetenschappen van de Radboud Universiteit Nijmegen.
E h.schilderman@ftr.ru.nl*

#MeToo en de functie van het ongemakkelijke getuigenis

Na het leiden van een viering ergens eind 2017 stond ik als gastvoorganger bij de uitgang van het gebouw om de kerkgangers zoals gebruikelijk te groeten. Veel snelle handdrukken en een enkel kort woord. Eén vrouw keek me even aan en zei, terwijl ze me de hand schudde: “Fijn dat u niet sprak over de ‘gemeenschap van de Heilige Geest.’” Zonder in te houden liep ze verder, ze wilde het kennelijk alleen even kwijt. Ik meende te weten wat ze bedoelde, al kan ik achteraf alleen mijn eigen interpretatie geven.

De term ‘gemeenschap’ kan bij slachtoffers van seksueel misbruik vervelende associaties oproepen. Wanneer in een door de voorganger uitgesproken zegen niet alleen ‘de genade van de Here Jezus Christus en de liefde van God’ maar ook de ‘gemeenschap van de Heilige Geest’¹ als een zegen op de aanwezigen gelegd wordt, kan dat voelen als ongewenste intimiteit van Godswege. De Geest van God die gemeenschap met je zoekt is iets anders dan het gevoel van een beschermende tegenwoordigheid die de zegen bij velen toch ook oproept.

Onder het vergrootglas

Toch zal deze negatieve associatie geen gemeengoed te zijn. De term ‘gemeenschap’ en de bijbelse wortel van het theologische begrip

koinonia raken immers juist aan het positieve hart van het christelijk geloof: *koinonia* duidt op eenheid waar het goddelijke en het menselijke elkaar raken, het betekent *communio*, delen in het heilsmysterie.

In mystieke theologie is ‘gemeenschap’ met het goddelijke al helemaal geen vreemde gedachte. De omgang met God of het verwijlen in de Geest kan in extatische en erotische termen op vurige wijze en vol verlangen beschreven worden. Ook in minder mystieke kringen is de metafoor van Christus als de bruidegom en de gemeente van gelovigen als bruid een welbekend bijbels beeld met alle connotaties van dien, maar het hoort bij het hart van de ecclesiologie.

En het Hooglied als heilig én aards minnespel is niet voor niets in de canon van de Heilige Schriften opgenomen. Bij geloof hoort nu eenmaal toewijding en overgave. Geloven kan niet anders dan met hart en verstand en lichaam

< Nikias Skapinakis, ‘Encontra de Natália Correla com Fernanda Botelho e Maria João Pires’, 1974

en ziel. De lichamelijke *performance* van geloof doet ertoe.

In tijden van #MeToo wordt echter de kerk, als onderdeel van de gehele cultuur, opnieuw uitgedaagd om haar eigen houding tot het lichamelijke, de beleving van seksualiteit en de cultuur die zij

hieromtrent construeert, opnieuw onder het vergrootglas te leggen en door te lichten op de uitwerking ervan in het licht van het onrecht dat velen, en vooral vrouwen, is en wordt aangedaan.

Wereldwijd respect

Zitten we daar echter op te wachten? Kunnen we nog iets nieuws melden? Dat vroegen wij ons als redactie van *Handelingen* af. Religieuze organisaties zoals kerken liggen al langer onder vuur als het gaat om seksueel misbruik in het pastoraat.

Veel kerken hebben zich verenigd in de organisatie van meldpunten, nemen deskundigen in dienst die lokale gemeenschappen kunnen bijstaan en kijken niet meer weg als er onderzoek gedaan moet worden (hoewel de Jehova's Getuigen dat tot op heden weigeren).

In ambtsopleidingen wordt in supervisie en pastoraat de professionele omgang met intimiteit gethematiseerd. Studenten leren de verleidingen van het misbruik van vertrouwen en de valkuilen van hun eigen persoonlijke verlangens onderkennen en dat is nodig ook.

Sinds onderzoekscommissies hun werk deden, hangt voor de buitenwereld het imago van misbruik als wierook om het ambt van de celi-

bataire priesters heen en hoewel kerken sommige straatjes netjes schoonvegen en schadeclaims betalen, is het leed nog niet geleden. Want het gebeurt opnieuw, en in alle lagen van de maatschappij, zo blijkt wel uit #MeToo.

In sommige opzichten loopt de kerk zelfs voorop in het ontmaskeren van machtsstructuren die misbruik makkelijk in de hand werken. Maar gemakkelijk is het niet. Noties als vergeving, schuld en zonde kunnen een mystificerende werking krijgen wanneer ze te vroeg of te gemakkelijk gebruikt worden.

Het omgekeerde gebeurt ook: een op geloof gebaseerd getuigenis dat het op vergelding gebaseerde discours doorbreekt. Een bijbels getuigenis als 'alternative script' (Brueggemann).

Zo dwong de Amerikaanse oud-turnster Rachel Denhollander wereldwijd respect af door haar testimonium in de zaak van de tot levenslang veroordeelde nationale turnarts Larry Nasser, die meer dan 150 meisjes en vrouwen misbruikte. Denhollander confronteerde de beklagde vanuit haar perspectief op een bijbels oordeel en vergeving:

'In our early hearings you brought your Bible into the courtroom and you have spoken of praying for forgiveness. And so it is on that basis that I appeal to you. If you have read the Bible you carry, you know the definition of sacrificial love portrayed is of God himself loving so sacrificially that he gave up everything to pay a penalty for the sin he did not commit. By his grace, I, too, choose to love this way. You

spoke of praying for forgiveness. But Larry, if you have read the Bible you carry, you know forgiveness does not come from doing good things, as if good deeds can erase what you have done. It comes from repentance which requires facing and acknowledging the truth about what you have done in all of its utter depravity and horror without mitigation, without excuse, without acting as if good deeds can erase what you have seen this courtroom today.'

spoke of praying for forgiveness. But Larry, if you have read the Bible you carry, you know forgiveness does not come from doing good things, as if good deeds can erase what you have done. It comes from

repentance which requires facing and acknowledging the truth about what you have done in all of its utter depravity and horror without mitigation, without excuse, without acting as if good deeds can erase what you have seen this courtroom today.'

repentance which requires facing and acknowledging the truth about what you have done in all of its utter depravity and horror without mitigation, without excuse, without acting as if good deeds can erase what you have seen this courtroom today.'

Tegenstemmen

Tegenover de positieve klanken die #MeToo teweegbrengt, klinken ook tegenstemmen. Is het gevolg ervan niet een nieuw soort morele preutsheid die iedere lust uit het openbare leven verbant en verdacht maakt? Hoe verhoudt zich dat tot een internetcultuur waar porno vrij toegankelijk is?

Kun je als cabaretier nog een grap maken over vrouwen? Mag je als pastor nooit meer spontaan een arm om iemand heenslaan? Komen we niet in een verkilde samenleving terecht, omdat het 'freeze'-principe maakt dat mensen het spel van aanraken en afstoten niet meer kunnen spelen, de ene groep omdat ze beschadigd is en de andere bang om aangeklaagd te worden? En wat te doen met valse beschuldigingen? De slachtoffers van wie de reputatie levenslang besmet raakt door een onbewezen aanklacht? Degenen die machteloos staan tegenover een onterechte aanklacht, gedaan uit wraakzucht of haat? Is #MeToo niet een doorgeslagen mediahype geworden?

In NRC verscheen een bijlage getiteld #ArtToo, vol artikelen die aangaven hoe de MeToo-beweging effect heeft in de wereld van de kunsten, waar exposities met verleidelijk naakt als politiek incorrect worden

geweerd of bekritiseerd. In *Trouw* verscheen een interview met filosoof Svenia Flasspöhler, die

betoogt dat #MeToo de vrouwenzaak geen recht doet en vrouwen uitsluitend *framet* als slachtoffers en mannen als daders.

In sociale media wordt vooral bekende Nederlanders verweten dat ze aandacht voor een tanende carrière zoeken door met hun MeToo-verhaal naar buiten te komen. Oud-wielrenster Marijn de Vries vertelt over de complimenten die ze krijgt over haar columns, behalve die over haar MeToo-ervaringen, die leveren haar stevast het commentaar 'niet zeuren, zeikwijf' op.

Nadere bezinning

Alles bij elkaar kwamen we als redactie steeds meer tot de overtuiging dat deze tegenovergestelde reacties in een vakblad voor professionele pastores vragen om nadere bezinning. Wat er aan onderzoek bekend is vanuit maatschappelijke en theologische perspectieven brengen we hier bij elkaar. Kennis om situaties te kunnen duiden is immers van het eerste belang. Want juist een versimpeling van de discussie doet onrecht aan allen.

Artikelen in dit nummer laten zien dat *framing* van #MeToo als mediahype slachtoffers structureel tekortdoet en in feite precies hetzelfde mechanisme is als waar slachtoffers nog

steeds mee te kampen hebben, namelijk ontkenning, wegstreken en 'blaming the victim'.

Tegelijkertijd toont dit hele nummer aan hoezeer ook in de theologie een bezinning op lichamelijke en seksualiteit een marginaal verschijnsel is. In een theologie waarin steeds meer aandacht komt voor de geschapen werkelijkheid, staat bezinning op de relatie tussen macht en seksualiteit theologisch gezien op achterstand.

Kracht benutten

Waar de drempel voor aangifte van misbruik nog altijd huizenhoog is, heeft #MeToo in elk geval opgeleverd dat de drempel tot spreken voor sommigen goddank geslecht is. #MeToo heeft niet alleen beroemde maar ook voorheen gemarginaliseerde mensen geholpen om een geloofwaardig getuigenis te geven en hun stem te verheffen. Dat wordt verderop in dit nummer terecht 'profetisch spreken' genoemd, omdat het aanklaagt, onmaskert en kracht geeft.

Diezelfde kracht zou de kerk en zouden pastores kunnen benutten. Taal is immers hun instrument, ritueel een exorcerende en helende kracht en liturgie de plaats waar litanie, aanklacht en solidariteit in individuele en gemeenschappelijke vormen expressie vinden.

Een professioneel theoloog is zich hiervan bewust. In het voorbeeld van het begin bespeuren we al de gevoeligheid en de kracht van taal. De pastor kan de geloofsgemeenschap daarin voorgaan, door te spreken waar gesproken moet worden. Dat vraagt om *naming* in een taal van feiten en zakelijkheid. Recht spreken waar recht

gesproken moet worden. Dat vraagt een helder zicht op de functie van taal op het niveau van de semantiek ('low order meaning', Rappaport 1999) waarin het gaat om afbakening en onderscheid, het aanduiden van min of meer objectiverende betekenisgeving. In die taal wordt het beest bij de naam genoemd en dat onmaskert het kwaad.

De theoloog kent echter ook het niveau van de vergelijking ('higher order meaning') waarbij in metaforische termen een verbinding gelegd wordt tussen de kenbare werkelijkheid en de werkelijkheid die gerepresenteerd wordt in de metafoor of het symbool. Deze taal construeert een nieuwe betekenis, zoals het beeld van het gebroken brood dat het gebroken lichaam in het eucharistisch gebed present stelt. Dat is taal die relaties verruimt en openheid schept voor nieuwe betekenisgeving, voor het duiden van wonden.

Ten slotte is de theoloog zich bewust van het niveau van het numineuze ('high order meaning'), mystieke taal die de mens verbindt met het onkenbare, met het goddelijke mysterie. Dat is taal waarin een mens zich opgenomen weet in een groter geheel, misschien zelfs wel dat van vrede en zegen van Godswege. Een religieus professional is sensitief voor deze verschillende lagen van taal en kan nieuwe taal ontwikkelen en aanreiken. Zodat #MeToo bevrijdend kan doorwerken. ◁

Noties als vergeving, schuld en zonde kunnen een mystificerende werking krijgen wanneer ze te vroeg of te gemakkelijk gebruikt worden

Noot

¹ Een van de vier standaardformuleringen voor de zegen in het liturgisch Dienstboek voor de Protestantse Kerk in Nederland. *Dienstboek, een Proeve. Schrift, Maaltijd, Gebed*, Zoetermeer: Boekencentrum 1998, pag. 197 en andere plaatsen.

Literatuur

#ArtToo. NRC, 15 maart 2018.
Poll, W. van de (2018). MeToo is een zwaktebod. Interview met Svenia Flaspöhrer. *Trouw*, 23 juni 2018.
Protestantse Kerk in Nederland (1998). *Dienstboek, een Proeve. Schrift, Maaltijd, Gebed*. Zoetermeer: Boekencentrum, 197ev.

Rappaport, R. (1999). *Ritual and Religion in the making of humanity*. Cambridge Studies 110. Cambridge UP, 70.

Vries, M. de (2018). Zeur niet zeikwif. *Trouw*, 30 juni 2018.

www.christianitytoday.com/ct/2018/january-web-only/rachael-denholander-larry-nassar-forgiveness-gospel.html

Ciska (dr. F.) Stark is directeur Onderwijs en universitair hoofddocent Praktische Theologie aan de Protestantse Theologische Universiteit Amsterdam/Groningen.
E.f.stark@pthu.nl

tips bij het thema

Organisaties met websites

- www.smpr.nl

SMPR: meldpunt seksueel misbruik in pastorale relaties

- www.meldpuntgrensoverschrijdendgedragrkk.nl

Meldpunt Seksueel Misbruik RKK

- www.meldpuntmisbruik.nl

Meldpunt seksuele intimidatie / misbruik binnen pastorale c.q. kerkelijke relaties. Christelijk Gereformeerde Kerk (CGK), Nederlands Gereformeerde Kerk (NGK), Gereformeerde Kerk Vrijgemaakt (GKV), Voortgezette Gereformeerde Kerken in Nederland (vGKN) en Hersteld Hervormde Kerk (HHK)

- www.sgl-platform.nl

Stichting Gedragscode Leidinggevend (SGL)

- www.ikmeldhet.nl

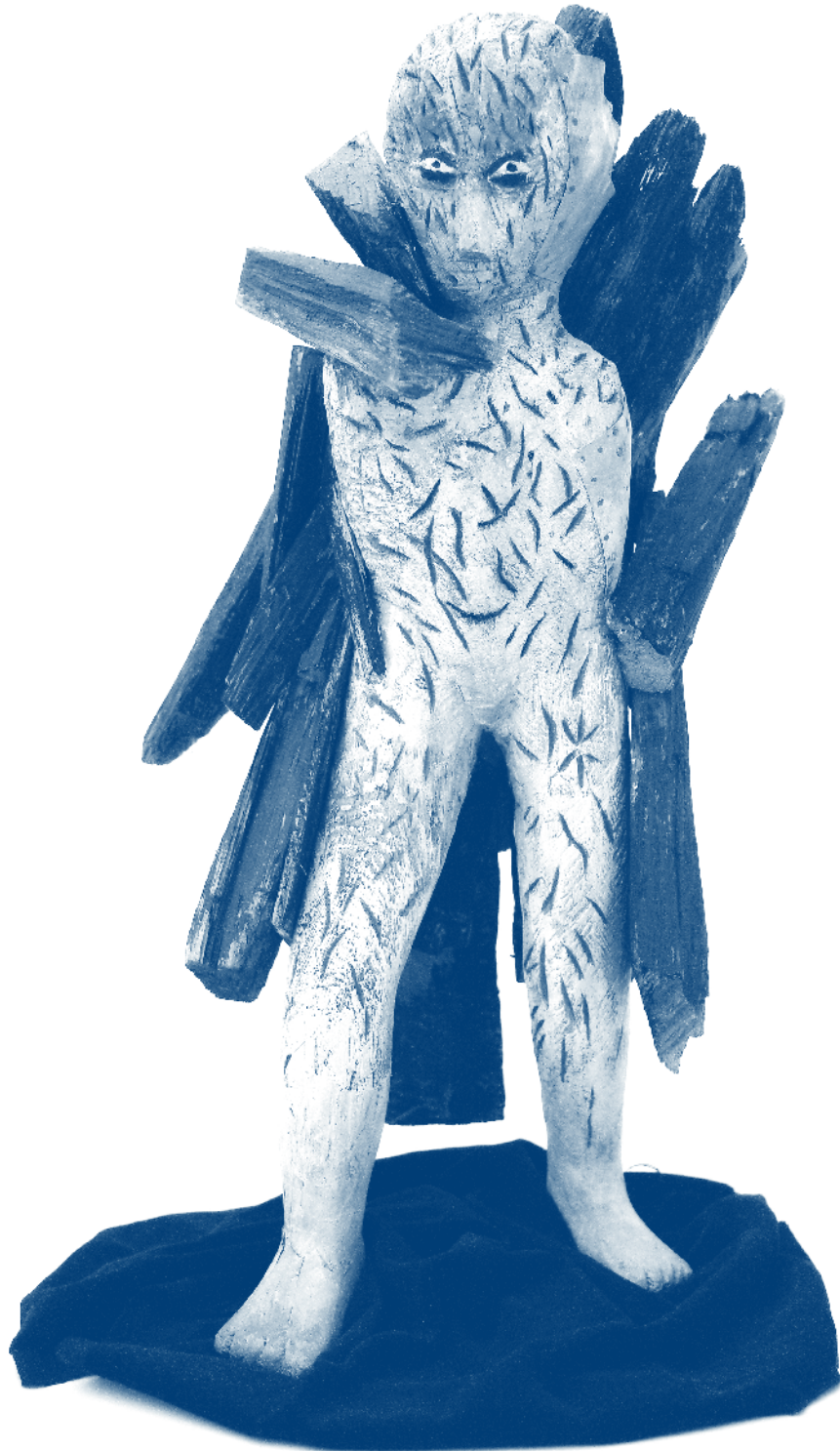
Reformatorisch Meldpunt

- www.inveiligehanden.nl

'Maak je vrijwilligersorganisatie veiliger'. Project van Vereniging van Nederlandse Organisaties Vrijwilligerswerk NOV

- www.resister.nl

'Stop geweld tegen vrouwen', campagne van Tear

Wat heeft #MeToo ons te vertellen?

In 1999 werden op de landelijke gezamenlijke synode van de toenmalige Samen-op-Wegkerken de nota's *Schuilplaats in de wildernis* en *Godsdienst en incest* gepresenteerd. De problematiek van seksueel misbruik stond hoog op de agenda. Het is een opmerkelijk gegeven dat het klimaat waarbinnen misbruik kan gedijen, niet of nauwelijks veranderd is.

Toch toont elk onderzoek steeds weer aan dat seksueel misbruik niet alleen ontwrichtende en langdurige gevolgen met zich mee kan brengen, maar ook een omvangrijk probleem is. Ook de onderzoeken binnen een kerkelijke setting bevestigen deze uitkomst. Mijn eigen onderzoek (Veerman 2005) toont aan hoe seksueel misbruik door een predikant ook een hele gemeenschap verscheurt. De MeToo-campagne zet de seksuele grensoverschrijdingen en het klimaat waarbinnen die grensoverschrijdingen plaats kunnen vinden, opnieuw en terecht hoog op de agenda van de samenleving en van de kerken.

De MeToo-campagne laat drie dingen zien die ik in dit artikel verder wil uitwerken. Allereerst raakt #MeToo aan een omvangrijk probleem. Waar gaat het echter precies om? Wat is seksuele intimidatie? Wanneer spreken we van seksueel misbruik? In de tweede plaats blijkt dat er veel onwetendheid is over de gevolgen

van ongewenste seksuele grensoverschrijdingen. Over de gevolgen zal ik meer vertellen. Tot slot laten de reacties in de media op de MeToo-campagne vergelijkbare patronen zien als waar slachtoffers mee te maken krijgen in families of leefgemeenschappen. Waarom is het zo moeilijk om verhalen van ongewenste seksuele grensoverschrijdingen te delen?

Een pastorale ontmoeting

Mijn gesprekspartner kijkt naar de grond en zwijgt. In de stilte is het tikken van de klok goed hoorbaar. Ze heeft haar zilvergrijze haar opgestoken. De talloze lijnen in haar gezicht vertellen een verhaal van hard werken en van zorgen. Haar oogopslag laat het stil verdriet zien dat met haar mee gaat. In de tijd dat haar man ziek was en na zijn overlijden heb ik haar meerdere malen gesproken. Het waren eerlijke gesprekken over haar leven dat een andere wending had genomen dan ze zo graag gewild had. Ze had nooit de kans gehad om te leren, maar leefde haar leven in de schaduw van eerst haar

< Henk Visch, 'Sorgenträger', 1983

▷

ouders en later haar man en gezin. Dienstbaar en zorgend. Ze had zich erbij neergelegd en er het beste van gemaakt.

In het laatste gesprek vertelde ze echter dat er nog iets was dat haar dwars zat. Het had haar leven op de kop gezet. Ergens wilde ze het aan mij vertellen, maar het lukte haar niet. Ik beloofde er op een ander moment voor terug te komen, zodat we in alle rust nog eens konden verkennen waarom ze haar verhaal wel of niet zou vertellen.

En zo komt het dat we op een druilerige ochtend samen luisteren naar het tikken van de klok. Mijn gesprekspartner begint aarzelend te vertellen. De verhalen in de kranten en op het journaal brengen onrust bij haar naar boven. Ze kan geen nieuws meer kijken of er zijn weer nieuwe onthullingen over seksueel misbruik. Het raakt aan haar levensverhaal.

Haar hele leven had ze gezwegen. Natuurlijk, want wat moest ze anders? Bij haar ouders kon ze niet terecht en haar man zou haar niet hebben begrepen. Door haar leven lang hard te werken, had ze zich staande weten te houden. Door een zekere harde en rechtlijnige buitenkant, had ze haar onzekerheid en angsten in haar binnenste kunnen controleren. Nu ze echter op leeftijd is, heeft ze veel tijd om te piekeren. De avonden duren lang. De nachten vallen niet mee.

De oude vrouw vertelt verder niets over wat ze heeft meegemaakt. Het geheim is haar geheim, maar dat ze mocht delen dat ze een geheim heeft, is voor haar al een hele opluchting. In volgende gesprekken gaat het hier nooit meer over. Haar oogopslag is wel veranderd. Als ze mij aankijkt, zie ik nu niet alleen het diepe verdriet, maar ook vastberadenheid.

Wereldwijd

Deze pastorale ontmoeting vond plaats op het hoogtepunt van de MeToo-campagne. Deze campagne begon na een oproep van de Amerikaanse actrice Alyssa Milano aan vrouwen om via de sociale media verhalen van seksuele intimidatie te delen onder de hashtag #MeToo. Ze wilde hiermee aantonen dat seksuele grensoverschrijdingen en aanrandingen een veel voorkomend probleem zijn.

Aanleiding van de oproep waren de beschuldigingen van verschillende vrouwen aan het adres van Harvey Weinstein, een gevierde filmproducent. Aan de oproep van Milano werd wereldwijd veelvuldig gehoor gegeven. Niet alleen vrouwen vertelden van negatieve seksuele ervaringen of van ongewenste grensoverschrijdingen, maar ook mannen deelden hun verhaal.

Al snel kwam er naast de bijval ook kritiek: sommigen hadden er last van dat de verhalen in de media de soms zo wankel basis in hun eigen leven verstoorde. Anderen reageerden fel en afwijzend. Zijn de verhalen niet overtrokken? Is opeens alles een grensoverschrijding? Mag je nu ook al niet meer flirten? Worden mensen die beschuldigd worden van grensoverschrijdend gedrag zomaar aan de digitale schandpaal gehangen zonder de mogelijkheid om zichzelf te verdedigen?

Waar gaat het over?

Het eerste dat de MeToo-campagne laat zien, is dat ongewenste grensoverschrijdingen een omvangrijk probleem zijn. Uit de verhalen komt naar voren dat iedereen hiermee te maken kan krijgen. De omvang heeft niet alleen te maken met het aantal mensen dat negatieve ervaringen

heeft, maar ook met de diversiteit in achtergronden: het gaat om vrouwen en mannen, om mensen die praktisch geschoold of hoogopgeleid zijn, om mensen uit een religieuze of een seculiere context. Blijkbaar brengt de MeToo-campagne een probleem aan het licht dat diep geworteld zit in de samenleving en misschien wel in ons menszijn.

Overigens zou het geen verrassing mogen zijn dat veel mensen te maken hebben met ongewenste seksuele grensoverschrijdingen. Al vanaf de jaren tachtig tonen onderzoeken naar prevalentie iedere keer opnieuw aan dat een aanzienlijk percentage van de vrouwen en van de mannen in meer of mindere mate kampen met negatieve seksuele ervaringen.

Het toonaangevende onderzoek van Draaijer (1990) laat zien dat een op de vier vrouwen voor hun zestiende levensjaar te maken heeft gehad met een of meerdere ongewenste grensoverschrijdingen en een op de zeven vrouwen met ongewenste grensoverschrijdingen binnen het gezin.

Onderzoeken in de achterliggende decennia bevestigen dit beeld. Een onderzoek op initiatief van het Ministerie van Justitie naar huiselijk geweld (Van Dijk e.a. 1997) toont aan dat 45% van de Nederlandse bevolking zelf ooit slachtoffer is geworden van niet-incidenteel huiselijk geweld. Ganzevoort (2001) noemt in zijn publicatie dat een op de tien mannen in hun jeugd te maken heeft gehad met negatieve seksuele ervaringen.

Ook recente onderzoeken laten zien dat het

hier om een ernstig en serieus probleem gaat. Het Europees Agentschap voor Grondrechten in Wenen publiceerde in 2014 de resultaten van een grootschalig onderzoek naar seksueel geweld onder vrouwen. Van de ondervraagde Europese vrouwen meldde 11% vanaf hun vijftiende levensjaar te maken te hebben gehad met seksueel geweld. Van de Nederlandse vrouwen rapporteerde 18% hiermee te maken te hebben gehad.

In de beoordeling of er sprake is van misbruik of niet, zijn de machtsverhoudingen van doorslaggevend belang

Onderzoeken binnen specifieke contexten laten ook een zorgwekkend beeld zien.

Of het nu gaat om de twee rapportages van de commissie-Deetman die onderzoek deed naar seksueel misbruik van minderjarigen binnen de Rooms-Katholieke Kerk, het onderzoek van de commissie-Samson naar seksueel misbruik in de jeugdzorg of het onderzoek naar seksuele intimidatie en misbruik in de sport onder leiding van Klaas de Vries: de uitkomsten vallen nooit mee en vragen om snelle veranderingen om kinderen en kwetsbaren beter te beschermen.

Het overzicht zou nog verder kunnen worden aangevuld met onderzoeken naar negatieve seksuele ervaringen onder LHBT'ers, mensen binnen de psychiatrie of binnen de zorg voor mensen met een verstandelijke of lichamelijke beperking. Ook die onderzoeken zullen het beeld bevestigen.

Wat is seksueel misbruik?

Er zijn dus veel onderzoeken verschenen naar prevalentie van negatieve seksuele ervaringen. Tegelijkertijd is het wel goed om bij de uitkomsten van de onderzoeken een pas op de plaats te

maken. De uitkomst hangt af van de definitie: hoe scherper de definitie is, hoe lager het percentage zal zijn. Als de definitie breed is, zullen meer mensen geneigd zijn om ervaringen rapporteren. Het betekent dus ook dat de uitkomst van het onderzoek naar prevalentie nog niets zegt over de impact van de negatieve seksuele ervaringen.

Wanneer is er sprake van misbruik? Wanneer worden grenzen overschreden? Uit de praktijk blijkt dat seksuele handelingen lang niet altijd eenduidig beoordeeld worden. Wat voor de één een slippertje was of een avontuurtje, blijkt voor de ander soms een ongewenste grensoverschrijding te zijn geweest.

De vraag hoe het gedrag van iemand benoemd en gedefinieerd wordt, heeft belangrijke gevolgen. De definitie van het seksueel grensoverschrijdend handelen bepaalt immers niet alleen of eventuele signalen herkend kunnen worden, maar bepaalt tot op zekere hoogte ook binnen welk taalveld deze problematiek ter sprake komt. Het maakt immers veel uit of het handelen van iemand wordt geïnterpreteerd als (te) joviaal optreden, als overspel, als het overschrijden van professionele grenzen, als het misbruik maken van een rol of van gezag, als seksueel misbruik of als een combinatie van deze dimensies. Met andere woorden: het spreken over de seksuele handelingen is niet waardevrij.

Wie de macht heeft om de werkelijkheid te kunnen definiëren, kan die werkelijkheid tot op zekere hoogte inkleuren. Het maakt voor de

beeldvorming, steun en sympathie veel uit of bijvoorbeeld de Koerden in Syrië gedefinieerd worden als terroristen, rebellen, vrijheidsstrijders of opstandelingen.

Dit geldt ook voor cijfers over seksueel misbruik. Uit een rapport van het Rutgers Kenniscentrum over seksueel gedrag in Nederland (2017) blijkt dat 19% van de mannen in Nederland weleens ongewenste grensoverschrijdende

seksuele ervaringen heeft gehad, en dat 6% seksueel geweld heeft meegemaakt. In ongeveer 15% van de geval-

len was de dader een vrouw. Volgens psychologe Agnes van Minnen (2018) zijn de cijfers die Rutgers publiceerde vermoedelijk een forse onderschatting van deze problematiek. Het aantal mannen dat werkelijk seksueel misbruikt wordt door vrouwen is niet bekend.

Het blijkt dat de cijfers niet alleen afhankelijk zijn van de gehanteerde definitie, maar ook van de perceptie van de respondenten. Als aan mannen wordt gevraagd of ze seksueel geweld hebben meegemaakt, denken zijzelf misschien alleen aan situaties waarin zij een seksuele handeling door dwang moeten ondergaan. Dit resulteert over het algemeen in (relatief) lage cijfers. Wordt er echter concreter gevraagd naar situaties waarin de man zelf tegen zijn zin seksuele handelingen met een vrouw verricht en de vrouw ook andere machtsmiddelen gebruikt dan fysiek geweld, dan stijgen de cijfers opmerkelijk. In een studie die deze brede definitie hanteerde gaf 43% van de mannelijke scholieren en studenten aan ongewenste seksuele grensoverschrijdingen te hebben meegemaakt.

Het is van belang om te bedenken dat een definitie niet waardevrij is en de werkelijkheid inkleurt. Degenen die dus de werkelijkheid kunnen definiëren, beperken of vergroten de ruimte voor erkenning en doorleving van ervaringen.

In de beoordeling van een situatie of er sprake is van misbruik of niet, dient gekeken te worden naar de rol en de positie van de betrokkenen. De machtsverhoudingen zijn van doorslaggevend belang.

Is er sprake van een leeftijdsverschil? Is iemand voor haar of zijn werk afhankelijk van de ander? Heeft iemand op basis van zijn of haar professionaliteit een bepaalde macht en verantwoordelijkheid, die meekomen in de rol en positie?

Er zijn verschillende vormen van seksueel misbruik en seksuele intimidatie die onder de bredere definitie van seksueel geweld vallen. Hiervan is sprake wanneer iemand gebracht wordt tot het ondergaan of uitvoeren van seksuele activiteit in woorden, gebaren of handelingen of de dreiging daartoe, terwijl hij of zij dat niet wenst of niet in staat is daarover te beslissen. De nadruk ligt dus op ongewenste grensoverschrijdingen vanuit een positie van macht.

Discours

Een van de uitkomsten van mijn onderzoek (2005) naar het proces in de kerkenraad als de predikant seksueel misbruik heeft gepleegd, is het belang van de context voor de definitie van seksueel misbruik. In het spreken over de

seksuele handelingen van de predikant waren er twee discoursen te onderscheiden: het discours van ‘de romantische relatie’ en het discours van ‘macht’. Beide discoursen sluiten elkaar wederzijds uit.

In het discours van de romantische relatie ligt de nadruk op het relationele en seksuele aspect van de seksuele handelingen. Het voordeel van dit discours is dat er ruimte is voor de seksuele beleving, zodat ook rekening gehouden kan worden met begrippen als ‘lust’ en ‘begeerte’.

Omdat de machtsverhoudingen binnen dit discours niet op de voorgrond staan, worden andere morele gronden gebruikt om de seksuele handelingen van de predikant af te wijzen. Begrippen als ‘overspel’ en ‘echtbrek’ vormen de morele categorie. Binnen deze categorie zal ook de vrouw verantwoordelijk worden gehouden voor de relatie.

In het tweede discours, het discours van macht, ligt de nadruk op de machtsverhoudingen binnen de relaties. Het voordeel van dit discours is dat rekening wordt gehouden met de aard van de hulpverlenende relatie, met de machtspositie van de predikant en de kwetsbaarheid van de gesprekspartner. Binnen dit discours is ook duidelijk dat de ‘meermachtige’ verantwoordelijk is voor het bewaken en handhaven van de grenzen.

Aandacht voor het discours helpt ook om de culturele bedding in kaart te kunnen brengen waarbinnen de ongewenste grensoverschrijdingen plaatsvinden. Het is een van de discussies die is ontstaan na de MeToo-campagne. Worden we bedreigd door een nieuwe preutsheid?

Mag je nog flirten? Worden seksueel getinte grapjes ineens ook als een probleem gezien?

Toch vertellen juist die 'kleine' ongewenste grensoverschrijdingen een belangrijk verhaal. Blijkbaar is er een tendens in onze samenleving waarin fysieke grensoverschrijdingen en seksisme geaccepteerd worden. Dit is niet onschuldig. Het is de voedingsbodem voor misbruik. Potentiële slachtoffers worden aangesproken: zij moeten immers niet zeuren of zelf maar de grenzen aangeven. Potentiële daders worden aangemoedigd: seksistische grappen ten koste van de ander zijn leuk. Een klap op de billen moet kunnen. Tijdens het uitgaan een ander ongevraagd op intieme plaatsen aanraken is eerder regel dan uitzondering.

Daar komt nog iets bij. Een ongewenste grensoverschrijding is niet een bepaalde (mislukte) vorm van intimiteit of seksualiteit, maar een vorm van machtsmisbruik met seksuele middelen. Het mag duidelijk zijn dat mensen die zich schuldig maken aan ongewenste grensoverschrijdingen zich niet per definitie bewust zijn van machtsmisbruik. Het motief is vaak gelegen in het zoeken naar geborgenheid of in seksueel verlangen. Waar de ander echter geen toestemming geeft of niet in staat is om te weigeren, is er sprake van seksueel misbruik. In concrete situaties kunnen de grenzen diffuus zijn, maar het ethische principe is helder.

De kleine verhalen laten zien in welk klimaat wij leven, in welk klimaat onze kinderen opgroeien.

Diepe sporen

Aan het begin merkte ik op dat de uitkomst van onderzoek naar prevalentie nog niets zegt over de impact van de ongewenste handeling. De verhalen die wereldwijd onder de *hashtag* #MeToo zijn gedeeld verschillen sterk van el-

kaar. Soms gaat het over gedrag tijdens een *date* dat als respectloos wordt ervaren. Soms

vertellen mensen over terloopse, maar niet minder vervelende aanrakingen. Soms worden er verhalen gedeeld van aanrandingen en verkrachtingen. Sommige verhalen gaan terug tot de kindertijd, andere verhalen vertellen over seksueel misbruik op volwassen leeftijd. Soms vertellen mensen dat hun leven getekend is door deze ervaringen, soms melden mensen ook dat ze verder geen last hebben gehad van de ongewenste grensoverschrijding.

De gedeelde verhalen van #MeToo gaan over ervaringen die als ongewenst, negatief en schadelijk zijn ervaren. Het is goed om op te merken dat niet elke ongewenste grensoverschrijding als ingrijpend wordt ervaren. Niet elke ingrijpende gebeurtenis zal traumatiserend zijn. De impact van een gebeurtenis hangt vaak samen met de aard van de gebeurtenis, de leeftijd waarop het plaats vindt, de persoonlijke geschiedenis en het karakter.

Dit gezegd hebbende, kan niet voldoende worden benadrukt hoe diep ingrijpend de impact van seksueel misbruik kan zijn. Schouten (2016) beschrijft op aangrijpende wijze hoe voor jongens en mannen hun leven radicaal verandert door misbruik. Het werkt door in

eigenwaarde, het vermogen anderen te vertrouwen en in seksualiteit. Seksueel misbruik is een aanslag op de ziel.

In *Traumasporen* beschrijft Van der Kolk (2014) hoe traumatische ervaringen door de hoge stress hersenpatronen kunnen veranderen. De gevolgen van misbruik kunnen levenslang voelbaar zijn in het lichaam en in de psyche. Sommige mensen zijn letterlijk ziek van trauma (Veerman-Renkema 2018). Overigens is dit niet een ontdekking van de afgelopen periode. Er is al een decennialange aandacht voor de psychische schade van seksueel misbruik, zoals een complex posttraumatisch stress-stoornis (Herman 1993) en dissociatieve stoornissen (Van der Hart 1995; 2006).

Daarnaast weten we dat seksueel misbruik binnen een religieuze setting een eigen dynamiek met zich meebrengt en soms tot een dubbel trauma leidt. Het misbruik ontnemt de ruimte in de geloofsgemeenschap (Berg-Seiffert 2015) en raakt aan existentiële vragen (Balk van Rossum 2017).

De MeToo-campagne bepaalt ons opnieuw op scherpe wijze op de omvang en de ernst van ongewenste seksuele grensoverschrijdingen. Wat is er nodig om tot een echte omslag te komen, zodat het voor onze kinderen en kwetsbare medemensen veiliger wordt en mensen die slachtoffer zijn geworden van negatieve ervaringen hiervan kunnen herstellen?

Waarom we liever zwijgen

Veel mensen dragen negatieve seksuele ervaringen met zich mee. Soms gaan die ervaringen als een loden last met hen mee. Vaak helpt het om

te vertellen. Het delen van het geheim kan de rugzak lichter maken. Het leggen van verbanden tussen bijvoorbeeld een gebrek aan eigenwaarde of de moeite om intieme relaties aan te gaan met negatieve ervaringen uit een eerdere fase, kan mensen helpen om te herstellen.

Tegelijkertijd is het de vraag of vertellen altijd beter is. Of vertellen heilzaam is, hangt voor een groot deel af van de reacties op het verhaal. Het is bijzonder wanneer iemand je een geheim toevertrouwt dat soms al zo lang met die persoon meegaat. Helaas blijkt uit verhalen van mensen die te maken hebben gehad met seksueel misbruik, dat er vaak veel onbegrip is. Slachtoffers worden medeverantwoordelijk gehouden of het misbruik wordt gebagatelliseerd. Slachtoffers worden aangespoord om toch vooral niet meer mensen over hun verhaal te vertellen.

Iva Bicanic (2018), landelijk coördinator van het Centrum Seksueel Geweld, merkt op: 'Als je na een onthulling de schuld in de schoenen geschoven krijgt (*victim blaming*) of niet geloofd wordt of andere negatieve reacties krijgt, dan kan dat juist schadelijk zijn voor het slachtoffer. Dat is bijvoorbeeld het geval als de 'ontvanger' van de boodschap helemaal niks zegt, wegkijkt of snel van onderwerp verandert om het gesprek te ontlopen.'

Voor slachtoffers zijn deze reacties pijnlijk en schadelijk. Vaak worstelen ze met schaamte en met schuldgevoelens. Het kost veel om over die gevoelens heen te stappen en het erop te wagen. Negatieve reacties en ongeloof kunnen traumatiserend uitwerken. Deze reacties zullen immers de schaamte- en schuldgevoelens vergroten, waardoor de eigenwaarde nog meer beschadigd raakt. ➤

Een vermijdende samenleving

De reacties in de media lijken veel op de reacties die slachtoffers vaak horen als ze vertellen over verhalen van seksueel misbruik in gezinnen of geloofsgemeenschappen. Een pijnlijk gegeven is namelijk dat in het overgrote deel van de situaties van seksueel misbruik de dader een bekende van het slachtoffer is. Het toelaten van dit gegeven zet

onze visie op onszelf en onze samenleving volledig op zijn kop.

Verhalen van seksueel misbruik vragen om een reactie. Er is immers sprake van onrecht. Een ander wordt gereduceerd tot een behoefte en lijdt ook onder het gebrek aan respect en onder de grensoverschrijding. Het is niet mogelijk om neutraal te reageren (Herman 1993). Een slachtoffer heeft behoefte aan erkenning, aan gesprekspartners die zich durven uitspreken. Daders hebben belang bij neutraliteit. Het onder ogen zien van de verhalen kost de hoorder dus veel.

Nijenhuis (2015) veronderstelt dat het zwijgen in de samenleving te maken heeft met de drang om te vermijden. Vermijden is een van de kenmerken van trauma. Zou het kunnen zijn dat we als samenleving de omvang van het misbruik niet onder ogen durven zien, omdat dat te traumatiserend is?

Wat in ieder geval meespeelt, is dat als we de cijfers tot ons door laten dringen, we moeten toegeven dat onze samenleving niet veilig is. Die onveiligheid is niet een gevolg van pedoseksuelen of de enge man in de bosjes, maar heeft alles te maken met de mensen die wij vertrou-

wen geven: ouders en pleegouders, kerkelijke leiders, sportcoaches en leerkrachten. Wij kunnen onszelf en onze kinderen hier nauwelijks tegen wapenen. Kinderen durven niet te vertellen dat ze door een familielid worden misbruikt. Zouden ze overigens wel geloofd worden? Zelfverdedigingscursussen helpen maar ten dele tegen mensen die door de kinderen vertrouwd (moeten) worden.

De wereld blijft onveilig en dat vraagt een omslag in alles: hoe spreken we over elkaar? Waarom willen we ruimte houden voor vernederende racistische of vrouwonvriendelijke grappen? Waarom vinden we het lastig om machtsongelijkheid te erkennen en bespreekbaar te maken?

Steun van leiders noodzakelijk

De gesprekspartner uit de inleiding durfde het aan om te zeggen dat ze een geheim had. Het was voor haar voldoende. Ze kon het niet zeggen tegen haar familie en vrienden. Wat nodig is, zijn leiders die het discours aanbieden waarbinnen negatieve ervaringen uitgewisseld kunnen worden, en waarbinnen op een veilige manier de impact verkend kan worden.

Het vraagt om moedige leiders die durven opstaan tegen een heersende opinie. Bekend is het verhaal van Freud die vrouwen begeleidde die als ‘hysterisch’ waren gediagnosticeerd (Albach 1993; Herman 1993). In eerste instantie kregen hij en zijn collega’s veel bijval. Toen Freud een verband begon te zien tussen de negatieve seksuele ervaringen van vrouwen in hun

jeugd en hun hysterische klachten, kwam de samenleving in opstand. Freud liet dit inzicht los en ontwikkelde een andere theorie.

Vergelijkbaar is het verhaal van de behandeling van soldaten die leden aan een posttraumatisch stress-syndroom ten gevolge van de bombardementen in de loopgraven (Herman 1993). Het aantal soldaten dat met psychische klachten in ziekenhuizen belandde, was zo groot dat er nieuwe ziekenhuizen moesten worden ingericht. Het riep weerstand op bij de legerleiding en de politiek. Het begrip voor de militairen verdween en zij werden beschuldigd van lafheid of van een verkeerde opvoeding. Pas jaren later, toen het politieke klimaat veranderd was, kwam er weer aandacht voor de psychische klachten. Het betekent dat we in de kerk behoefte hebben aan mensen die durven opstaan en ruimte durven maken voor mensen die lijden onder negatieve seksuele ervaringen. Het betekent dat voorgangers in hun spreken en voorgaan, ruimte maken om misstanden bespreekbaar te maken en te werken aan een heilzaam discours.

Literatuur

- Albach, F. (1993). *Freud's verleidingstheorie. Incest, trauma en hysterie*. Middelburg: Stichting Petra.
- Balk-van Rossum, A.W. (2017). *De rol van god-beelden in de levensverhalen van vrouwen met een incestervaring*. Ede.
- Berg-Seiffert, C. van den (2015). *Ik sta erbuiten – maar ik sta wel te kijken. De relationele dynamiek in geloofsgemeenschappen*. Zoetermeer: Boeken-centrum.
- Bicanic, I. (2018). *Victim blaming*. www.centrumseksueelgeweld.nl/4230-2/
- Cortoni, F., Babchishin, K.M. & Rat, C. (2017). The proportion of sexual offenders who are female is

Tijdens zijn opname in het Craiglockhart War Hospital in oktober 1917 schreef dichter Siegfried Sassoon:

Survivors

*No doubt they'll soon get well;
the shock and strain
Have caused their stammering,
disconnected talk.
Of course they're 'longing to go out again',
These boys with old, scared faces,
learning to walk.
They'll soon forget their haunted nights;
their cowed
Subjection to the ghosts of friends who died,
Their dreams that drip with murder;
and they'll be proud
Of glorious war that shatter'd their pride.
Men who went out to battle, grim and glad;
Children, with eyes that hate you,
broken and mad.* <

- higher than thought: A meta-analysis. *Criminal Justice and Behavior*, 44(2), 145-162.
- Draaijer, N. (1990). *Seksuele traumatisering in de jeugd: lange termijn gevolgen van seksueel misbruik door verwanten*. Amsterdam: SUA.
- Dijk, T. van, Flight, S., e.a. (1997). *Huiselijk geweld. Aard, omvang en hulpverlening*. In opdracht van het Ministerie van Justitie.
- Ganzevoort, R.R. (2001). *Reconstructies. Praktisch-theologisch onderzoek naar de verhalen van mannen over seksueel misbruik en geloof*. Kampen: Kok.
- Graaf, H. de & Wijsen, C. (red.). (2017). *Seksuele Gezondheid in Nederland*. Rutgers.
- Hart, O. van der (red.) (1995). *Trauma, dissociatie en*

hypnose. Handboek. Lisse: Swets & Zeitlinger.

Hart, O. van der, Nijenhuis, E.R.S., Steele, K. (2006). *The haunted self. Structural dissociation and the treatment of chronic traumatization.* New York: Norton.

Herman, J.L. (1993). *Trauma en herstel. De gevolgen van geweld – van mishandeling thuis tot politiek geweld.* Amsterdam: Wereldbibliotheek.

Kolk, B. van der (2014). *Traumasporen. Het herstel van lichaam, brein en geest na overweldigende ervaringen.* Eeserveen: Mens!

Minnen, A. van (2018). #Mentoo. *EMDR Magazine* 16, 6-7.

Nijenhuis, E.R.S. (2015). *The trinity of trauma: ignorance, fragility, and control. The evolving concept of trauma / the concept and fact of dis-*

sociation in trauma. Göttingen: Vandenhoeck & Rubrecht.

Schouten, P.J. (2016). *Traumaseksualiteit. Als jongen seksueel misbruikt. Mannen tussen slachtofferschap en ouderschap.* Delft: Eburon.

Veerman, A.L. (2005). *Ontredderd. Het proces in de kerkenraad als de predikant seksueel misbruik heeft gepleegd.* Zoetermeer: Boekencentrum.

Veerman-Renkema, J.E. (2018). Ziek van trauma. *Tijdschrift voor Psychotherapie* 44/2 111-119.

Alexander (dr. A.L.) Veerman is predikant in de Ontmoetingskerk te Vriezenveen.
E al.veerman@gmail.com

tips bij het thema

Publicaties over seksueel misbruik in pastorale relaties

• *Ik sta erbuiten – maar ik sta wel te kijken*

De relationele dynamiek in geloofsgemeenschappen na seksuele grensoverschrijding in een pastorale relatie vanuit het perspectief van primaire slachtoffers. Christiane van den Berg-Seiffert, Zoetermeer: Boekencentrum, 2015

• *Vergeef ons onze schuld, zoals ook wij anderen hun schuld vergeven?*

Een feministisch-theologisch onderzoek naar de (on)mogelijkheid van vergeving bij seksueel misbruik in pastorale relaties. Marie Christine Hansen-Couturier, masterthesis 2017

• *Ontredderd*

Het proces in de kerkenraad als de predikant seksueel misbruik heeft gepleegd. Alexander Veerman, Zoetermeer: Boekencentrum, 2005

• *Seksueel misbruik in pastorale relaties*

Handreiking voor het pastoraat 30. Ineke van Keulen en Judith van der Werf, Samenwerkingsorgaan voor het pastoraat, Leusden 1998

Werk maken van een veilige kerk

Een eenvoudige rondvraag langs de opleidingen voor predikanten en kerkelijk werkers leert dat het thema in de meeste curricula maar zijdelings aan de orde komt. Terwijl, daar ben ik van overtuigd, iedere pastor daar mee te maken heeft. Leren omgaan met grenzen is een professionele vaardigheid. Of dat nu jouw eigen grenzen zijn, of die van de ander. Hoe maak je werk van zo'n betrouwbare kerk?

#MeToo?!

In het derde jaar van mijn opleiding tot kerkelijk werker loop ik een stage in een kleine plattelandsgemeente. De predikant heeft voor mij een aantal adressen uitgezocht waar ik een pastoraal bezoekje zal afleggen. Gewone gemeenteleden, waarbij geen sprake is van crisispastoraat.

In het derde gesprek beland ik aan de keukentafel bij een man van 65, die net met pensioen is gegaan. Zijn vrouw is die middag naar een bijeenkomst van de vrouwenvereniging. Maar dat is niet erg, want nu heeft hij alle gelegenheid om te vertellen wat zijn pensionering met hem doet, en hoe lastig hij het vindt om zijn leven opnieuw in te vullen nu zijn werk is weggefallen. Zijn vrouw vindt het trouwens ook niet makkelijk dat hij de hele tijd thuis is, ze ergeren zich nogal eens aan elkaar. Boven-dien heeft hij onlangs zijn moeder verloren, die veel voor hem betekende. Kortom: het is een intensief gesprek, waarbij allerlei grote levensvragen aan de orde komen. Het vervult me met trots dat ik daarin gesprekspartner mag zijn, en dat ik – van een vreemde! – zoveel vertrouwen

geschonken krijg. Dus dit is pastoraat!

Na anderhalf uur begeleidt hij me naar de deur, en als ik in het nauwe gangetje mijn hand naar hem uitsteek, trekt hij me naar zich toe in een stevige omhelzing en geeft me een zoen op mijn mond.

Volkomen verbouwereerd stap ik op de fiets. Het mag dan een goed gesprek geweest zijn, maar dat afscheid zit me absoluut niet lekker. Die man kan verdorie mijn vader zijn! Na de verontwaardiging slaat de schrik toe. Zou het zo kunnen zijn dat ik zelf iets fout heb gedaan? Heb ik op een of andere manier aanleiding gegeven? Had ik het kunnen zien aankomen? Het verwacht me, en ik schaam me ook een beetje.

Het treft dat ik meteen na dit gesprek een afspraak heb met de predikant bij wie ik stage loop, om enkele verslagen van de vorige gesprekken te bespreken. Het gebeurde zit me hoog en ik biecht het meteen maar op. 'Waar ben ik de mist in gegaan?' 'Ik weet niet of je zoveel fout hebt gedaan,' zegt mijn begeleider. 'Je hebt waarschijnlijk echt heel goed geluisterd.' Dan krijg ik uitleg over wat er tijdens een goed gesprek kan gebeuren. Hoe dat zit met over-

dracht en tegenoverdracht. Hoe je – terwijl je het zelf niet doorhebt – in het hoofd van de ander de begripvolle echtgenote kan worden, of de gemiste moeder. Dat je op die manier, in ieder geval voor de ander, in een verkeerde rol terecht komt. En dat je daar attent op moet zijn, dat dat kan gebeuren.

‘En nu?’ zeg ik. ‘Ja, nu moet je nog maar een keer terug,’ zegt hij.

‘Om de professionele afstand te herstellen.

Want dat is jouw pakkie-an, dat je de

grenzen van de pastorale relatie bewaakt. Ga er maar eens over nadenken, hoe je dat zou kunnen doen. En dan maak je over een maandje of zo maar eens een vervolgspraak.’

Bij het tweede bezoek zorg ik ervoor dat zijn vrouw ook thuis is. Ik betrek haar uitgebreid in het gesprek. En als we afscheid nemen, doe ik dat in de keuken, waar ik een hele lange arm maak als we handen schudden. ‘Nou, dank je wel voor je bezoek,’ zegt hij. ‘En wanneer ben je nou echt dominee?’

Leren omgaan met grenzen

Twintig jaar na dato, in het kader van de MeToo-discussie en met mijn ervaring als gemeentebegeleider bij SMPR (Seksueel Misbruik in Pastorale Relaties: meldpunt voor seksueel misbruik in de kerk), kijk ik opnieuw naar deze situatie. En het blijft verwarrend. Want hoe zie ik mijzelf? Als MeToo-slachtoffer, voorwerp van een ongewenste intimiteit? Als potentiële dader, namelijk een professional die de grenzen niet

goed bewaakt heeft? En dan nog: hoe zit dat hier met de genderrollen?

Ik heb ervoor gekozen dit voorval te zien als een leerzame ervaring voor mijn professionele ontwikkeling. Ik dank mijn opleider nog altijd voor de rustige en adequate manier waarop hij mij leerde omgaan met deze situatie. Tijdens een college hadden we het wel uitgebreid gehad

over ‘afstand en nabijheid’, maar grensoverschrijdend gedrag in het pastoraat en hoe je als professional die

grenzen kunt bewaken, was nooit expliciet gethematiseerd.

Een eenvoudige rondvraag langs de opleidingen voor predikanten en kerkelijk werkers leert dat het thema in de meeste curricula ook nu maar zijdelings aan de orde komt. Terwijl, daar ben ik van overtuigd, iedere pastor daar mee te maken heeft. Het is mij in de afgelopen jaren in ieder geval vaker overkomen dat ik de grens actief moet bewaken. Ik schrik er niet meer van. Ik ben niet spastisch geworden als het gaat om het aanraken van mensen. Ik luister nog steeds met dezelfde intensiteit. Maar ik pak signalen eerder op, heb oog voor een veilige setting, en kan er op een natuurlijke manier mee omgaan. Leren omgaan met grenzen is een professionele vaardigheid. Of dat nu jouw eigen grenzen zijn, of die van de ander.

Hoe kan het ontsporen?

In mijn werk als gemeentebegeleider bij SMPR maak ik het ook anders mee. Ontmoetingen van kwaliteit doen namelijk niet alleen iets met pastوران, maar kunnen ook gevoelens los-

< Kijken naar Kandinsky

maken bij de pastor. Niet iedereen heeft een stagebegeleider gehad als ik, of heeft zo'n ervaring ter sprake durven of kunnen brengen. En niet iedereen heeft van huis uit een goed gevoel voor grenzen meegekregen. Dan kan het zijn dat zo'n plotselinge afscheidszoen (of welk ander gebaar dan ook) anders wordt opgepakt, zodat een volgende ontmoeting met een welkomstzoen wordt beantwoord.

Een vertrouwelijk verhaal van de pastorant roept een vertrouwelijk verhaal van de pastor op. De pastorant voelt zich gezien, gehoord, bijzonder. De pastor voelt zich gewaardeerd, bevestigd in zijn gevoel van eigenwaarde. De rollen worden onduidelijk: ben je nu nog dominee en gemeentelid of zijn we vrienden aan het worden?

Gaandeweg verschuiven de grenzen van het contact ('als vanzelf' of als een bewust proces van *grooming*?), totdat er een punt komt waarvan slachtoffers van seksueel misbruik in het pastoraat achteraf zeggen: ik wilde dit helemaal niet, maar ik had het gevoel dat ik geen nee meer kon zeggen, dat ik er misschien zelf ook om had gevraagd. En pas heel veel later kunnen ze inzien dat het hier niet ging om een verliefdheid, om een liefdesrelatie, maar om een ontspoorde functionele relatie. Een ongelijkwaardige relatie, waarbij sprake is van misbruik: misbruik van hun vertrouwen, misbruik van de macht van de pastor. Misbruik dat lang niet altijd gekenmerkt wordt door fysiek geweld, maar eerder door subtiele manipulatie.

Wat is nu eigenlijk seksueel misbruik?

In een nulmeting over de bekendheid van SMPR is aan alle kerkelijke gemeenten die bij

SMPR zijn aangesloten, een aantal situaties voorgelegd waarbij de vraag werd gesteld: hoe label je deze situatie? Is hier sprake van seksueel misbruik of niet? Daarbij was het opvallend dat respondenten die aangaven goed te weten wat seksueel misbruik in het pastoraat inhoudt, deze situaties toch vaak verrassend beoordeelden. Vrouwelijke pastores mochten meer dan mannen, alleenstaande pastores mochten meer dan gehuwde, ook maakte het voor respondenten verschil of het gemeentelid een relatie had of niet.

Terwijl het criterium bij seksueel misbruik in het pastoraat niet deze ethisch-relatieve norm is. Bij de beoordeling hier gaat het niet om een gelijkwaardige relatie waarbij je elkaar aan het aftasten bent, of een blauwtje loopt, ook gaat het niet over een slippertje of een langdurige buitenechtelijke relatie.

Het springende punt is dat het om het seksualiseren van een *ongelijkwaardige* relatie gaat, en dat het in alle gevallen verboden is om als pastor een seksuele relatie aan te gaan met je pastorant, of daarop te zinspelen, of daaraan te denken. Het maakt daarbij niet uit of de pastor een man of vrouw is en of hij of zij een relatie heeft of niet. Een pastor moet een betrouwbare gesprekspartner zijn, niet meer en niet minder. Zelfs al nodigt de ander uit tot meer. Een pastorale relatie is per definitie ongelijkwaardig, waarbij de professional verantwoordelijk is voor het bewaken van de grenzen. En dat betekent: handen thuis!

Van een ongelijkwaardige relatie is trouwens niet alleen sprake als het om een professional (predikant of kerkelijk werker) gaat, maar ook als het gaat om anderen die namens de kerk een

taak of functie vervullen: clubleiding, catecheten, ouderlingen, koster, cantor – voor alle werkers namens de kerk geldt dat ze betrouwbaar dienen te zijn in het contact met gemeenteleden die op een of andere manier van hen afhankelijk zijn, in een machts- of gezagsverhouding staan. Seksueel misbruik is dus allereerst misbruik van macht en vertrouwen, het seksuele aspect is een verbijzondering.

Ten slotte maakt geheimhouding vrijwel altijd deel uit van seksueel misbruik. 'Het is

Seksueel misbruik is allereerst misbruik van macht en vertrouwen, het seksuele aspect is een verbijzondering

beter dat niemand het weet.' Maar dingen die het daglicht niet kunnen verdragen deugen niet. Mede hierom duurt het vaak lang voor deze verhalen aan het licht komen.

De snelste ijkpunten voor het beoordelen van een situatie als mogelijk seksueel misbruik zijn:

- de ongelijkwaardigheid van de relatie;
- het seksualiseren van de relatie;
- en de druk van geheimhouding.

Bewustwording

Eind 2014 ondertekenden maar liefst 26 kerkgenootschappen een verklaring waarin ze uitspraken er alles aan te willen doen dat de kerk voor iedereen een veilige plek is. Toch staat dit onderwerp niet hoog op de lijstjes van lokale geloofsgemeenschappen. Onder invloed van de MeToo-discussie is dat aan het veranderen. Steeds vaker krijg ik vragen van kerkelijke gemeenten die werk willen maken van een veilige kerk. Het besef dat grensoverschrijdend gedrag ook in de eigen gemeente aan de orde zou kunnen zijn (of komen) is niet langer een ver-van-mijn-bed-gedachte.

Onlangs werd ik opgebeld door een predikant die voor zijn werkgemeenschap op zoek was naar iemand die met hem en zijn collega's eens van gedachten wilde wisselen over het onderwerp seksualiteit in de kerkelijke gemeente. Ze wilden in hun kerkenwerk meer ruimte maken voor het gesprek over 'de mooie en de kwetsbare kanten van seksualiteit'.

De vraagstelling deed me doorvragen. Hoe waren ze zo bij dit onderwerp gekomen? Hij vertelde een anekdote,

over hoe hij tijdens zijn studententijd, tijdens een college dogmatiek, op een mooie zaterdag werd afgeleid door een jonge vrouw, die op een belendend dakterras lag te zonnen. Van het college had hij weinig meegekregen, zó had hij zitten kijken.

Die anekdote had hij onlangs gebruikt in een preek over David, als illustratie van het feit dat hij zijn man/mens-zijn ook overal meeneemt. Na de dienst was hij waarderend aangesproken door een gemeentelid, dat hem prees om zijn openhartigheid, dat hij als predikant een stukje van zichzelf had laten zien. Hij werd er zo menselijk van, en hij kwam zo dichtbij. Dat had hem geraakt, en hij vond dat er in de kerk meer ruimte moest zijn om ook de mooie kanten van seksualiteit te belichten. Zeker in tijden van de hele MeToo-discussie. Hoe kan dat op een goede manier? Vandaar de vraag.

Maar ik dacht: wat heeft de predikant eigenlijk blootgegeven? Hoe zou deze anekdote zijn gehoord door vrouwen? Helemaal door vrouwen in de gemeente die ergens in hun leven met grensoverschrijdend gedrag te maken hebben gehad? Nu weten ze hoe hun dominee naar

vrouwen kan kijken. Kan hij voor hen nog wel een betrouwbare gesprekspartner zijn? Is daarmee de kerk voor hun nog wel een veilige plek? Ik heb dus ja gezegd op zijn verzoek eens langs te komen en besloten de bijeenkomst te beginnen met een onderdeel ‘bewustwording’.

Zorgen voor een veilige kerk

Een veilige kerk, wat betekent dat eigenlijk? In het kader van seksueel misbruik in pastorale relaties zie ik dat als een kerk waarin de kans op grensoverschrijdend gedrag zo klein mogelijk wordt.

Een kerk die zich bewust is van machtsongelijkheid in relaties, jong en oud, tussen mannen en vrouwen, tussen mannen onderling, tussen vrouwen onderling, tussen ambtsdragers en gemeenteleden.

Een kerk waarin mensen werken die betrouwbaar zijn.

Een kerk waarin slachtoffers van seksueel misbruik binnen en buiten de kerk hun verhaal kunnen doen, serieus worden genomen, recht gedaan wordt.

Een kerk die het kwaad benoemt.

Een kerk die ouders ook de kans geeft aan zichzelf te werken en zorgvuldig beoordeelt of ze hun werk wel weer kunnen hernemen.

Hoe maak je werk van zo’n betrouwbare kerk?

Praat erover

Thematiseer het onderwerp in het pastores-team, de kerkenraad, de pastorale raad, het jeugdwerk, de intervisiegroep of de werkgemeenschap voor predikanten.

Zorg voor een veilige gespreksomgeving en houdt het persoonlijk.

Heb je zelf MeToo-ervaringen? Kijk of het mogelijk is te delen wat er is gebeurd, wat je voelde, wat je (niet) gedaan hebt, waar je vragen liggen.

Zoek met elkaar naar voorbeelden waar goed met de situatie is omgesprongen.

Wat kun je daarvan leren? Nodig er eventueel een extern deskundige bij uit.

Maak beleid in de gemeente

Zoek lokale vertrouwenspersonen, bij wie mensen met hun verhalen terecht kunnen en stel ze zo aan dat ze bij iedereen bekend zullen zijn.

Zorg dat alle pastores de gedragscode voor predikanten en kerkelijk werkers kennen en zorg voor VOG-verklaringen voor de vrijwilligers in het jeugdwerk. Spreek elkaar als collega’s en mede-ambtsdragers aan op signalen en vermoedens.

Zorg ervoor dat het moderamen en de vertrouwenspersonen op de hoogte zijn van het *Protocol inzake seksueel misbruik in pastorale relaties*.

Zorg voor bekendheid bij gemeenteleden van de vertrouwenspersonen via kerkblad en website en zet op de website een link naar het meldpunt van je eigen kerkverband.

Doe er iets mee in de praktijk

Als je dit onderwerp wilt thematiseren in een dienst of in een afzonderlijke bijeenkomst aan de orde wilt stellen, denk goed na wat je daarmee wilt bereiken. Verplaats je daarbij eens in het perspectief van een slachtoffer.

Zorg ervoor dat je iedereen aanspreekt, zeker bij het gebruik van de Godsnaam.

Bid af en toe voor slachtoffers van huiselijk geweld en seksueel misbruik. Realiseer je dat ze in elke gemeente zitten, dus ook in die van jou, en

dat je veel van hun verhalen nooit zult horen. Op deze manier kunnen ze zich toch gehoord en wellicht erkend voelen.

Als het ter sprake komt in het pastoraat, weet waar je grenzen liggen. Verwijs eventueel door naar professionele hulpverlening.

Wees een bescheiden en geduldige pastor

Mocht je in het pastoraat te maken krijgen met slachtoffers van grensoverschrijdend gedrag, neem dan een bescheiden rol aan. Het begeleiden van slachtoffers van seksueel misbruik vraagt veel van jezelf, en van je eigen draagkracht. Je komt in een complex krachtenveld terecht en het is een hele klus om je daarin vrij te blijven bewegen.

Meestal zijn er ook andere hulpverleners betrokken (of nodig) om slachtoffers van misbruik te begeleiden, zoals de huisarts, psychologische of psychiatrische hulp, maatschappelijk werk. Houd je aan je rol als pastor en realiseer je dat het voor deze vragen goed is om iets extra’s in huis te hebben.

Onderzoek meteen of jij degene bent die hier het beste pastorale zorg kan verlenen, of dat een ander een meer veilige plek kan bieden (man of vrouw; pastor uit eigen gemeente of uit de buurt; ervaren vertrouwenspersoon). De map *Doen wat je moet doen. Een werkboek voor predikanten die gemeenteleden begeleiden bij het verwerken van seksueel misbruik in een pastorale of gezagsrelatie* biedt een goede eerste oriëntatie.

Bij hulpverlening bij slachtoffers van grensoverschrijdend gedrag is het van groot belang de pastorale relatie zuiver te houden, slachtof-

fers niet opnieuw (onnodig) afhankelijk te maken, en hun autonomie te bewaken. Baken de relatie af, geef grenzen aan, ook die van jou.

Word geen ‘vriend’ omdat je de fout van een collega goed wilt maken, of aanklager omdat je vindt dat er recht gedaan moet worden. Blijf pastor. Luister voortdurend naar wat het slachtoffer wil (en niet wil), en blijf voor haar betrouwbaar. Laat er niet opnieuw iets gebeuren waar zij geen grip op heeft.

Wees daarbij eindeloos geduldig en ontdek gaandeweg samen wat nodig is. Heb ook aandacht voor secundaire slachtoffers in de context van de benadeelde.

Zorg als pastor goed voor jezelf

Als je regelmatig verliefd wordt op pastoranten of over ze loopt te fantaseren, als je moeite hebt met trekken van grenzen of blokkades tegen-

komt uit het verleden of je opvoeding: zoek professionele hulp en ga ermee aan de slag.

Werk aan je eigen betrouwbaarheid.

Als je denkt: ik kom het thema huiselijk geweld of seksueel misbruik nooit tegen in het pastoraat, het komt in onze gemeente vast niet voor: ga dan eens bij jezelf te rade. Wat hindert jou (mogelijkerwijs) om het te zien? Wat maakt dan dat pastoranten het bij jou mogelijk niet ter sprake durven brengen?

Handel zorgvuldig als het misgaat

Als je een vermoeden hebt van seksueel misbruik in het pastoraat, bel dan het meldpunt van je eigen kerk en gebruik vanaf het eerste begin het *Protocol*.

Ga nooit op eigen houtje aan de slag uit de behoefte de zaak klein te houden. Laat het belang van het slachtoffer altijd voorgaan en laat het onderzoek naar waarheidsvinding over aan de daarvoor bestemde colleges. Bescherm vanaf het begin de identiteit van het slachtoffer en de privacy van alle betrokkenen.

Ook als er sprake is van een gewenste relatie, door beide betrokkenen: handel volgens de gedragscode. Meld ontwikkelingen vroegtijdig bij het moderamen (wees er open over) en verbreek de pastorale of gezagsrelatie.

Als er al iets fout is gegaan: meld het bij SMPR en vraag advies!

Time's up!

Een veilige kerk is een zaak en een taak van ons allemaal. De landelijke kerk kan verklaringen tekenen zoveel ze wil, zorgen voor goede protocollen en kerkelijke rechtspraak, materiaal voor preventie en beleid in kerkelijke gemeenten ontwikkelen. Maar het is aan lokale geloofsgemeenschappen om handen en voeten te geven

aan dit beleid om van de kerk een veilige plek voor iedereen te maken. Het is daarvoor de hoogste tijd. *Time's up!* <

Literatuur

Expertisecentrum Protestantse Kerk in Nederland (2016). *Nulmeting SMPR – Rapportage onderzoeksresultaten*.

Protestantse Kerk in Nederland (2012). *Beroepscode en gedragsregels voor predikanten en kerkelijk werkers*.

Protestantse Kerk in Nederland (2006). *Protocol voor gemeenten die geconfronteerd worden met (seksueel) misbruik in pastorale en gezagsrelaties*.

SMPR – meldpunt seksueel misbruik in de kerk (2008). *Doen wat je moet doen. Een werkboek voor predikanten die gemeenteleden begeleiden bij het verwerken van seksueel misbruik in een pastorale of gezagsrelatie*.

Els Deenen is gemeentebegeleider bij SMPR – Meldpunt seksueel misbruik in de kerk en specialist Waarderende gemeenteopbouw bij Met andere ogen. E.elsdeenens@met-andere-ogen.nl

tips bij het thema

Publicaties over seksueel misbruik in pastorale relaties

• Een pastor moet je toch kunnen vertrouwen!

Over seksueel misbruik door pastores. Gideon van Dam en Marjo Eitjes, Zoetermeer: Meinema, 1994

• Geschonden lichaam

Pastorale gids voor gemeenten die geconfronteerd worden met seksueel geweld. Ruud Ganzevoort en Alexander Veerman, Zoetermeer: Boekencentrum, 2000

• Geschonden vertrouwen

Seksueel misbruik in een religieuze context. Ruud Ganzevoort e.a., Tilburg: KSGV, 2013

Gemeenschappelijk 'wonden-werk'

Theologische notities bij #MeToo

Hoe komt iemand van getraumatiseerd zwijgen tot publiekelijk spreken, en welke theologische beelden, noties en verhalen hebben we om deze 'moed om te spreken' te belichten, te bevestigen en te ondersteunen?

Er is iets merkwaardigs aan de hand rond de beweging van #MeToo. Nog maar nauwelijks hebben vrouwen de moed opgevat om het taboe op spreken over seksuele intimidatie en machtsmisbruik te doorbreken, of er komen reacties los die het spreken weer in willen dammen.

De een vraagt zich af of de beweging niet is doorgeschooten, de ander klaagt dat de 'heksen-jacht' op mannen is geopend en dat vrouwen zich collectief wentelen in slachtoffergedrag.

Is het niet heel aantrekkelijk om je te scharen bij die *celebrities*? En een hand op de bil is toch heel wat anders dan verkrachting? Er wordt openlijk twijfel gezaaid over de motieven van vrouwen. Er zou politiek of geldelijk gewin in het spel zijn of het zou gaan om het *boosten* van eigen ego of een in het slop geraakte carrière.

Verbazingwekkend vind ik de uitspraak dat we 'nu zo onderhand wel #MeToo-moe zijn'. Vrouwen hebben decennialang gezwezen – en machtige mannen hebben even zo lang onge-

straft hun gang kunnen gaan – en nu vrouwen eindelijk publiekelijk hun verhaal beginnen te doen, moet het blijkbaar alweer over zijn.

Het meest zorgwekkend vind ik hoe snel het perspectief in de discussie verschuift van slachtoffer naar dader: ja, maar wat als hij valselijk beschuldigd wordt? En hoe kan iemand zich verdedigen tegen *naming and shaming* (Grevink 2018)? Moeten we niet voorzichtiger zijn met reputaties, en zijn mensen in posities van macht daar niet uitgesproken kwetsbaar in? Het lijkt er in het publieke debat soms op dat mannen ineens de slachtoffers zijn die bescherming nodig hebben, en dat is op zijn minst toch een knap staaltje van *reframing*.

Stil zijn en luisteren naar verhalen

Ik vind deze wisseling van perspectief zorgelijk, omdat het de aandacht wegtrekt van vrouwen, en ook enkele mannelijke slachtoffers, en hun verhaal. Het is best begrijpelijk dat we daar niet te lang de aandacht bij willen hebben, want het

zijn geen fijne verhalen. Het gaat over manipulatief, ontluisterend, vunzig en geregeld ook gewelddadig gedrag. Het zijn verhalen waarin de vertelster ook zelf ontluisterend in beeld komt, met haar lichaam dat wordt betast, aangerand, ontkleed, waarop wordt ingebeukt, en met haar angst die haar doet 'bevriezen'. Zoals schrijfster Saskia Noort het verwoordt:

'Ik zweeg omdat ik het verhaal haatte en mezelf, omdat ik me losgekoppeld voelde van iedereen, besmeurd, vies, lelijk en door het uit te spreken zou iedereen zien wie ik werkelijk was. Een aanstellerig dom wezen dat zich had laten verkrachten.' (de Volkskrant, 19 oktober 2017)

De schaamte die het slachtoffer voelt, kan overslaan op reacties van omstanders. Zo kunnen ook hoorders

van deze verhalen plaatsvervangende schaamte ervaren. Schaamte bij omstanders leidt tot wegstaren en wegliepgedrag. Er niet te lang bij stilstaan. Of ongeloof en scepsis op laten komen. Of de zaak bagatelliseren: 'Iedereen doet weleens wat doms met alcohol in z'n kraag.' Als je het verhaal kleinmaakt, is het toch beter te hanteren dan in de ruwe en rauwe versie.

De MeToo-beweging stelt ons als theologen, pastores en geestelijk verzorgers voor een aantal flinke uitdagingen. Om te beginnen, in de woorden van Peter Nissen: 'Zullen we eerst even stil zijn en luisteren naar de pijnlijke verhalen van vrouwen en bedenken dat de meeste verhalen zelfs te pijnlijk zijn om te vertellen?' (Trouw,

< Edland Man, 'Scorpione', 1989

18 april 2018). #MeToo vraagt allereerst om pastorale veiligheid, om luisteren en erkenning, zonder oordeel.

Theologisch gezien zie ik de volgende vragen op ons afkomen. In de eerste plaats: welke bijbelse beelden en verhalen geven een bedding aan ervaringen van vrouwen die seksueel grensoverschrijdend gedrag hebben meegemaakt? Ten tweede, hoe kunnen we de moed om te spreken die vrouwen, en ook enkele mannelijke slachtoffers, hebben opgevat theologisch duiden? Kunnen we het een profetisch spreken noemen? Ten derde, hoe ziet verlossing of heiling eruit vanuit een getraumatiseerd levens-

verhaal? Als we deze ervaringen als hermeneutische lens gebruiken, welke aspecten van het christelijk geloofs-

verhaal dienen zich dan aan die er mogelijk heilzaam mee resoneren? En ten slotte, wat valt er te zeggen over de rol van de geloofsgemeenschap?

De vraag naar schuld en vergeving laat ik in dit artikel bewust liggen. Niet omdat vergeving niet op enigerlei moment een rol zou kunnen spelen in het proces, maar omdat de vraag naar vergeving bijna altijd en zeker in kerkelijke context ontijdig gesteld wordt en door de verkeerde persoon. Emsi Hansen-Couturier analyseert in haar masterthesis (die ook in dit *Handelingen*-nummer besproken wordt) deze 'vergevingsdruk' en hoe complex de vraag naar en behoefte om te vergeven is in situaties van seksuele grensoverschrijding in pastorale relaties.

In mijn ogen gaat de MeToo-discussie voorlopig helemaal niet over het thema van schuld

en vergeving, maar over een stadium dat daar ver vóór ligt: hoe komt iemand van getraumatiseerd zwijgen tot publiekelijk spreken, en welke theologische beelden, noties en verhalen hebben we om deze ‘moed om te spreken’ te belichten, te bevestigen en te ondersteunen?

Een mantel van zwijgen

De Bijbel kent nogal wat ‘MeToo-momenten’. Bekend (of minder bekend) zijn: het verhaal over Bathseba en David (2 Samuel 11 en 12); over de naamloze vrouw van de Leviet die slachtoffer wordt van groepsverkrachting en het niet na kan vertellen (Richteren 19); over Esther die door haar oom aan de koninklijke harem wordt afgestaan (Esther 2); over Dina, dochter van Jacob en Lea, die door Sichem, zoon van de Hevitishe koning, verkracht wordt (Genesis 34); over Jozef die te maken krijgt met ongewenste intimiteit door de vrouw van Potifar (Genesis 39) en over Tamar de dochter van koning David die door haar halfbroer Amnon verkracht wordt (2 Samuel 13:1-22). Op het laatste verhaal wil ik kort ingaan omdat het zo nadrukkelijk plaats geeft aan het zwijgen.

Tamar wordt er ingeluisd door twee mannen, Jonadab en Amnon, die samen een val hebben uitgezet. De hunkerende Amnon doet zich voor als een zieke patiënt. Aan David vraagt Amnon om Tamar naar hem toe te sturen zodat zij hartversterkende koeken voor hem kan bakken. Tamar komt en bakt de koeken. Dan organiseert Amnon het zo dat alle bedienden de kamer verlaten en Tamar hem eigenhandig de koeken moet aanreiken. Hij gaat telkens een stapje verder in het manipuleren van haar zorgzaamheid en compassie. Zijn opdracht om har-

tenkoeken te bakken past in het geraffineerde spel: vraagt Tamar er zo eigenlijk zelf niet om, met iets wat uitgelegd kan worden als een heimelijke liefdesverklaring? Als ze naast zijn bed staat, grijpt hij haar vast en trekt haar het bed in. Haar verzet (‘Nee mijn broer, laat dat! Raak me niet aan!’) en haar poging om te sussen en tijd te winnen en een beroep te doen op zijn gezonde verstand zijn vergeefs. Met zijn fysieke kracht overweldigt hij haar en verkracht haar.

Direct daarna krijgt hij een diepe afkeer van haar. Hij kan zijn eigen rottigheid niet onder ogen zien en wentelt het af op Tamar. Zij heeft hem tot dit lage gedrag gebracht. Nu is zij alleen nog maar ‘die vrouw’ (denk aan Bill Clintons ‘I did not have sexual relations with that woman’). Zij moet verdwijnen zodat zijn zelfbeeld en reputatie weer zuiver ogen. Tot twee keer toe staat er dat de deur op slot gaat. Tamar wordt op straat gegooid.

Zoals de meeste slachtoffers van verkrachting moet ook Tamar zich, overgelaten aan haar lot, maar zien te redden. Saskia Noort schrijft over een moment als dit: ‘Ik zat nog lang in de tuin nadat hij me daar had achtergelaten. Hoe kon ik naar binnen gaan, halfnaakt de mensen onder ogen komen? (...) Toen ik uiteindelijk de moed vatte naar binnen te glippen, de trap op en kleren van mijn vriendin had aangetrokken, besloot ik dat het niet gebeurd was.’

Tamar komt huilend en gebroken thuis. De andere broer Absalom heeft direct door wat er gebeurd is. Hij laat haar niet haar verhaal doen maar beveelt onmiddellijk om erover te zwijgen en het te laten rusten. Naar de maatschappelijke norm is nu Tamars eer geschonden, ze heeft geen toekomst meer. Ze zal niet trouwen of

kinderen krijgen. Ze is van het leven afgesneden, staat er kil in het verhaal. Ze verdwijnt in volkomen stilte.

Koning David hoort wel van het gebeurde en is woedend, maar doet vervolgens niets. De omstanders Absalom en David zwijgen, de dader Amnon zwijgt, en slachtoffer Tamar kan niet anders dan zwijgen. Haar lot ligt in de handen van deze machtige mannen. Mogelijk zijn er anderen, bedienden, vrouwelijke familieleden die er wel iets van meegekregen hebben, maar ook zij zwijgen. Een cordon van zwijgen ligt over het seksuele geweld. Als Absalom twee jaar later zijn broer Amnon doodt, geeft hij als motief dat het een wraak is om wat Tamar is aangedaan (2 Samuel 13:23-37). Maar het is slechts een dekmantel om zich van de grootste concurrent voor de troon te ontdoen. Tamar wordt voor een tweede keer misbruikt in het machtsspel van de mannen.

Er is in het bijbelverhaal geen verlossing voor Tamar. De enige verlossing is dat haar verhaal door de Bijbel is overgeleverd en nu door ons gehoord wordt.

Zwijgen van slachtoffers vandaag

Vrouwen zwijgen om diverse redenen. Ze zwijgen uit schaamte, of uit schuldgevoel omdat ze zich vrijelijk gedroegen of niet op die plek hadden moeten zijn of zich niet hebben verzet maar ‘bevoren’ toen het gebeurde. *Freezing* is de zelf-verlammende respons op groot gevaar waarvan je in een *split second* beseft dat je er niet tegen opgewassen bent. Je dissocieert van het hier en nu en van je eigen lichaam.

Vrouwen zwijgen omdat ze vaak nog steeds afhankelijk zijn van de macht van de dader in kwestie, of omdat de dader iemand was van nabij (een goede vriend van de man, een familielid) en ze deze relaties voor anderen niet willen verstoren. Vrouwen zwijgen omdat ze ge-

traumatiseerd kunnen zijn door het gebeurde. Dan is de emotionele pijn zo intens dat het eenvoudigweg onvertelbaar is. De gebeurtenis laat zich niet integreren in je levensverhaal.

Identiteit wordt altijd gevormd in het verhaal dat je over jezelf vertellen kunt, in en door verhalende herinnering. Maar deze herinneringen aan seksueel geweld worden niet expliciet gemaakt als een vertelde herinnering maar blijven impliciet, in de emotie die in het lichaam opgeslagen zit. Trauma ontregelt het coherente verhaal van je identiteit (Makant 2015, 47-77). Saskia Noort schrijft:

‘Ik zweeg, omdat praten niet lukte, omdat ik, als ik er alleen al aan dacht weer precies zo voelde als toen, halfnaakt in die tuin, kapot en van geen enkele waarde. Ik zweeg ook omdat ik merkte dat niemand op zo’n verhaal zat te wachten. (...) Ik zweeg omdat ik bang was voor het ongeloof en verdriet van anderen. Ik zweeg omdat ik zelf verteerd werd door twijfels. Was het wel echt een verkrachting? Was het eigenlijk wel echt gebeurd? Maakte ik het soms groter dan het was?’

Trauma ontregelt de ervaring van tijd, van lichaam en van taal. In de logica van trauma is het besef van verleden, heden en toekomst volledig ontwricht. Omdat het lijden niet geïn-

tegreerd kan worden in de tijd, keert het telkens terug of blijft voortdurend onder de oppervlakte. Zoals een overlevende van de orkaan Katrina het zei: ‘The storm is over but *after the storm* is always there’ (Pretorius 2018). Het verleden leeft in het heden als een onzegbare, niet in te passen ervaring. Niet alleen het heden wordt bepaald door het verleden, ook de toekomst zit gevangen in het verleden. Een getraumatiseerd iemand is afgesneden van hoop, wat beklemmend voor ogen gevoerd wordt in de voor altijd opgesloten Tamar.

Behalve de relatie tot de tijd is ook de relatie tot het eigen lichaam verwrongen en vervormd. Er is een verwonding die alles doortrekt. Niet alleen van je eigen lichaam ben je geïsoleerd, maar ook van het lichaam van de gemeenschap. Diep lijden dat zich naar zijn aard niet vertellen laat, creëert een afgrond van fysieke, psychische en sociale isolatie.

Ten slotte is ook de relatie tot de taal aangetast. De logica van de taal biedt geen plaats aan het uitspreken van de intense emotionele pijn. Het verlies van taal is behalve een gebrek aan vocabulaire (‘er zijn geen woorden voor’) ook een verlies van *agency*, van het vermogen om zelfstandig te handelen (Makant 2015, 58-59).

Productie van taal vraagt om een handelend en kiezend subject dat woorden kan kiezen en er stem aan geeft. Omdat overweldigende pijn en de overweldigende handelingsmacht van een ander deze eigen handelingsmacht fundamenteel aantast, maakt diep lijden stom. Slachtoffers ervaren een interne en externe kwetsbaarheid. Een voorbeeld van die interne kwetsbaarheid is de verterende zelftwijfel waar Noort over schrijft: ‘Was het *eigenlijk* wel echt gebeurd?’

Zwijgen theologisch bekeken

De Noord-Amerikaanse theologe Mindy Makant schrijft over wat er in theologisch opzicht gebeurt bij diep lijden dat zich niet laat vertellen (Makant 2015, 48-56). Je kunt niet meer getuige zijn van het verhaal van verlossing dat God voor de wereld bedoelt en je kunt het niet zelf belichaamd ervaren. Lijden ‘onderbreekt’ die werkelijkheid van Gods bedoeling voor de wereld. Het verhaal van de individuele herinnering zou mogen staan in het grotere narratieve kader van Gods herinnering. Dit ‘tweede verhaal’ geeft betekenis aan het verleden in het licht van een al geopenbaarde toekomst. Verlossing is nu al gaande.

Verlossing ervaren is een kunnen hervertellen van je levensverhaal in dat licht. Maar wie niet bij de eigen (getraumatiseerde) herinnering kan, is ook afgesneden van het vermogen om te verbinden met het ‘tweede verhaal’ en in het perspectief daarvan te getuigen van ‘glimpen van verlossing’ in het eigen levensverhaal. Ervaring van diep lijden staat haaks op het verhaal van een liefhebbende, bevrijdende en helende God. Diep lijden stelt de mogelijkheid van (het vertellen van) zo’n verhaal waarin je verleden en de herinnering aan het verleden ervaren kunnen worden als bevrijd, ter discussie.

#MeToo als profetisch spreken

Vrouwen komen naar buiten via sociale media en beginnen hun verhaal te vertellen. In oktober 2017 begon het met één vrouw, Alissa Mylano, die de *hashtag* #MeToo introduceerde en een *hausse* aan reacties losmaakte. Vrouwen die soms tientallen jaren gezweven hadden over seksuele intimidatie en aanranding, durfden het

nu publiek te maken. Gestimuleerd door getuigenissen van anderen vertelden ook zij hun verhaal.

Vrouwen, en ook enkele mannen, vonden de kracht om te herinneren, er woorden aan te geven, naar buiten te treden en te zeggen: dit is mijn verhaal, ik sta ervoor. Door het publiek te maken gaven ze te kennen dat het meer was dan hun individuele verhaal alleen. Het is ook een collectief verhaal, een verhaal dat laat zien hoe structureel seksu-

eel machtsmisbruik de samenleving doortrekt, en wat de mechanismen zijn die het kwaad toedekken, verzwijgen, afkopen of afwentelen.

De verhalen van de vrouwen zijn concreet: het gebeurde op die plaats, op die tijd, en door deze persoon. Niet altijd wordt de naam erbij genoemd. Maar ook als er wel een naam genoemd wordt, geloof ik niet dat het het eerste doel van de MeToo-getuigenissen is om daders aan te klagen. De naam van de *hashtag* wijst erop dat deze vrouwen zelf in het daglicht willen treden, de schaamte voorbij. Dat geslaagde actrices het spits afbeten, was deel van het succes van de beweging. Als *zelfs hen* dit was overkomen, inclusief het lange, eenzame zwijgen vanwege het verwarrende, dan kan het *ook mij* moed geven om met mijn donkere verhaal naar buiten te komen.

Hoe kunnen we theologisch deze moed om te spreken duiden? Ik zie constructieve voorzetten in het werk van de systematisch theologen Mindy Makant en Shelly Rambo. Beiden gebruiken de realiteit van trauma/diep lijden als herme-

neutische lens om naar christelijke praktijken en voorstellingen te kijken.

Makant stelt voor het *klagen* zoals we dat in de Bijbel tegenkomen, met name in de psalmen, als notie te herijken (Makant 2015, 67-76). Klagen is noodzakelijk voor de transformatie van herinnering. Het zwijgen moet doorbroken worden. De bijbelse traditie van klagen geeft

woorden en stem aan wat ten diepste onzegbaar is. In klagen hervindt het slachtoffer haar *agency*: de kla-

gende tekent actief verzet aan tegen het kwaad dat haar lijden heeft gebracht. Het klagen in de psalmen is zowel privé als publiek. De gemeenschap geeft in liturgische expressies plaats aan klaagzangen. Makant schrijft: ‘Liturgie leert hen die lijden om echt goed te klagen, en leert hen die niet lijden om het lijden te herkennen van gemarginaliseerden en machtelozen.’

Op het klagen volgt *berouw*, een nieuw inzicht over je levensgang. Makant bedoelt dit zeker niet als *victim blaming*, maar ziet berouw als een heroriëntatie van de herinneringsenergie op God. De logica van het lijden wordt doorbroken en ook de verwrongen identiteit die daarvan het gevolg was, of dat nu een eeuwig slachtofferschap of een eeuwige wrok was. In berouw wordt het verleden eindelijk herinnerd in het licht van het verhaal van Gods verlossing. Het lijden van het verleden wordt nu geclaimd als van iemand zelf. En Gods hand wordt gezien en verbeeld als bezig het verleden te verlossen en te veranderen, zodat het niet meer de toekomst gevangenhoudt.

Met haar sensitieve reflecties op klagen en

berouw helpt Makant mij om het spreken in de MeToo-beweging theologisch te duiden. Het gaat om een hervinden van het vermogen om te handelen, actief verzet aan te tekenen tegen kwaad en onrecht, en actief de pijn van het verleden plaats te geven in je eigen levensverhaal dat nu verbonden kan worden met het transformatieve verhaal van opstanding.

In deze lijn zouden we dit spreken ook *profetisch* kunnen noemen. De oorspronkelijke betekenis van profetie

is 'spreken voor' of 'spreken namens' (Grieks: *pro echein*) (Bevans en Schroeder 2011, 40-55). De profeet spreekt een waarachtig getuigenis in naam van een ultieme Bron van waarheid. Pas in de tweede plaats is het ook een 'spreken tegen': een aanklacht tegen de machthebbers en een aan de kaak stellen van perverse structuren en schadelijk gedrag.

De vrouwen die zich uitspreken in het kader van #MeToo vervullen in mijn ogen een profetische functie: ze 'spreken voor' een waarheid die niet mocht bestaan maar die wel gehoord, opgenomen en getransformeerd wordt in het goddelijke bevrijdingswerk. En ze 'spreken namens' veel vrouwen die nog niet in staat zijn om (publiek) te spreken. Naast hun spreken vóór waarachtig leven in uiterst concrete verhalen, spreken ze tégen concrete vormen van machtsmisbruik, tegen problematische vormen van masculiniteit, en tegen verhoudingen, normen en attitudes die dat in stand houden.

We moeten als gemeenschap werk maken van wonden, want wonden zijn niet van maar één lichaam

Theologie als 'wound-work'

Shelly Rambo (2010; 2017) houdt zich diepgaand bezig met trauma's veroorzaakt door oorlogsgeweld (veteranen), koloniaal-etnisch geweld (*Native Americans*), en met traumatische gevolgen van racisme en seksisme. Ze duidt de moed om te spreken met de bijbelse term *getuigen* (*to witness*). Getuigenis geven

houdt in: vertellen van de waarheid, bekenen, getuigen van wat verborgen is. Getuigen van een trauma is bovenmate moeilijk, zoals we al zagen. Om te zien wat getuigen van trauma inhoudt, zowel aan de kant van slachtoffers als van de gemeenschap, onderneemt Rambo een intrigerende herlezing van het verhaal van de verschijning van Jezus aan de discipelen en zijn ontmoeting met Thomas in Johannes 20:19-31.

Een trauma, een diepe wond die je verhouding tot het leven ernstig heeft ontwricht, wordt nooit uitgewist. Iemand kan verder leven, maar het leven zoals het was komt niet terug. Traumatheorieën spreken daarom niet van 'verwerking van trauma' maar hooguit van 'posttraumatische groei'. Rambo neemt deze realiteit serieus. Ze constateert dat christelijke theologie voortdurend dualismen maakt als het om opstanding gaat. Er wordt gedacht in termen van einde en begin, dood en leven, het oude en het nieuwe. Dit kan nooit recht doen aan de posttraumatische ervaring. Bij posttraumatisch leven is er alleen maar sprake van een 'afterlife' waarin dood en leven simultaan bestaan.

In haar herlezing van Johannes 20 ontdekt ze elementen van een opstandingstheologie die

< Pieter Henket, 'Hanky Panky', New York, 2012

recht doet aan deze terugkerende wonden. De discipelen verkeren na Jezus' kruisdood in een toestand die je posttraumatisch kunt noemen. Jezus verschijnt in hun midden, maar er zijn grote problemen met de herkenning. Tot twee keer moet hij de vredegroet uitspreken. Hij brengt zijn wonden in hun midden. Zij zien zijn wonden, maar de vraag is of ze die echt zien, of ze zien hoe diep die gaan en of ze hun eigen medeplichtigheid er ook in willen zien.

Als Jezus terugkeert, komen wonden aan de oppervlakte. Onzichtbare wonden, die actief blijven onder de oppervlakte van het leven. De Op-gestane adresseert onze wonden. De ontmoeting met hem is een kans om over wonden te spreken, om eigen verwonding onder ogen te zien. 'Wound-work' noemt Rambo dat. We moeten als gemeenschap werk maken van wonden. Want, zo stelt ze, wonden zijn niet van maar één lichaam. Wonden 'kruisen' meerdere lichamen, wonden zijn een gemeenschappelijke realiteit, of het nu gaat om oorlogstrauma of om de 'verborgen wond' van racisme of seksisme. Verwondingen zijn er aan de kant van slachtoffers en daders.

Jezus nodigt Thomas uit dichterbij te komen en zijn wonden aan te raken (het blijft in het midden of hij dat ook echt doet). Het 'getuigen' van wonden vraagt om affectieve betrokkenheid, met alle zintuigen. De gemeenschap moet aan herinneringsarbeid doen. Ze ontvangt daartoe de geest die in de waarheid zal leiden. Het is de waarheid van herinneren door middel van concrete verhalen die de textuur van leven hebben, die wonden registreren en aan de oppervlakte brengen.

Getuigen van wonden is een gemeenschappelijke praktijk. In de praktijk van traumawerk

met bijvoorbeeld veteranen blijkt hoe wonden verbonden zijn, ook tussen veteranen en civiele personen. Wonden zijn verrassend communicabel als er maar een veilige plaats voor is. Wond ontmoet wond. In ervaringen van lijden is een soort basale verbinding mogelijk, als in het johanneïsche 'Ik in jou en jij in Mij'. De wond van een ander kan een spiegel worden voor de getuige, waarin deze zijn eigen wonden ontdekt waarvan hij misschien niet eens wist dat hij ze had.

Theologie als 'wonden-werk' wordt gedragen door het geloof dat de wonden van Jezus een plaats, een 'crossing site' ('kruisplaats') bieden waar verschillende herinneringen samenkomen en er ruimte is voor concrete geschiedenissen van verwonding naast elkaar. Wonden worden een bron van heling, van bereidheid om je te laten raken en verbinding aan te gaan. De 'kruisplaats' van de Opgestane kan het verleden een andere toekomst geven.

Ondersteunende bijbelse beelden van God die in het 'wonden-werk' met voorrang naar voren mogen worden gehaald, zijn die van klaagvrouw (Jeremia 8:21 - 9:1), moeder (Jesaja 42:13-14; 45:9-10; 49:13-15; 66:10-13) en vroedvrouw (Psalm 22:10-11) (Claassens 2012).

De rol van de gemeenschap

Bij Makant, Rambo en Claassens zien we dat de geloofsgemeenschap een cruciale rol heeft in het steun geven aan wie diep gewond is. De gemeenschap geeft bedding aan klagen, getuigt van wonden, en ontdekt en erkent ook haar eigen gewond zijn.

Als ik dit betrek op #MeToo zal het er in de kerk onder andere om moeten gaan of we deze

verhalen zo willen horen, dat we als gemeenschap actief het klagen erin plaats geven in ons midden en affectief werk gaan maken van het zien, herinneren en adresseren van wonden van seksuele intimidatie en machtsmisbruik, niet als iets wat alleen individuele vrouwen aangaat maar als een zaak van de gemeenschap. Als een wond van ons allen.

Als mannen in de huidige discussie aangeven dat ze zich nu vooral in het beklagdenbankje voelen zitten ('je kan het toch nooit goed doen'), gaat er iets niet helemaal goed. Kerkleiding, pastores en geestelijk verzorgers kunnen helpen de vragen zodanig op te pakken en met perspectief op iedereen aan de orde te stellen, dat ook mannen aangespoord worden om uit deze slachtofferrol te stappen en mee te doen aan het gezamenlijke 'wonden-werk'. Hoe ervaren we het als vrouwen met deze verhalen komen, waar raakt het ons? Het zal nodig zijn dat ook mannen zich uitspreken waarom ze het moeilijk vinden om in deze tijd man te zijn, waar angsten, onzekerheden of frustraties zitten, wat verschuivende man-vrouwverhoudingen met hun zelfbeeld doen.

In principe is iedereen nodig om de kwestie op te pakken die #MeToo aan de orde stelt: hoe willen we ons laten raken en aanraken? Seksualiteit, erotiek, is een domein waar uiteindelijk regelgeving niet de grenzen kan trekken. Die moeten voortkomen uit zoiets als een morele volwassenheid, een ingeoeft zijn van een attitude van respect, eerbied, zelfvertrouwen en kunnen vertrouwen in de ander, en – een heerlijk ouderwets woordje – schroom.

Grenzen zullen altijd vloeiend zijn. Er wordt geproefd, gevoeld, gedeeld en ontvangen. Lichamen die geven en ontvangen, aantrekken

en afstoten, wederkerig. Een kerkelijk adequate respons op #MeToo mag het niet nalaten deze dimensies van het Lichaam van Christus zijn aan te spreken, te benoemen, te doordenken, en in de liturgie met ziel en zinnen, huid en haar, lijf en leden te vieren. <

Literatuur

- Claassens, L. Juliana M. (2012). *Mourner, Mother, Midwife: Reimagining God's Delivering Presence in the Old Testament*. Louisville, KY: Westminster John Knox Press.
- Bevans, Stephen & Schroeder, Roger P. (2011). *Prophetic Dialogue: Reflections on Christian Mission Today*. Maryknoll, NY: Orbis Books.
- Grevink, Otto (2018). Waar gaat het naartoe met #MeToo? www.mijnkerk.nl/blog/waar-naartoe-metoo, 18 april 2018.
- Makant, Mindy (2015). *The Practice of Story: Suffering and the Possibilities of Redemption*. Waco, TX: Baylor University Press.
- Noort, Saskia (2017). Waarom we zwijgen. In: *de Volkskrant*, 19 oktober 2017. Opnieuw afgedrukt in: Saskia Noort (2018), *Stromboli*, Amsterdam: Lebowski.
- Pretorius, Helgard (2018). The Ascending Christ's Wounds: Christian Witness in the Afterlife of Apartheid. Publieke lezing in VU Amsterdam, 24 april 2018.
- Rambo, Shelly (2010). *Spirit and Trauma: A Theology of Remaining*. Louisville, KY: Westminster John Knox Press.
- Rambo, Shelly (2017). *Resurrecting Wounds. Living in the Afterlife of Trauma*. Waco, TX: Baylor University Press.
- Stegeman, Janneke (2018). Preek.nu: Aanraken (Markus 1:40-45). www.nieuwheilig.nu/blog-nu/aanraken-markus-140-45/

Heleen (prof.dr. H.E.) Zorgdrager is hoogleraar Systematische theologie en genderstudies aan de Protestantse Theologische Universiteit te Amsterdam. E.hezorgdrager@pthu.nl

De rol van godsbeelden in relatie tot incestervaringen

'Ik was een diepgelovig kind, maar het misbruik heeft me afgesneden van mijn geloofsleven, mij alle vertrouwen in het leven en ook in God ontnomen.'

'Het heeft mijn geloof wel degelijk beïnvloed en dan vooral naar het Vaderbeeld voor God toe. Dat is zo ernstig misvormd, daar kan ik me niks bij voorstellen. En nog steeds worstel ik daarmee in de zin van: Wat wil Hij van me, wat moet Hij van me ...'

'Dat God meehuult, in die psalm ... Ik bewaar al je tranen in Mijn kruik, zoiets, dat heeft mij zo geholpen ... die God kwam op de een of andere manier een beetje naar mij toe ... van, nou, dat Hij er toch wel geweest was, dat Hij eigenlijk altijd wel bij mij was, en dat deed mij gewoon goed.'

'Ik heb wel altijd het gevoel gehad dat Hij mij wél zag. Dat Hij het wél zag, niet dat misbruik, maar dat Hij mij zag.'

Zomaar een paar citaten uit 57 verhalen van vrouwen die christelijk werden opgevoed en tegelijk seksueel misbruikt werden door een gezins- of familielid.

Inleiding

Uit een groot landelijk onderzoek eind jaren tachtig van de vorige eeuw (Draijer 1988) bleek dat seksueel misbruik van meisjes door gezins- of familieleden op uitgebreide schaal en in alle sociaal-culturele

milieus voorkwam (Draijer 1988, 244; 1990, 192, 193). Minstens een op de zeven meisjes wordt hier slachtoffer van, zo concludeert dit onderzoek. Inmiddels wordt gesteld dat dit aantal waarschijnlijk nog hoger ligt (Nelson-Gardell 2001; Putnam 2003; Atwood 2007; Draijer 2007). Vele publicaties en ervaringsverhalen, tot in de huidige tijd toe, laten zien dat

< Schilte & Portielje, 'Shady moments', 2013

dit misbruik evenzogoed in kerkelijke milieus plaatsvindt.

Op het genoemde onderzoek volgde een stroom publicaties. Daaronder was het geruchtmakende boek van Imbens en Jonker (1991) *Godsdienst en incest*. Zij schreven over een incesttrauma dat gepaard ging met een godsdiensttrauma. Kort door de bocht gezegd, wezen zij in dit boek met een beschuldigende vinger naar de Bijbel, de christelijke leer en traditie en de christelijke kerk. Deze zouden het bestaan en voortbestaan van (vader-dochter)-incest bevorderen en herstel belemmeren. De kritiek richtte zich vooral op de sterk patriarchale elementen en de hiërarchische en ongelijke machtsverhoudingen tussen man en vrouw.

Rond de eeuwwisseling was de commotie over seksueel misbruik van kinderen geluwd en werd het weer stil in de maatschappij, tot in 2010 het misbruikschandaal in de Rooms-Katholieke Kerk openbaar werd. Sindsdien houden de onthullingen niet op, culminerend in #MeToo.

In al die terechte aandacht voor seksueel misbruik is er echter weinig aandacht voor die specifieke vorm van seksueel misbruik die wij incest noemen, seksueel misbruik van kinderen door een gezins- of familielid. Nog minder aandacht is er voor de combinatie van christelijk geloof en incest, zoals Imbens en Jonker die hadden.

Getriggerd door hun boek startte ik in 2009 het empirische deel van mijn praktisch-theologische onderzoek naar de gevolgen bij vrouwen die christelijk opgevoed werden en tegelijk incest ervaren hebben. Het brede terrein van het christelijk geloof beperkte ik tot de gods-

beelden. De kernvraag was: ‘Welke rol geven volwassen vrouwelijke overlevenden van incest in hun levensverhaal aan hun godsbeelden in relatie tot hun incestervaring?’ Deze vraagstelling leidde tot een kwalitatief onderzoek en een narratieve benadering.

Godsbeelden

De vorming en ontwikkeling van godsbeelden is een complex proces en heeft een sterke psychologische factor (Wulff 1997, 368; Spilka et al. 2003, 86 e.v.).

De basis van de godsbeelden wordt gelegd in de vroege relaties van het kind met de omgeving (Rizzuto 1979). Dat zijn meestal eerst ouders, dan gezin en familie. Als het goed is, leert een kind dat het de wereld en de mensen kan vertrouwen, dat het veilig is en dat zij geliefd en waardevol is (Janoff-Bulman 1992). Deze ervaringen zijn diep geworteld en kleuren de godsbeelden die zich ontwikkelen en zo ook de relatie met God (Janoff-Bulman 1992; Kirkpatrick 1992; Ganzevoort 2005; De Vries et al. 2007). Hierbij gaat het dan vooral over de meer onbewuste en emotionele kant van godsbeelden.

Daarna en daarnaast komt dan alles wat aan het kind geleerd wordt over God, thuis, op school en in de kerk, met woorden en met gedrag, leer én leven dus. Dit vormt de meer bewuste en cognitieve kant van de godsbeelden. Vooral de ouders hebben zo een grote en dubbele invloed op het godsbeeld van het kind, emotioneel en cognitief. Tegelijk echter oefent ook de hele cultuur waarin het kind zich bevindt, van gezin, school en kerk, deze dubbele invloed uit. Als tweede heeft het zelfbeeld van het kind gro-

te invloed op het godsbeeld. Ook hier hebben de ouders de eerste en meeste invloed op, maar daarna en daarnaast evenzo de cultuur van gezin, school en kerk (Roukema-Koning 1998; Breeuwsma 2001). Zelfbeeld en godsbeeld beïnvloeden elkaar voortdurend (Rizzuto 1979).

Rollen van godsbeelden

In het onderzoek heb ik, passend bij de narratieve benadering, ook gekeken naar de rolverdeling in de verhalen en vooral naar de rol(len) die de verteller aan zichzelf en God gaf en de rol(len) die vanuit haar christelijke achtergrond op haarzelf en op God toekwam (Ganzevoort en Visser 2007).

Voor een ervaring van een ontmoeting met God moeten de eigen rol en de bijbehorende rol voor God wel bij elkaar aansluiten (Ganzevoort 1999). Wanneer wij bijvoorbeeld spreken over God de Vader, plaatsen we onszelf daarmee in de rol van kind van Hem. Wanneer wij troost nodig hebben, past daar niet een rol voor God als Koning of Rechter bij, maar moet er de rol van Trooster beschikbaar zijn.

Als rollen niet bij elkaar aansluiten, of als er geen adequate rol te vinden is, voor de verteller of voor God, dan blijft haar rol los staan van die van God. Dan is er op dat punt geen ontmoeting mogelijk, én blijft haar levensverhaal op dat punt los staan van Gods grote verhaal of delen daarvan.

Dat betekent dat er meerdere rollen voor God en voor haar voorhanden moeten zijn. Wanneer deze er niet zijn, kan in het pastoraat gezocht worden naar meer differentiatie, flexibiliteit en integratie van rollen voor God en de pastorante (Ganzevoort 1999).

Incest

Er kunnen een kind vele verschrikkelijke dingen overkomen en omdat een kind in alle opzichten in ontwikkeling is, grijpen die gebeurtenissen altijd in die ontwikkeling in. Daarbij is een kind afhankelijk van hulp en ondersteuning van volwassenen, in de eerste plaats van gezin en familie.

Bij incest echter is de omgeving waarvan zij afhankelijk is voor hulp en ondersteuning tegelijk de bron van het kwaad, een omgeving waaruit zij bovendien moeilijk kan ontsnappen (Herman 2003). Daarbij komt dat incest meestal langdurig en frequent plaatsvindt, waardoor de impact op de ontwikkeling groot is (Lehner-Hartmann 2002).

Incest onderscheidt zich tevens van ander seksueel misbruik doordat het plaatsvindt binnen relaties van vertrouwen, afhankelijkheid en loyaliteit. Deze worden dan ook dramatisch beschadigd (Truyens en Van Essen 2007) en het kind ontwikkelt een basisbeleving van angst, wantrouwen en onveiligheid.

Daarnaast wordt altijd ook het zelfbeeld beschadigd, want de boodschap van seksueel misbruik is altijd: ‘jij doet er niet toe, alleen je lichaam’. Bovendien ontwikkelt een kind een, psychologisch verklaarbaar, overlevingsmechanisme dat zichzelf slecht is en (mede)schuldig aan het misbruik. Dit wordt soms versterkt door de dader en regelmatig bevestigd door de omgeving wanneer het misbruik openbaar komt.

Ten slotte bestaat incest nog steeds in een uitgebreide zwijgcultuur, ook in de tijd van #MeToo. Aanjagers van dit zwijgen zijn onkunde, onmacht, loyaliteit, schaamte- en schuldgevoe-

lens, angst voor de gevolgen van praten en angst om niet geloofd te worden. Dit zwijgen belemmert niet alleen het stoppen van incest, maar ook het herstel van het slachtoffer, want daar is allereerst praten voor nodig. Al dit zwijgen belemmert ook erkenning en adequate hulp en ondersteuning.

Kenmerkende gevolgen

Incest is in zichzelf altijd traumatiserend (Draijer 1990, 75). Het heeft dan ook meestal grote en langdurige gevolgen. De meest kenmerkende gevolgen zijn vrijwel altijd verlies aan vertrouwen, verbondenheid en veiligheid, de ontwikkeling van een negatief zelfbeeld, diepe gevoelens van angst, eenzaamheid, schuld en schaamte.

Heling, geheel of gedeeltelijk, is mogelijk, meestal met langdurige professionele hulp. Echter, de relationele traumatisering is dermate diep ingrijpend dat herstel van vertrouwen en veiligheid zeer moeizaam en vaak niet volledig is (Herman 2003; Truyens en Van Essen 2007).

Onderzoek

In totaal 57 vrouwen schreven of vertelden mij hun levensverhaal met daarin hun geloofsverhaal. Zij werden christelijk opgevoed en behoorden in hun jeugd tot een van de vele protestantse kerken of tot de Rooms-Katholieke Kerk.

Allen zijn opgevoed met een zeer persoonlijk (mannelijk) godsbeeld en de meerderheid heeft dit behouden of herkreten, vaak ondanks de moeite met dit persoonlijke godsbeeld. Een kleine minderheid (elf) heeft dit persoonlijke godsbeeld overduidelijk afgewezen.

Negentien van hen gaven op het moment van het onderzoek aan niet meer bij een kerk aangesloten te zijn. De anderen waren, vaak na een jarenlange weg, weer betrokken bij een christelijke gemeente.

Methode en analyse

Allereerst is er uitgebreid literatuurstudie gedaan op het terrein van incest en traumatisering, en op het terrein van godsbeelden, om zicht te krijgen op mogelijke en noodzakelijke data. Na afsluiting van deze studie werd begonnen met het empirisch onderzoek. De respondenten werden geworven via een oproep in tijdschriften en kranten, op daartoe geëigende internetsites en via-via.

Aan degenen die reageerden werd, na uitleg over het onderzoek, gevraagd haar levensverhaal op te schrijven, met de rol van God daarin en dan vooral in relatie tot haar incestervaring en haar leven daarna. Ter verduidelijking werden enkele voorbeeldvragen gegeven, zoals:

- of God te maken heeft met haar incestervaring en haar leven daarna;
- of de incestervaring van invloed is geweest op haar geloof en op hoe zij God ziet en ervaart;
- of God en geloof hebben bijgedragen aan herstel of juist niet.

Vanwege de kwalitatieve aard van het onderzoek en conform de narratieve theorie en de narratieve benadering is er zo min mogelijk sturing geweest van de respondenten bij het schrijven of vertellen van haar verhaal. Dat resulteerde in een grote variëteit in aard en omvang van verkregen data: van complete verhalen in boekvorm tot een enkel A4'tje, van chronologisch tot chaotisch, dagboekfragmenten, ooit geschreven brieven,

langdurige correspondentie met mij per mail waarin telkens een stukje verhaal werd verteld, overwegingen en gedachten, vragen aan mij, liederen en gedichten. De anonimiteit van e-mail werd breed gewaardeerd, vooral in het begin van de contacten. Van de 57 verhalen zijn er acht verkregen door middel van een interview, op verzoek van de respondent zelf.

Alles wat geschreven of verteld werd, is aangemerkt als data en ingevoerd in het computerprogramma ATLAS.ti 6.2. Daarna zijn alle data gecodeerd in dit programma, allereerst inductief, dus opkomend uit de verhalen. Daarna zijn ook codes deductief vanuit de literatuur benoemd. Met behulp van deze codes werd inzicht en overzicht verkregen. Elk verhaal is apart geanalyseerd en vervolgens is gezocht naar algemene lijnen.

Na afsluiting van de analysefase zijn de uitkomsten gelegd naast gegevens uit de literatuur. Deze methode, van literatuur naar empirie en weer terug naar de literatuur, is een vorm van de kader-analytische benadering van Maso en Smaling (1998), zij het dat de status van het theoretisch kader anders is en de cyclus van literatuur-empirie-literatuur slecht eenmalig doorlopen is.

Resultaten

Daders

Er waren in deze 57 verhalen 83 daders. De biologische vaders (32) en de broers (25) vormen de grootste groep. In de verhalen blijkt dat alle daders heel goed beseffen dat ze iets doen wat moreel en voor de wet fout is.

Het meeste vertellen deze vrouwen over de dwang van daders om te zwijgen over wat

gebeurde, tegen iedereen maar speciaal tegen de moeder. Slachtoffers en daders verwachten actie van de moeder, actie waarvan slechts in enkele verhalen sprake is. Verbale en fysieke dreigementen werden gebruikt om zwijgen af te dwingen.

Deelnemers

De jongste deelnemer was 21 jaar, de oudste 84. Ruim driekwart groeide op vóór de jaren tachtig. Dat betekent dat waar er verteld wordt over de jeugd, deze zich vooral afspeelt in de jaren vijftig, zestig en zeventig van de vorige eeuw, dus voordat incest (opnieuw) in de publieke belangstelling kwam.

In die tijd waren kerk en maatschappij nog tamelijk eenvormig in normen en waarden, de kerk had nog gezag, er waren nog hiërarchische verhoudingen tussen mannen en vrouwen, tussen ouders en kinderen, tussen ambtsdragers en kerkvolk. Het waren ook jaren waarin weinig gesproken werd over seksualiteit, en zeker niet in de kerk. In deze groep verhalen wordt ook duidelijk dat er in die tijd in de breedte van de kerken in de leer een sterke nadruk lag op zonde en schuld en het daarbij behorende beeld van een strenge en straffende God.

De leeftijd bleek geen factor te zijn bij de resultaten van het onderzoek. Alleen maatschappelijke veranderingen waren terug te zien bij de jongste deelnemers, namelijk snellere en betere hulpverlening, meer mogelijkheden om te praten over de ervaringen en op jongere leeftijd meer kennis over seksualiteit. De onwetendheid over seksueel misbruik en het schadelijke daarvan bleek in vrijwel alle verhalen groot te zijn, bij de kinderen maar vaak ook bij de 'omstan-

ders' die een vermoeden hadden of aan wie het kind erover vertelde.

Godsbeelden

'Godsbeeld' is eigenlijk een onhandig containerbegrip. Daarom heb ik onderscheid gemaakt in wat deze vrouwen vertellen over Gods eigenschappen, over zijn handelen en over haar relatie tot Hem (cf. Janssen et al. 1994). Daarmee kon nauwkeuriger bepaald worden welke aspecten van de godsbeelden als ondersteunend of belemmerend ervaren zijn.

Deze groep vrouwen sprak het meest over Gods liefde, als eigenschap en als relationeel kenmerk, dus Gods liefde voor haar. Wanneer zij deze liefde (weer) konden geloven en ervaren, was dit het meest ondersteunende aspect van het godsbeeld. Tegelijk wordt juist hiermee ook het meeste geworsteld. Hierin is dan duidelijk te zien dat de schade die incest aanrichtte aan het zelfbeeld, zich voortgezet heeft naar dit aspect van de godsbeelden. Het heeft zich vertaald naar de vraag: 'Hoe ziet Hij mij eigenlijk?', of naar de constatering: 'Hij kan mij niet liefhebben, want ...'.

Streng en beangstigende godsbeelden konden versterkend werken op de gevolgen van het misbruik. Bovendien bleken deze beelden moeilijk weg te krijgen en werkten dus ook belemmerend op het herstelproces. Op dit punt hadden Imbens en Jonker gelijk met hun godsdiensttrauma bij incest. Liefdevollere beelden van God daarentegen hadden een sterke potentie om behouden of herwonnen te worden en waren dan zeer ondersteunend.

Het tweede waar zij erg veel over vertelden, was haar relatie met God. Kernnoties van een

relatie met God zijn: vertrouwen, veiligheid, bij Hem mogen horen en geloven in zijn betrokkenheid op haar. In het overgrote deel van de verhalen is te lezen dat juist deze relationele kenmerken zwaar beschadigd zijn geraakt door het misbruik. Mensen bleken niet te vertrouwen en niet veilig.

Die ervaring zette zich voort naar het godsbeeld. Door de meeste vrouwen wordt dit ook duidelijk zo benoemd: 'Ik geloof niet dat ik iemand ooit meer helemaal zal vertrouwen. God ook niet, nee, dat is ook over.' In ongeveer de helft van de verhalen is de relatie met God hersteld, na een lange weg van hulpverlening en pastoraat, in de andere helft nog steeds niet of niet geheel.

Tegelijkertijd wordt in het overgrote deel van de verhalen, ook in die waarin Gods liefde en de relatie met God nog problemen geven, uitgebreid en zeer positief verteld over Gods handelen: Hij draagt, zorgt, helpt, heelt, herstelt het geloof.

Van deze fragmentatie binnen de godsbeelden kan gebruikgemaakt worden bij het pastoraat.

Rollen voor God

In de Bijbel wordt er op heel veel verschillende manieren over God gesproken. In de verhalen is er echter een veel minder gedifferentieerd beeld van God aanwezig.

Meerdere vrouwen hebben duidelijk gezocht naar een adequate rol voor God die aansluit bij haar ervaring van misbruikt zijn: 'Hoe kijkt Hij naar het kwaad van incest, wat doet Hij daarmee en hoe kijkt Hij naar mij als slachtoffer of beschadigd mens?' Deze rol voor God is echter in geen enkel verhaal gevonden. ►

In de meeste verhalen is te lezen dat ze worstelen met Gods betrokkenheid bij het kwaad van incest (theodicee-vragen), maar vooral met Gods rol ten aanzien van haar als slachtoffer. Sommigen gebruiken de rol van God als Genadige en Vergevende, maar die past alleen bij een schuldige en niet bij een slachtoffer. Bij anderen domineert nog Gods rol als Straffende; die past wel bij haar schuldgevoelens over het misbruik, maar is bepaald niet helend. En als schuldgevoelens door hulpverlening zijn afgelegd, en gelukkig is dat bij de meesten gebeurd, dan blijft er geen andere rol meer over voor haar.

Factoren

Er zijn een paar duidelijke factoren te noemen die bijdragen aan het ontbreken van een adequate rol voor God ten aanzien van slachtoffers van incest.

Uit de verhalen blijkt dat in hun jeugd de leer van schuld en zonde domineerde, met de daarbij behorende rol voor God als de Straffende of Vergevende. Het is denkbaar dat mogelijke andere rollen voor God daardoor onderbelicht zijn gebleven en niet direct voor hen beschikbaar zijn. Versmalling van het evangelie tot enkel de leer van schuld en vergeving (of straf), kan dus nadelig uitpakken voor misbruikte vrouwen.

Het is ook mogelijk dat het slachtoffer als gevolg van het misbruik selectief leest en luistert en daarmee alleen een rol voor God oppakt die past bij haar zelfbeleving van slecht zijn en (mede)schuldig aan het misbruik.

Rollen voor God die mogelijk wél aansluiten bij de ervaring slachtoffer en beschadigd mens te zijn, zijn die van Helper, Barmhartige, Ont-

fermer, de Nabije, Degene die opkomt voor de zwakken, die het kwaad haat, en oproept om recht te doen. Deze rollen zijn vooral in de psalmen en de profeten te vinden.

Een tweede factor is het gegeven dat wij in de Bijbel en de christelijke leer vrijwel uitsluitend worden aangesproken als daders. Berkhof (2002, 210) zegt het zo: ‘In het christelijk geloof wordt de mens niet als slachtoffer, maar als dader aangesproken. Hij wordt niet beklaagd, maar aangeklaagd.’

Vrouwen als slachtoffer zijn er wel (Sara, Hagar, Hanna en Peninna, Batseba, Tamar, de dochter van Jefta, Vasti), maar zelden wordt dan aan God uitdrukkelijk een rol gegeven in relatie tot het slachtoffer. Regelmatig is de vrouw zelfs weggeschreven uit het verhaal. Dat is anders met mannen als slachtoffer: denk aan Abel, Job, Isaäk, Jacob en Ezau, Jozef, David en Daniël. Daar is een duidelijk antwoord van God te lezen op het aangedane kwaad.

Hier speelt dan ook het androcentrisme van de Bijbel (en de christelijke leer) een rol. Vrouwen komen relatief weinig voor, naar sterke en positieve rolmodellen moet gezocht worden, maar dan nog is er vaak geen adequate complementrol voor God voorhanden.

Ten slotte is er het gegeven dat seksueel misbruik wel voorkomt in de Bijbel, maar dan betreft het volwassen vrouwen. Een duidelijke afwijzing of afkeuring van God ontbreekt dan meestal trouwens (Tamar, Richteren 19, dochter van Jacob). Seksueel misbruik van kinderen komt in de Bijbel niet voor. Een rol voor God is dus op dat punt niet beschikbaar.

In alle verhalen is dan ook te zien dat het deel van het levensverhaal waar het gaat over incest

en gevolgen, over slachtofferschap en gevoelens van beschadigd mens te zijn, helemaal los is blijven staan van Gods grote verhaal met mensen, ook bij al die vrouwen die diepgelovig zijn of opnieuw zijn geworden. Het zijn twee aparte verhalen gebleven, die niet geïntegreerd zijn. Op dit punt is er dus geen ontmoeting met God mogelijk geweest.

Dat roept uiteraard indringende vragen aan theologie en verkondiging op.

God als Vader of Moeder

In het eerder genoemde boek van Imbens en Jonker wordt de koppeling gelegd tussen vader als dader en het patriarchale beeld van God als Vader. Inmiddels weten we dat er ook andere daders van incest zijn dan alleen de vader. Toch krijgen zij deels gelijk, want ook in deze onderzoeksgroep werd er, wie de dader ook was, altijd een vergelijking gemaakt met de eigen vader, maar wel op twee verschillende manieren. Ze werden óf aan elkaar gelijkgesteld, óf juist scherp tegenover elkaar gezet.

In de ene helft van de verhalen was het beeld van God als Vader extreem negatief en bedreigend: Hij werd geïdentificeerd met de misbruiker, of Hij werd afgewezen omdat Hij niet zorgde en beschermde en dus geen Vader mocht heten. De specifieke functies van een vader zijn immers liefhebben, zorgen en beschermen. In de andere helft van de verhalen functioneerde God juist als de ideale Vader, geheel anders dan de eigen ouders en was daarmee een prima vervanging van hen. Bij beide groepen waren ook anderen dan de vader dader.

Over God als Moeder werd nauwelijks gesproken. Een paar keer werd verteld dat gepro-

beerd is om God als Moeder te zien. Dit is niet gelukt, mede omdat dit geen relevant beeld was in het traditionele christendom waarin deze vrouwen opgroeiden.

Daarbij komt dat in bijna alle verhalen een zeer negatief beeld van de moeder wordt geschetst, waardoor een eventueel beeld van God als Moeder op voorhand gecorrumpeerd kan zijn. Wel is bij sommige katholieke vrouwen te zien dat moeder Maria in ondersteunende zin functioneert als vervanging van de eigen moeder, vergelijkbaar met God de Vader als vervanging van de eigen vader.

Uit de literatuur is bekend dat ondersteuning door de moeder een van de belangrijkste factoren voor herstel is (Draijer 1990). Het benadrukken van moederlijke aspecten van het godsbeeld kan dus heel zinvol zijn in het pastoraat, mits het beeld van de eigen moeder niet te zeer gecorrumpeerd is.

Voor katholieke vrouwen kan moeder Maria een positieve rol spelen in het pastoraat, waarbij wel gezegd moet worden dat haar rol als maagd bij dezelfde vrouwen afkeer oproept.

Jezus

Het beeld van Jezus bleek opmerkelijk genoeg slechts in een enkel verhaal wat beschadigd te zijn door de incestervaring. Jezus komt in heel ondersteunende, positieve en levensveranderende zin voor. Dan gaat het vooral over zijn liefde, zijn nabijheid, de relatie met Hem en zijn rol in processen van herstel en heling.

Het bleek dat er voor Jezus wél vele rollen beschikbaar waren, zelfs voor hen die het christelijke godsbeeld afwezen: als medemens, als goed mens, als de nabije, als heler, als voor-

beeldfiguur, als degene die weet wat lijden is, als intermediair tussen God en haar, als redder en verlosser.

Duidelijk is dat in Jezus gevonden werd, waar zoveel behoefte aan is bij het godsbeeld of waar zich juist de problemen bevinden: onvoorwaardelijke liefde, nabijheid en een vertrouwensvolle relatie. Jezus geeft dus veel mogelijkheden voor het pastoraat.

Problemen met andere leerelementen

Er waren in de verhalen nog andere duidelijke en blijvende problemen. Bidden was moeilijk door de schade aan de relatie met God. Vergeving werd ervaren als een (goddelijke c.q. kerkelijke) eis en gaf veel strijd. Het gebod om vader en moeder te eren bleef een van de grootste problemen. En ten slotte bleef er afkeer van de als negatief ervaren vrouwvisie en de impliciete of expliciete onderschikking van de vrouw aan de man, zoals uit de Bijbel en de christelijke leer op hen toegekomen is.

Wat kunnen wij doen?

Allereerst is het belangrijk, in alle pastoraat, om te vragen naar het levensverhaal: 'Waar bent u opgegroeid, hoe was dat toen en daar?' Dit zijn een paar van de eerste en meest uitnodigende open vragen die gesteld kunnen worden in het pastoraat. Deze vragen kunnen leiden tot openheid over moeilijke jeugdervaringen en inzicht geven in de mogelijke oorsprong van problemen met God of de relatie met Hem.

Vertrouwen en veiligheid zijn hierbij wel kernvoorwaarden, zeker wanneer er sprake was van seksueel misbruik. Als er sprake blijkt van incest, is het belangrijk de pastorante alle tijd

en ruimte te geven om haar verhaal te vertellen, wat en wanneer zij het wil. Vervolgens zal samen gekeken moeten worden waar de problemen precies zitten, bij de eigenschappen van haar godsbeeld, bij zijn handelen, bij de relatie met Hem of bij God als Persoon, bij zijn Vader-schap (of moederlijke aspecten).

Tegelijk kan gekeken worden naar positieve en ondersteunende aspecten van haar godsbeeld. Uit de positieve psychologie is bekend dat versterking van positieve aspecten soms beter is dan het bestrijden van negatieve aspecten. Versterking van positieve aspecten van het godsbeeld is dus waardevol in het pastoraat, naast het bespreken van de problematische aspecten.

Hetzelfde geldt voor het exploreren van de verschillende rollen die de pastorante in haar verhaal geeft aan God, Jezus en zichzelf. Het versterken van bekrachtigende rollen en het samen zoeken naar mogelijke andere rollen in plaats van beschadigende rollen, kan bijdragen aan heling en herstel van de relatie met God en het kunnen plaatsen van dat stukje levensverhaal in Gods grote verhaal.

Jezus blijkt in de verhalen bij uitstek de goede 'vervanger' van God wanneer het godsbeeld te veel beschadigd is voor herstel, en soms wordt via Jezus toch weer God bereikt. In de verhalen blijkt verder overduidelijk hoe mensen, en speciaal christenen, en nog specifiek pastores, voor slachtoffers van incest als beeld van God functioneren.

Ten slotte: laten we in de kerken praten over gezonde seksualiteit en goede man-vrouwverhoudingen. Dat kan het zwijgen over seksueel misbruik doorbreken. Openheid werkt drem-

pelverlagend voor slachtoffers en een goed geïnformeerde gemeente is toegerust voor adequate erkenning en opvang. <

Literatuur

Atwood, J.D. (2007). When Love Hurts: Preadolescent Girls' Reports of Incest. In: *The American Journal of Family Therapy*, 35, 287-313.

Berkhof, H. (2002, 8^e druk). *Christelijk geloof*. Kampen: Kok.

Breeuwsma, G. (2001). *De constructie van de levensloop*. Amsterdam: Boom.

Draijer, N. (1988). *Seksueel misbruik van meisjes door verwanten. Een landelijk onderzoek naar de omvang, de aard, de gezinsachtergronden, de emotionele betekenis en de psychische en psychosomatische gevolgen*. Den Haag: Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

Draijer, N. (1990). *Seksuele traumatisering in de jeugd. Lange termijn gevolgen van seksueel misbruik van meisjes door verwanten*. Amsterdam: SUA.

Draijer, N. (2007). Intieme traumatisering: gevolgen van seksueel misbruik, verkrachting en mishandeling. In: Aarts, P.G.H. en Visser, W.D. (red.). *Trauma: diagnostiek en behandeling*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.

Ganzevoort, R.R. (1999). Stemmen van het zelf en rollen van God. Fragment en identiteit in religie en pastoraat. In: *Praktische theologie* 26/1, 3-23.

Ganzevoort, R.R. (2005). Als de grondslagen vernield zijn ... Over trauma, religie en pastoraat. In: *Praktische theologie* 32/3, 345-361.

Ganzevoort, R.R. en Visser, J. (2007). *Zorg voor het verhaal. Achtergrond, methode en inhoud van pastorale begeleiding*. Zoetermeer: Meinema.

Herman, J.L. (2003). *Trauma en herstel. De gevolgen van geweld – van mishandeling thuis tot politiek geweld*. Amsterdam: Wereldbibliotheek.

Imbens, A. en Jonker, I. (1991, 3^e druk). *Godsdienst en incest*. Amsterdam: An Dekker.

Janoff-Bulman, R. (1992). *Shattered Assumptions. Towards a new Psychology of Trauma*. New York: The Free Press.

Kirkpatrick, L.A. (1992). An Attachment-Theory Approach to the Psychology of Religion. In: *The*

International Journal for the Psychology of Religion, 2(1), 3-28.

Lehner-Hartmann, A. (2002). *Wider das Schweigen und Vergessen. Gewalt in der Familie: Sozialwissenschaftliche Erkenntnisse und praktisch-theologische Reflexionen*. Innsbruck: Tyrolia.

Maso, I. en Smaling, A. (1998). *Kwalitatief onderzoek: praktijk en theorie*. Amsterdam: Boom.

Nelson-Gardell, D. (2001). The Voices of Victims: Surviving Child Sexual Abuse. In: *Child and Adolescent Social Work Journal*, Vol. 18, No. 6, 401-416.

Putnam, F.W. (2003). Ten-Year Research Update Review: Child Sexual Abuse. In: *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 42:3, 269-278.

Rizzuto, A.-M. (1979). *The Birth of the Living God. A Psychoanalytic Study*. Chicago/London: The University of Chicago Press.

Roukema-Koning, B. (1998). Relationale zelf-ervaringen en spreken over God. Een psychologie van het 'zelf' als hermeneutisch instrument. In: Ganzevoort, R.R. (red.). *De praxis als verhaal. Narrativiteit en praktische theologie*. Kampen: Kok.

Spilka, B., Hood Jr., R.W., Hunsberger, B. en Gorsuch, R. (2003, 3rd ed.). *The Psychology of Religion. An Empirical Approach*. New York/London: The Guilford Press.

Truyens, J. en Essen, J. van. (2007). Systemische therapie bij ernstige posttraumatische klachten. In: Aarts, P.G.H. en Visser, W.D. (red.). *Trauma: diagnostiek en behandeling*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.

Vries, M.W. de, Caes, C. en Ganzevoort, R.R. (2007). Cultuur en trauma. In: Aarts, P.G.H. en Visser, W.D. (red.). *Trauma: diagnostiek en behandeling*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.

Wulff, D.M. (1997). *Psychology of religion. Classic and contemporary*. New York: John Wiley & Sons, Inc.

Adriana (dr. A.W.) Balk-van Rossum is gepensioneerd theoloog.
E awvanrossum@gmail.com

Liefde heeft het laatste woord

Seksueel misbruik verwerken, écht vrede vinden en groeien in kracht en vrijheid, is voor velen die er mee te maken hebben en hadden, nog lang geen uitgemaakte zaak. Aan de hand van het persoonlijke verhaal van N., met wie ze dit artikel samen schreef, geeft de auteur een theoretische duiding van het proces en bespreekt ze een eigen ontwikkelde zelfhulpmethode waar ze goede ervaringen mee opdoet.

De laatste decennia heb ik heel wat vrouwen en mannen begeleid die misbruikt zijn, zowel binnen de geestelijke verzorging als daarbuiten. Sommige heb ik nu en dan teruggezien, toen er weer een stuk van hun verleden te verwerken viel. Met enkelen ben ik meerdere jaren opgetrokken.

Voor dit artikel over de verwerking van seksueel misbruik, zijn N. – die verder anoniem wenst te blijven – en ik samen aan tafel gaan zitten. We hebben het samen overlegd en geschreven. We besloten om N. het woord te laten voeren in de ik-persoon en dat ik zelf alle theoretische kaders daarbij aandraag. Het persoonlijke verhaal enerzijds en de theoretische duiding anderzijds vloeien in elkaar over.

Misbruikt

Nu mag het openlijk gezegd worden, zonder bang te hoeven zijn gelabeld te worden als ‘psychisch gestoord’. Net zoals zovele vrouwen en mannen die verkracht werden, ben ik gezond en evenwichtig, geniet ik van mijn leven en

werk, heb ik een fijn gezin en goede contacten met mijn familie. Dit terwijl ik op jonge leeftijd herhaaldelijk werd misbruikt. Ik heb er heftige irritaties aan overgehouden met momenten van zelfvervreemding, en een hoop fysieke klachten. Daar wilde ik niemand mee tot last zijn.

N. weet waar haar angst en ontrust vandaan komen. Ze weet wat er in haar brein gebeurt. Woede was haar manier om haar impulsieve angstreacties uit te werken (vechtreactie). Het is een destructieve manier, waar de mensen om haar heen onder geleden hebben.

Ik ging door de grond van schaamte nadat ik weer door boosheid overvallen werd. Ondertussen heb ik geleerd de volle verantwoordelijkheid te nemen voor mijn gedrag en mijn leven. Ik hoef niet meer te beschuldigen, rechtzetting te eisen, terug te slaan, mezelf af te leiden, te beschermen; ik hoef mezelf niet meer ziek te maken, mezelf te verliezen in innerlijke conflicten. Er is een uitkomst, ik heb ze gevonden en ik gebruik ze.

N. doelt op de methode met behulp waarvan ze haar irritaties aanpakt en oplost (zie kader aan het einde van dit artikel).

< Taiyo Onorato & Nico Krebs, 'Finger girl', 2009

Aan het licht komen

Toen ik dertien was, bracht ik het misbruik ter sprake en het werd direct in de doofpot gestopt. Sindsdien was het er voor mij altijd, in de manier waarop ik keek. Jarenlang bleef het een onzichtbaar-aanwezige wonde die bij eender welke aanraking verwarring en pijn kon oproepen, met een ‘blijf van mij af’-snaauw als gevolg.

Gedurende langere tijd bleef het netjes op de achtergrond, tot ik als geestelijk verzorger een vrouw begeleidde die stervende was. Ze kon niet loslaten. In haar dossier stond dat ze door haar schoonzoon was misbruikt. Ik heb haar hoofd in mijn arm genomen en ze is rustig en veilig, terwijl ik haar streelde, gestorven.

Enkele weken later was een patiënt bijzonder onrustig nadat hij bij de psychologe had ontdekt dat hij zijn dochters had verkracht. Hij liep huilend door de gangen. Toen heb ik mezelf voorgenomen dat ons dit niet zou gebeuren. Wij zouden elkaar in de ogen kunnen kijken en rustig sterven, zowel ikzelf als ‘mijn daders’.

(N.B. We zetten ‘daders’ steeds tussen aanhaalingstekens, omdat deze mensen veel meer zijn en voor N. ook veel meer betekenen dan het seksueel misbruik dat ze gepleegd hebben.)

Zwijgen en spreken, allebei

Misbruik kan jaren ‘weggestopt’ zijn om te overleven. Het is alsof een stuk van het persoonlijke verhaal niet toegankelijk is. Op een bepaald moment komen de feiten weer in beeld. Ook al is er een vaag weten, ontdekken misbruikt te zijn blijft schokkend, vooral voor de persoon zelf. Het eigen ongeloof, het wantrouwen ten aanzien van de beelden die terugkomen, de angst te overdrijven, de pijn dat nie-

mand deze situaties van totale verlatenheid echt kan invoelen, de nood aan delen en erkenning.

Binnen de pastorale context heeft N. hulp gekregen in de vorm van geestelijke begeleiding.

Ik kreeg tijd en ruimte om te worstelen met het misbruikt zijn en met mijn eigen blinde reacties. Mijn geestelijk begeleider bracht mij in contact met het contextuele denken. Het plaatste mijn individuele verhaal in een grotere familiale en maatschappelijke context.

N. volgde de opleiding Contextueel Pastoraat en ze ging in contextuele therapie. Die stuurde haar ‘naar huis’ om de verhalen uit haar omgeving te horen. Haar persoonlijke verhaal werd een familieverhaal.

Ik volgde EMDR en regressietherapie. Al het oprakelen, in alle detail weten wat er precies is gebeurd, maakte het niet beter, integendeel. Mijn woede laaide op, soms werd het paniek. Er was alsmaar het verlangen erkend te worden voor wat er met mij was gebeurd, vrede te vinden, veilig te zijn. Maar toen ik het naar buiten bracht voelde iedereen binnen mijn context zich tekort gedaan. Voor de buitenwereld moest ik zwijgen en van binnenuit moest ik spreken. Het kostte ons allemaal veel energie om elkaar in relatie vast te houden.

‘Dader’ en ‘slachtoffer’ voor de rest van ons leven?

Misbruik naar buiten brengen is erg kwetsend, voor de persoon zelf, voor de ‘daders’ én voor de hele omgeving. Al te vaak wordt het misbruik naar buiten gebracht in angst, paniek en afwijzing. Soms zit er zoveel agressie in de aanklacht dat het voelt als revanche nemen op de ‘daders’. Daardoor kunnen zowel de ‘dader’

als de omgeving het bekendmaken van het misbruik als machtsmisbruik ervaren. Het gevaar bestaat dat ‘daders’ voor de rest van hun leven als ‘dader’ gelabeld worden en ook ‘slachtoffers’ vastraken in dat patroon. Hoewel N. zelf tot doel had om vrede te stichten, kan ze nu erkennen dat ook zij in alle valkuilen is getrapt.

We vragen ons wel eens af: kan iemand die misbruikt is, van zijn omgeving de erkenning krijgen die nodig is? De omgeving wordt immers zelf zwaar belast: iedereen verliest de illusie van een ‘ideale jeugd’, het gezamenlijke verhaal verbreekt. In het verhaal van de omgeving is amper plaats voor een tegenverhaal dat zo afwijkend is. Kan de omgeving iets anders doen dan afwijzen?

Door de miskennis voelde het voor mij als gevaarlijk om zichtbaar te worden en zichtbaar te zijn. Mijn verhaal openlijk delen schiep nog meer onveiligheid en leidde tot hertraumatisering bij iedereen in mijn omgeving die eerder iets in de aard van misbruik ervaren had. En tegelijk ‘mag ieder verhaal klinken’, ook mijn verhaal mag er zijn.

Over- en ongevoeligheden

Het meest pijnlijke om bij zichzelf te ontdekken zijn de gebruikelijke copingsmechanismen. Verschillende psychologische mechanismen zorgen er immers voor dat wie misbruikt is, niet ‘vrijuit gaat’. Soms zien mensen die misbruikt zijn misbruik terwijl het er niet is en maken ze zich er boos over dat anderen het onrecht niet opmerken. Op andere momenten gebeurt het onder hun ogen en kunnen ze de signalen zelf niet onderkennen.

Soms zijn ze overgevoelig, soms ongevoelig.

Overgevoeligheid komt voort uit angst dat het weer zou gebeuren, ongevoeligheid uit een onderbewust gestuurde ‘identificatie met de daders’. Gedurende de meest pijnlijke momenten kan de gevluchte psyche van de persoon immers kijken vanuit de ogen van de ‘dader’ (dissociatie en identificatie). Het is een automatische impuls, een ultieme poging tot controle waarbij de ‘dader’-acties ervaren worden in plaats van de pijn en de fysieke grensoverschrijding. Vereenzelviging met de ‘dader’ is het copingsmechanisme dat nadien blind maakt voor eigen grensoverschrijdend gedrag.

Beide verdedigingsmechanismen zorgen ervoor dat de persoon vat krijgt op de stresssignalen die zich op dat moment voordoen. De ene keer betekent dit gevaar zien, terwijl het er niet is. De andere keer wordt de dissociatie herhaald die gedurende het misbruik is opgetreden.

Dissociatie betekent dus dat ‘slachtoffers’ nadien weer ‘uit ons lichaam kunnen gecatatapulteerd worden’ en toeschouwer worden van wat er gebeurt. Het zorgt er ook voor dat mensen automatisch ‘weigeren om rekening te houden met de rechten van anderen juist omdat de anderen ook geen rekening gehouden hebben met hun rechten en noden’ (Ducommun-Nagy 2008). Volgens Ducommun-Nagy treedt dergelijke ongevoeligheid op vanuit situaties waarin ons iets wordt aangedaan. Omdat gedurende de dissociatie de pijn niet te voelen is, ervaren ze die ook niet terwijl zijzelf anderen nadien onrecht berokkenen. Nagy heeft dit fenomeen benoemd als destructief recht: vanuit het ervaren onrecht gerechtigd zijn destructief om te gaan met anderen (Boszormeny-Nagy & Krasner, 1994). ➤

Ik merkte laatst dat ik, zodra ik met iets klaar ben, zonder afscheid te nemen opsta en wegga. Mijn aandacht is dan bij het volgende dat ik ga doen. Voor de ander geeft het de indruk dat ik hem of haar 'laat vallen' en dat ik gewoon verder ga. Dit is echt herhaalgedrag vanuit identificatie met 'de vader'. Na een verkrachting werd ik immers achtergelaten en liet ik mij, totaal uitgeput, op de grond vallen, terwijl 'de vader' wegging en zich met andere dingen bezighield. Gelukkig kreeg ik feedback over mijn gedrag en kon ik het bijstellen. Ik blijf nu in contact wanneer ik me op het volgende wil richten.

Emotioneel geen voeling hebben met wat we doen is eigenlijk altijd een signaal dat een deel van een trauma niet verwerkt is. Je voelt dan niet wat je gedrag bij anderen teweegbrengt. Onverwerkt trauma zet de hele molen 'van generatie op generatie' in gang. Wie getriggerd wordt, voert haast automatisch het voorgegeven script uit. Seksueel misbruik is dus vaak een familiepatroon dat blindelings van de ene generatie op de andere wordt overgedragen. Het is onderbewust gedreven en hoort bij de bredere familie en, breder dan dat, bij de hele maatschappij.

Ik denk dat wij, anno 2018, de eerste generatie zijn die dit onderbewust gestuurde gedrag kunnen stoppen én oplossen. We kunnen onszelf en onze familie herprogrammeren. Maar vooraleer daarop in te gaan, wil ik even iets zeggen over vergeving, op wat er in ons brein gebeurt bij controleverlies, en op erkenning en rechtzetting.

Snakken naar vergeving, schuld en bevrijding

Toen één van 'de vaders' na enige druk van mijnentwege aannam wat er was gebeurd, was zijn eerste reactie: 'Vergeef mij a.u.b.?' en omwille van zijn smekende ogen heb ik direct: 'Ik vergeef jou' gezegd. Het was iets te snel, maar niettemin één van de meest bevrijdende zinnen die ik ooit heb gesproken. Hij riep: 'Ze vergeeft mij!' Hij had het van de daken willen schreeuwen. Ik zag de last van zijn schouders glijden.

Hij was niet de enige die snakte naar vergeving. Om tot vrede te komen, moest N. ook zichzelf vergeven. Niet dat ze zich gedurende het misbruik had schuldig gemaakt, wel omdat ze erkende dat ze zichzelf niet had kunnen beschermen. Ze was niet geslaagd in haar diepste opdracht als mens 'haar integriteit te bewaren'. En hoe irrationeel ook, het was nodig zichzelf te vergeven dat ze zichzelf niet had kunnen vrijwaren. Ze moest zichzelf vergeven dat ze in deze situatie terechtgekomen was, dat ze het niet had kunnen voorkomen. Ook al had ze dit als klein kind niet gekund en was ze daar absoluut niet schuldig aan.

Controleverlies

Het ergste dat ons als mens kan overkomen is controleverlies. Misbruikt worden is totaal controleverlies. Om te beseffen wat controleverlies teweegbrengt, leggen we eerst uit hoe ons brein normaal werkt en welk effect dit heeft op onze herinneringen.

In normale omstandigheden, als ons brein normaal werkt, worden alle zintuiglijke signalen die we ervaren (wat we zien, horen, voelen, proeven en ruiken), geclusterd en opgeslagen als een herinnering (Riemslagh 2012).

< Salvador Dalí, 'Venus de Milo aux Tiroirs', 1936

Gedurende controleverlies ontstaat een black-out, waarbij de zintuiglijke signalen hechten aan ons angstcentrum (amygdala) in het midden van ons (reptielen)brein, in plaats van geclusterd opgeslagen te worden als een herinnering. De zintuiglijke signalen (zien, horen, voelen, proeven en ruiken) die we opdoen tijdens een black-out clusteren dus niet. Ze zijn wel gehecht aan de amygdala die ervoor zorgt dat we ons bij gelijkaardige impulsen in veiligheid brengen. De amygdala scant voortdurend onze omgeving. Het is erop gericht dit controleverlies in de toekomst te voorkomen. Zodra het minstens drie gelijkaardige zintuiglijke signalen opmerkt, wordt het hele lichaam in alarm gebracht: acute stress. De boodschap luidt: breng jezelf in veiligheid, dit is levensgevaarlijk voor jou! Vecht, vlucht of verstar (bevries)!

Concreet betekent dit dat we van de meest pijnlijke momenten in ons leven geen herinnering gecreëerd hebben. Wel hebben we ervoor gezorgd dat we bij dezelfde zintuiglijke signalen in alarm gebracht worden. Detecteert ons angstcentrum dezelfde signalen, dan gaan we in acute stress. Daardoor krijgen we direct een vecht-, vlucht- of verstarreflex. Een stem, een gebaar, een geur kunnen onze afweerreacties ogenblikkelijk in gang zetten.

Gaat ons brein – en dus ook ons lichaam – in deze acute stress, dan nemen we de buitenwereld waar als vijandig. We moeten ons verdedigen, we zijn in gevaar.

Ik ging in acute angst bij het zien van wonden: ik viel direct flauw.

Controleverlies trachten te voorkomen

Om te voorkomen dat we controleverlies lijden, is er een psychologisch mechanisme actief dat erop gericht is de stress zelf op te zoeken. We ‘zoeken naar herhaling’ in een poging nu wél zelfcontrole te bewaren. Het is een onderbewuste dynamiek die ons aanzet het gevaar uit te dagen. In haar boek *Hoe vaak moet je val-*

len tekent Tuckermann (mede-oprichtster van het Meidenhuis Spandau en redactrice van *Tigermäd-*

chen) hoe een jonge vrouw die eerder verkracht werd, zich opnieuw in gevaarlijke omstandigheden begeeft (Tuckermann 1989). Het is net alsof ze alsnog wil bewijzen dat ze wél in een veilige, respectvolle wereld leeft.

Eén van de mannen die mij als kind heeft verkracht zei: ‘Je vroeg er zelf naar’ en eerst maakte mij dat ontzettend boos. Daarna begreep ik hoe het psychologisch heeft gewerkt. Na de eerste verkrachtingen heb ik onderbewust geprobeerd om mij én te beschermen, én de situatie zelf in de hand te hebben.

Trauma’s lijken minder bedreigend als we er zelf enigermate controle over hebben. Dit neerschrijven is controversieel omdat het de strikte grens tussen dader en slachtoffer vervaagt. Wie wil vasthouden aan een duidelijke afbakening tussen dader en slachtoffer, vergeet echter het interactionele aspect. We spelen altijd onderbewust op elkaar in. Dat neemt niet weg dat degene die de grensoverschrijding doet, daar wel de volle verantwoordelijkheid voor draagt. Hij had namelijk op de valreep, toen de onderbewuste impuls te misbruiken zich voordeed, zijn hele bewustzijn

moeten inzetten deze destructieve impuls te stoppen. Dit is wat Darcia Narvaez ‘de vrije wil-niet’ noemt: dat is de ruimte die ons bewustzijn (‘vrije wil’) heeft om destructief gedrag te onderbreken en te stoppen (Narvaez 2008).

Ik weet dat ik moet opletten. Mijn afstemming op wat bijvoorbeeld gepaste kleding is of hoe ik mij ten aanzien van mannen gedraag probeer ik bewust bij te stellen. Soms vraag ik ook aan mensen in mijn omgeving wat zij denken dat gepast is. Ik weet immers dat sinds ik verkracht ben, de kans reëel is dat ik nieuwe situaties mee creëer waarin ik onveilig ben.

Dit is een heikel thema dat ook in therapie na seksueel grensoverschrijdend gedrag op een bepaald moment ter sprake komt. Daarvoor is diep respect nodig voor ieders verantwoordelijkheid en die ligt bij kinderen anders dan bij volwassenen. Kinderen kunnen nooit verantwoordelijk gesteld worden voor het grensoverschrijdend gedrag van volwassenen.

Behoeft aan erkenning en rechtzetting

Onrecht moet erkend worden en veel meer dan dat: onrecht moet rechtgezet worden. Wie jou afneemt wat jou toebehoort moet jou dat teruggeven. En als dat niet mogelijk is, dan moet jou dat vergoed worden. Wie zich schuldig maakt, moet zijn of haar schuld erkennen en rechtzetten.

Op een bepaald moment heb ik financieel de rekening opgemaakt van wat het misbruik mij gekost heeft. Ik heb een fortuin uitgegeven aan begeleidingen, aan fysieke operaties (o.a. diverticulitis), aan fysiotherapie (houding corrigeren) ... om nog niet te spreken van de pijn die het mij heeft gekost. Terwijl ‘de dader’ vaak geen enkel

beseft heeft van wat hij heeft gedaan en zich beleefd voelt als hij erop wordt gewezen.

Mijn aanspraak op vergoeding is altijd op veel verzet gebotst. ‘Het was te laat, ik had het moeten uitbrengen toen het gebeurde’, was één van de dingen die mij ten laste werden gelegd. Ik had nu ‘geen recht van spreken meer’. Voor mij stond een vergoeding symbool voor het afsluiten van een hoofdstuk in mijn leven, ik wilde het afronden.

Uiteindelijk hebben we de rechtzetting symbolisch vormgegeven: in plaats van met elkaar pijnlijke discussies te blijven houden over wat hij vindt dat ik moet betalen en wat ik vind dat hij moet vergoeden, zijn symbolen en rituelen hier op hun plaats.

Dader of slachtoffer, of allebei?

En toch zou ik niet willen ruilen van positie. Ieder van ons wil liever slachtoffer zijn dan dader, toch? Op ‘de dader’ wordt neergekeken, hij wordt vernederd, veracht ... Hij zit gevangen in zichzelf, overgeleverd aan het slachtoffer om vergeving te krijgen.

Terwijl ieder van ons pas ‘geheeld is als mens’ wanneer we ons eigen daderschap erkennen en ons slachtoffers achterlaten (Buber 1962).

Ik beseft dat zowel het slachtoffer als de dader in mij aanwezig zijn. Zodra ik in stress geraak, voel ik mij slachtoffer en zodra ik ‘mij verdedig’ sla ik terug en ben ik dader.

Er zit maar één ding op: zorgen dat de zintuiglijke triggers opgeruimd worden zodat deze zintuiglijke signalen de persoon niet meer in alarm brengen. Dan is er ruimte voor (zelf)-liefde, rust en vrede. Daar hebben we allemaal recht op. En het kan. ▶

Stress opheffen

Zodra iemand in stress geraakt, is die zichzelf en het open contact met de omgeving kwijt. En we schieten in alarm zodra het angstcentrum (amygdala) in de binnen- of buitenwereld zintuiglijke signalen ontwaart die het eerdere controleverlies gedurende het misbruik oproepen. Denken aan wat iemand is overkomen of erover praten, seksuele beelden zien, een verhaal horen vertellen over seksuele intimiteiten, zintuiglijke signalen ervaren van situaties waarin eerder controleverlies werd ervaren: het kunnen een voor een triggers zijn.

Zolang de signalen van het oorspronkelijke controleverlies gehecht zijn aan het angstcentrum in de hersenen (amygdala) kan het de persoon helemaal van de kaart brengen. De eerste opdracht is ervoor te zorgen dat het angstcentrum ontdaan wordt van de alarmsignalen. Dat is wat in de volksmond 'loslaten' genoemd wordt. De zintuiglijke signalen moeten losgemaakt worden van de amygdala. Dan wordt de eerder ervaren angst losgelaten en kunnen de ervaringen als neutrale herinneringen meegenomen worden, zonder lading.

Ik heb allerlei methoden aangewend om de angstrespons te stoppen. Ik heb intensieve begeleiding genoten, familie- en trauma-opstellingen gedaan, yogameditatie, Past Reality Integration (PRI), oplossingsgerichte therapie, contextuele therapie, Progressive Mental Alignment (PMA), mindfulness based fysiotherapie, Ho'oponopono, EMDR en PSYCH-K. Vaak heeft het de trauma's opgerakeld en geactiveerd zonder ze helemaal tot rust en vrede te brengen. En als ik toch de lading kwijtgeraakte van één of andere situatie, bleef ik in overtuigingen

hangen die het slachtofferschap in stand hielden. Uiteindelijk vielen met de LOVE Method alle puzzelstukjes in elkaar. Alles wat ik in andere therapievormen had meegemaakt, werkte samen tot één bijzonder efficiënt geheel.

Tot vrede geroepen

Stress opheffen is één zaak, vrede vinden in jezelf en met 'de daders' houdt veel meer in. Ook daarvoor blijkt de genoemde zelfleer- en zelfhulpmethode LOVE Method (zie kader) een aangewezen weg. De procedure die gevolgd wordt heeft dezelfde structuur als de genezingsverhalen in de Bijbel. Ze steunt op het diepe innerlijke weten dat Liefde het eerste en het laatste woord heeft. Het is de kracht die ons allemaal aanstuurt uit te groeien tot volwaardige en integere 'kinderen Gods'.

De LOVE Method bevat een procedure om de stress die in relaties is opgedaan volledig om te buigen naar respect. We noemden deze procedure de 'Opheldering van relaties'. Zelfvervreemding wordt erdoor opgeheven, we gaan er het engagement mee aan alle destructiviteit te stoppen zodat we, als we daar bewust voor kiezen, de relatie weer kunnen opbouwen.

Doordat ieder in de relatie zijn of haar eigen verantwoordelijkheid opneemt, komt vergeving gedurende het proces als vanzelf tot stand. De vrede die tevoren onmogelijk scheen, wordt nu actief bewerkt. Een 'verbindingsproces' dat zo eenvoudig is dat iedereen het kan leren.

De LOVE Method maakt mij bijzonder hoopvol: voor het eerst heeft misbruik niet meer het laatste woord. Vrede en vreugde: laten wij gaan!

De LOVE Method

Met de LOVE Method leer je stress opheffen. Je verandert de programmatie van de onderbewuste impulsen die ons slecht doen denken over onszelf en anderen. Je stopt de impuls die maakt dat je je rot voelt en zorgt voor meer neutraliteit. Je test jezelf en komt zo direct te weten of je hersenen verbonden zijn of in stress. Wie de LOVE Method toepast kan de relaties met zichzelf en 'de daders' ophelderen zodat alle spanning eruit verdwijnt. Kortom, door de zintuiglijke signalen los te koppelen van het angstcentrum, wordt de stress die eraan plakt mee opgeheven.

De elementen die de kracht en de eigenheid van de LOVE Method uitmaken zijn:

- laagdrempeligheid: het is een zelfleer- en zelfhulpmethode
- eenvoud van de procedures, die 'verbindingsprocessen' worden genoemd
- omvormende kracht van Liefde, verwoord in seculiere taal, voor iedereen toegankelijk
- structurele bevestiging van de uniciteit van de persoon
- erkennen en aanvaarden van alle ervaringen die de persoon heeft (gehad) en de holistische aanpak (Antonious 2012)
- gebruik van Neuro Linguistisch Programmeren (NLP) in het aansturen van het onderbewuste (Bandler & Grinder 1975; Derks & Hollander 1996)
- doelgericht en sluitend inzetten van het zelfhelende vermogen van de persoon

- hoge morele standaard 'in ons hoogste goed' (Hawkins 1995) en de absolute veiligheid die gegarandeerd wordt
- combinatie van zowel actuele wetenschappelijke ontdekkingen (Lee, Nader, Schiller 2017; Van den Heuvel 2011; Riemslag 2011) als empirische achtergronden (Braingym®, logosynthese, Ho'oponopono, psychodrama, familie- en traumaopstellingen), verder bouwend op reeds bestaande therapierichtingen (contextuele en oplossingsgerichte hulpverlening)
- wetenschappelijke structuur: vooraf wordt de probleemstelling getest en na het verbindingsproces wordt opnieuw getest om de verschillen van stressniveau vast te stellen; de enorme verlaging van het stressniveau is op EEG aangetoond
- kracht van danken

De LOVE Method biedt eenvoudig toe te passen stappenplannen om stress direct en tot in de diepte op te heffen. Omdat het overeenkomt met het relationele wereldbeeld van geestelijke verzorgers, is het raadzaam deze techniek toe te voegen aan het instrumentarium van de pastor. Geestelijk verzorgers staan geregeld onder hoge (tijds) druk en komen vaak in situaties terecht waar veel stress bij hoort. Ze hebben er baat bij zichzelf geregeld te ontstressen en het aan te reiken in hun werkveld, en om de LOVE Method-verbindingsprocessen in te zetten in hun werk met mensen. <

Literatuur

- Antonious, F. (2007). *Dimensies van ervaren*. Den Haag: Shu'em Press.
- Buber, M. (1962). Schuld en schuldgevoel. In: T. de Bruin (ed.), *Adam waar ben je? De betekenis van het mensbeeld in de joodse traditie en in de psychotherapie*, Hilversum: B. Folkertsma Stichting voor Talmudica, 207-235.
- Bandler, R. & Grinder, J. (1975). *Structuur van de magie. Een boek over taal en therapie*. Vertaald door A. De Haas. Baarn: Ambo.
- Boszormenyi-Nagy, I. & Krasner, B. (1994). *Tussen geven en nemen: over contextuele therapie*. Vertaald door N. Bakhuizen. Haarlem: De Toorts.
- Derks, L. & Hollander, J. (1996; 2016). *Essenties van NLP. Sleutels tot persoonlijke verandering*. Utrecht: Kosmos.
- Hawkins, D. (1995). *Power versus Force. The Hidden Determinants of Human Behavior*. New York City: Hay House.
- Ducommun-Nagy, C. (2008). *Van onzichtbare naar bevrijdende loyaliteit*. Vertaald door M. Michielsen. Leuven/Voorburg: Acco.
- Lee, J., Nader, K., Schiller, D. (2017). An Update on Memory Reconsolidation Updating. *Trends in Cognitive Science*, 21 nr. 7, 531-545.
- Narvaez, D. (2008). Triune Ethics: The Neurobiological Roots of Our Multiple Moralities. *New Ideas in Psychology* 26 nr. 1, 95-119.
- Riemsлагh, M. (2012). *Constructieve Counseling? Destructief recht in professionele gespreksvoering*. Leuven: Acco.
- Riemsлагh, M. (2011). *(In)Correcte Gespreksvoering. Fundamenteel en empirisch onderzoek naar de ethiek van het pastorale gespreksproces*. II, Puurs: UniBook.
- Tuckermann, A. (1989). *Hoe vaak moet je vallen. Een persoonlijk verhaal*. Sara/Van Gennep.
- Van den Heuvel, M. (2011). Het verbonden brein. *Neuropraxis* nr. 1, 3-14.
- Marina Riemsлагh PhD begeleidde vrouwen na abortus, ze was geestelijk verzorger en is gepromoveerd in de Praktische theologie. Ze is KPV-supervisor, coach en trainer in pastorale communicatie, grondlegger en teacher van The LOVE Method. E.marina@thelovemethod.com

Wees waakzaam en blijf wakker

Naar aanleiding van een SMPR-studiedag noteert Age Kramer enkele persoonlijke gedachten en kanttekeningen bij de vraag naar of noodzaak van een proces van vergeving en verzoening in kerkelijke gemeenten na seksueel misbruik.

Op 4 april 2018 organiseerde het SMPR – Meldpunt seksueel misbruik in de kerk een studiedag onder de titel *Seksueel misbruik en vergeving: niet vanzelfsprekend!?* Uit het verslag van die intensieve dag citeer ik het volgende:

We hanteren allemaal een bepaalde kijk op de zaak als we ons uitspreken over de combinatie seksueel misbruik en vergeving. We vinden dat vergeving 'moet', dat vergeving 'mag', dat vergeving 'kan!', dat vergeving 'nooit' aan de orde is of zelfs helemaal 'niet van toepassing' is. Els Deenen (leiding werkvormen) nodigt ons uit (letterlijk) positie te kiezen en die toe te lichten.

Ik kan me nog goed herinneren dat ik bij de groep 'kan' ging staan. Misschien ook wel omdat ik optimistisch en naïef van karakter ben. Aan het einde van de dag werd ons gevraagd nogmaals positie te kiezen; toen koos ik voor 'nooit'.

Ik had daar wel een toelichting bij: je dient als kerk er niet naar te streven om een proces van vergeving of verzoening op gang te brengen. Er moet een soort wonder gebeuren om de benadeelde/het slachtoffer in de situatie te brengen

dat vergeving en eventueel verzoening zinvol en heilzaam is.

Hiermee wilde ik twee dingen benadrukken: soms is het inderdaad heilzaam voor een benadeelde om te vergeven als een buitengewoon krachtige manier van loslaten; maar als het verlangen om los te laten niet heel overtuigend en diep van binnen uit komt bij de benadeelde, dan is het onmogelijk om vergeving of verzoening te bereiken.

Geen haar beter!

Intussen valt het niet mee om te accepteren dat ook de meest goedwillende mensen fouten maken. Dat wilde ik in mijn inleiding die ik op genoemde SMPR-studiedag hield aan de orde stellen. Omdat het tegen Pasen liep, nam ik een van de lezingen in de Goede Week als vertrekpunt.

Terwijl ze aanlagen voor de maaltijd, zei Jezus: 'Ik verzeker jullie: een van jullie, die met mij eet, zal mij uitleveren.' Ze werden bedroefd en vroegen een voor een aan hem: 'Ik ben het toch niet?'

Hij liep terug en zag dat zijn leerlingen lagen te slapen. Hij zei tegen Petrus: 'Simon, slaap je?' ➤

tips bij het thema

Ervaringsverhalen van seksueel misbruik in het pastoraat

• Tot ik weer vliegen kon ...

Een verhaal van seksueel misbruik door een pastor. Sigrid Zomer, Kampen: Kok, 2004
Een pdf-bestand van het (uitverkochte) boek is kosteloos verkrijgbaar via de website www.sigridzomer.webs.com

• Duizend bloemen

Verhaal van God, verhaal van mij. Vervolg op *Tot ik weer vliegen kon ...*, over omgaan met geloven en God en kerk na seksueel misbruik door een pastor. Sigrid Zomer, 2008
Een pdf-bestand van het (uitverkochte) boek is kosteloos verkrijgbaar via de website www.sigridzomer.webs.com

• De herder was een huurling

Mijn weg terug na misbruik door een pastor. Leny Selles, Zoetermeer: Boekencentrum, 2001

Kon je niet één uur waken? Blijf wakker en bid dat jullie niet in beproeving komen; de geest is wel gewillig, maar het lichaam is zwak.’ Weer ging hij weg om te bidden, met dezelfde woorden als daarvoor. Toen hij weer terugkwam, lagen ze opnieuw te slapen, want hun ogen vielen steeds dicht, en ze wisten niet wat ze hem moesten antwoorden.

Vorig jaar werd mijn kerk, de Oud-Katholieke Kerk van Nederland opgeschrikt door de arrestatie van een priester op verdenking van seksueel misbruik en door een klacht wegens seksueel misbruik tegen een andere priester. Bij alle uitingen van woede, verdriet en teleurstelling trof mij één type reactie: ‘We zijn dus geen haar beter dan andere kerken!’ Wat had je dan gedacht?

De Oud-Katholieke Kerk loopt misschien wat meer in de pas met de heersende westerse cultuur van dit moment dan de grote zus, de Rooms-Katholieke Kerk. Maar maakt dat in de pas lopen het vlees minder zwak? Is dat niet wat naïef?

Het goede aan de reactie ‘We zijn dus geen haar beter dan andere kerken!’ vind ik de erkenning van het kwaad in eigen gelederen en de bereidheid om er iets aan te doen. Het risico van de reactie in deze vorm is de al dan niet oprechte verbazing. Zoals de discipelen vragen: ‘Ik ben het toch niet?’, zo vragen kennelijk heel wat kerkgangers zich af: ‘Bij ons gebeurt zoiets toch niet?’

Niet zonder gevaar

Die naïeve verbazing is niet zonder gevaar. De volgende stap is vaak een vlucht: zorg dat je aan

de goede kant staat. Dus spreek in krachtige termen je afschuw uit, spoor schuldigen op, als het kan mannen met enige macht die ervan beticht kunnen worden de zaak in de doofpot te hebben willen stoppen. En blijf daarmee de illusie voeden dat je als organisatie of kerk zonder zonde kunt zijn.

Wees waakzaam en blijf wakker, zodat je te zijner tijd trots tegen Jezus kunt zeggen: Ja, u hebt ooit gezegd ‘*de geest is wel gewillig, maar het vlees is zwak*’; wij hebben het voor elkaar: bij ons is de geest sterker dan het lichaam, *mind over matter*, zoals we dat tegenwoordig zeggen.

Wegkijken en schaamte

Dat zie ik ook bij #MeToo. Alsof er al jaren iets lag te smeulen brak er in enkele dagen een groot vuur aan meldingen los. En enorme groep vrouwen bleek in allerlei situaties die met macht en seks te maken hadden, misbruik te hebben ondergaan.

Het goede daaraan is natuurlijk dat mannen met macht steeds duidelijker weten dat ze misschien niet zomaar weggelaten met machtsmisbruik. Het risico is opnieuw dat er een vluchtreactie op gang komt: zorg dat je aan de goede kant komt te staan; vertel dat het jou ook is overkomen.

Ik vroeg me destijds af wat er gebeurd zou zijn als er twitterberichtjes met een iets andere inhoud waren gekomen: *Ja, ik heb óók meer dan eens weggekeken bij signalen, verhalen en ook bij tastbare bewijzen van seksueel misbruik*. En dat #MeToo dus zou gaan betekenen: *Ik heb ook wel eens weggekeken*.

Maar dat is niet gebeurd, want het is makkelijker om je aan te sluiten bij de stroom

benadeelden dan bij de stroom weggelopers. En dat komt door schaamte. Zij wisten niet wat ze moesten zeggen.

Er is meer

Op de genoemde SMPR-studiedag ging het over vergeving. Vergeving kan de weg vrij maken voor een nieuw begin. Zowel voor een benadeelde als voor een dader. Als dat lukt is dat mooi. Maar ook hier zie ik een andere kant, namelijk dat onwillekeurig bij vergeving het juridische patroon wordt gevolgd: er is kwaad gebeurd, er is een benadeelde en er is een dader. Kortom: het gaat om fouten die door één of meer individuen werden gemaakt. Meer is er niet.

Maar er is natuurlijk wel meer, er is ook een gemeente. Er wordt wel gezegd dat ook de gemeente aangedaan is door het kwaad dat gebeurd is. De dader heeft vertrouwen geschonden. Dat is een klap, waar je niet makkelijk overheen komt.

Maar er is natuurlijk meer. Er zijn ook altijd weggelopers, die zich schamen en niet weten wat ze moeten zeggen. De gemeente is niet alleen mede-slachtoffer, maar in vaak ook in zekere zin medeplichtig.

Maar toch

SMPR zet sterk in op preventie en voorlichting. Om mensen die iets zien aan een handelingsperspectief te helpen, zodat ze toch iets zeggen of iets doen. Maar we moeten ook realistisch zijn en blijven beseffen dat het makkelijker is om te leven vanuit de overtuiging dat dit soort dingen bij ons niet voorkomen – *Ik ben het toch niet, Heer?* – omdat we ervoor zorgen dat

bij ons de geest sterker is dan het lichaam. We houden als het ware rekening met een wonder, maar kunnen daar beleidsmatig natuurlijk niet van uitgaan. Maar toch.

SMPR kiest principieel de kant van de benadeelde. Het zou me niet verbazen als SMPR – onder andere door genoemde studiedag – in het belang van de benadeelde ook een rol neemt in de begeleiding van gemeenten, zeker als er vanuit een gemeente de behoefte aan een proces van vergeving wordt geformuleerd vanuit de oprechte wil om samen verder te gaan.

Dan zal SMPR er misschien op wijzen hoe heilzaam het kan zijn om als gemeenteleden uit te spreken dat je signalen hebt gezien of gehoord, maar dat je geblokkeerd werd door schaamte en tegenstrijdige gevoelens. Dat je geest wel gewillig was, maar het vlees zwak en dat je ook nu uit schaamte niet goed weet wat je moet zeggen. En dat je dan maar iets als ‘vergeving en verzoening’ gaat mompelen.

Het wonder van vergeving mag nooit dienen om het kwaad van de dader te relativiseren. Het moet initiatief van de benadeelde zijn en dient te voorkomen dat ‘het lam eenzaam de woestijn in wordt gestuurd’ als resultaat van vergeving en verzoening. <

*Age Kramer is pastoor in de oud-katholieke parochie in Den Helder en voorzitter van het Interkerkelijk Bestuurlijk Overleg inzake SMPR. Hij schreef deze bijdrage op persoonlijke titel.
E age.kramer@gmail.com*

Nooit meer kwijt

Ooit gaf een vrouw mij een boekje met schilderijen van Esther Veerman. De titel was: *Nooit meer kwijt*. Het bevat 32 schilderijen en tekeningen waarin Esther in beelden, in kleuren, strepen, vormen en vegen, haar ervaringen met seksueel misbruik te lijf gaat. En in woorden, ook die bevat haar boekje.

Het is niet te bevatten.

(...)
*moeders van meisjes op fietsjes
met vaantjes en blote beentjes
kennen niet de kwetsbaarheid van
pak me dan als je kan*
(...)

Deze zinnen staan in een gedicht bij het kleine meisje hiernaast. In al haar stille kwetsbaarheid schreeuwt ze om aandacht; jaagt ze iedereen die ook maar in haar buurt komt weg. Meer nog dan de wanhopige rode en zwarte vegen die over de bladzijden razen, raakt dit kleine meisje mij in haar onschuld. Haar voorgoed verscheurde onschuld. Hoe zal dit meisje opgroeien? Wie zal haar mogen aanraken? Waar haalt ze straks haar vertrouwen vandaan?

Er komt een dag dat zij, Esther, ten slotte zal zeggen: *Maar Jij ...*

*Schrijf Jij in mij
licht-in-donker
leven-in-dood
vrijheid-uit-gevangenschap
heelheid-uit-gebrokenheid?*

De vrouw die mij het boekje gaf zei: 'Dit gaat over mij.'

Esther Veerman, 'Klein meisje', in: Nooit meer kwijt, Ekklesia, 2006, p. 11 >

‘Praten helpt’

In de MeToo-discussie gaat het om grensoverschrijdend gedrag waar veelal vrouwen het slachtoffer van worden. Soms lijkt de verschijningsvorm nog onschuldig, soms gaat het om fysiek geweld. Hoe zit het in Nederland als we het hebben over seksueel grensoverschrijdend gedrag? En wat kunnen we hieraan doen?

Handelingen sprak met Jamila Mejdoubi, gezondheidswetenschapper en werkzaam als onderzoeker bij Atria, het kennisinstituut voor emancipatie en vrouwengeschiedenis te Amsterdam. Specifiek richt ze zich op het thema ‘veiligheid en geweld tegen vrouwen’. Ze heeft onder andere onderzoek gedaan naar de primaire preventie van kindermishandeling en partnergeweld bij hoog risico zwangere vrouwen.

Waar gaat uw onderzoek bij Atria over?

Bij Atria doe ik onderzoek naar geweld tegen vrouwen in het algemeen, alle vormen van geweld tegen vrouwen. Het laatste onderwerp waar ik onderzoek naar heb gedaan is cybergeweld, online seksuele intimidatie, wat ook veel voorkomt bij vrouwen. Een voorbeeld hiervan zijn naaktfoto's die zonder toestemming online worden gedeeld.

Jullie hebben bij het onderzoek naar geweld tegen vrouwen gekeken naar de situatie in Nederland en Europa. Zijn er opmerkelijke resultaten naar voren gekomen?

Het feit dat het in Nederland heel veel voorkomt. Wanneer je het

vergelijkt met het Europees gemiddelde komt het in Nederland percentueel vaker voor. Dit geldt ook voor andere vormen van geweld.

Maar in Nederland rust er niet zoveel taboe op, dus je kunt er veel makkelijker over praten dan in andere landen. Je ziet dat in progressieve landen – waar Nederland er één van is – de cijfers hoger zijn, dus een klimaat waarin makkelijker over seksueel misbruik gepraat wordt, zou een verklaring kunnen zijn voor de hogere cijfers. Maar dat is in deze studie niet onderzocht.

Kijken jullie ook naar de rol van de professional?

Ja, ik doe ook onderzoek naar hoe professionals het beste kunnen omgaan met deze problematiek en dan wel op een gender-sensitieve wijze: rekening houden met allerlei factoren die gerelateerd zijn aan gender.

En wat verstaat u dan onder gender?

Gender kan geplaatst worden tegenover sekse. Bij sekse gaat het om fysieke, biologische verschillen tussen mannen en vrouwen.

Bij gender gaat het daarentegen om sociaal-culturele rollen die aan de seksen zijn gekoppeld: verschillen in macht en afhankelijkheden, verwachtingen ten aanzien van gedrag.

Ook het feit dat mannen en het mannelijke hoger worden gewaardeerd dan vrouwen en het vrouwelijke, kan als een voorbeeld hiervan worden gezien.

Dit zijn allerlei factoren die een rol spelen en het is belangrijk deze mee te nemen als je je richt op geweld en het voorkomen ervan.

Hoe kan een professional gender-sensitief te werk gaan?

Allereerst door je zelf bewust te zijn van al die factoren. Ik ben zelf gezondheidswetenschapper en toen was er weinig aandacht voor gender. Nu ik bij Atria werk is er heel veel aandacht voor gender.

Ik moest zelf echt leren met een gender-bril te kijken, daar is training voor nodig. Het is lastig om in één zin uit te leggen wat dat betekent. Dus als je kijkt naar seksueel geweld, kijk je naar gender-gerelateerde factoren die allemaal een rol spelen. Zo speelt bij verkrachting binnen het huwelijk bijvoorbeeld de norm van gehoorzaamheid van een vrouw naar een man een heel belangrijke rol.

Het is dus belangrijk je van al die factoren bewust te zijn en die uit te vragen en aan te pakken.

Maakt het vervolgens uit of het een man of een vrouw is die het gesprek aangaat?

Ja, dat is wel belangrijk. Vrouwelijke slachtoffers vinden het soms makkelijker om te praten met een vrouwelijke professional. Of een man met een mannelijke professional.

Het is belangrijk hier rekening mee te houden en te bedenken dat jouw sekse een rol speelt. En als je je daar bewust van bent, kun je dat ook vragen aan het slachtoffer: ‘Vind je het goed dat ik met je spreek? Of wil je liever een vrouw/een man spreken?’ Dat vragen is heel belangrijk, omdat het er uiteindelijk om gaat wat de persoon in kwestie zelf wil.

Kijk, je kunt ook gewenst gedrag vertonen, maar als de vrager er niet naar vraagt dan sluipt

er al snel iets in van dat het wel oké is. Terwijl het goed is er expliciet naar te vragen. Het is belangrijk dat je de keuze van het slachtoffer hierin altijd respecteert.

Is er nog een speciale rol weggelegd voor reli-professionals als pastores, dominees en geestelijk verzorgers?

Ja zeker, ook deze professionals kunnen een heel belangrijke bijdrage leveren. Allereerst is het belangrijk om je er als geestelijk verzorger, voordat je een slachtoffer spreekt, bewust van te zijn dat je zelf ook stereotype gedachten en normen zou kunnen hebben.

Vervolgens streef je ernaar een veilige situatie te creëren waarin een vrouw open kan praten over datgene wat haar overkomen is en wat ze heeft meegemaakt. Vrouwen maken namelijk heel vaak *victim blaming* mee, dat betekent dat de vrouw zelf schuldig wordt bevonden aan wat er is gebeurd: je hebt een kort rokje gedragen, dus je lokte het uit, bijvoorbeeld. Het is belangrijk dat je hier nooit in meegaat. Vrouwen vinden zichzelf al schuldig, dus ze *blamen* zichzelf.

Het is belangrijk dat je de situatie erkent en dat je het slachtoffer gelooft. Erkenning is voor de slachtoffers van ontzettend groot belang. Niet gaan vragen wat iemand daar deed of wat iemand aan had. Dat doet er allemaal niet toe in zo'n situatie.

Maar wanneer de problematiek te groot blijkt en je het zelf niet aankunt, heb je als geestelijk verzorger of kerkelijk werker een belangrijke rol in het doorverwijzen naar een professional die daar wel mee om kan gaan. Als er bijvoorbeeld

een verkrachting heeft plaatsgevonden, verwijs dan naar het Centrum Seksueel Geweld, misschien naar een psycholoog. Maar in ieder geval naar iemand die er veel meer verstand van heeft.

Is onze maatschappij eigenlijk wel goed genoeg ingericht om met seksueel grensoverschrijdend gedrag om te gaan?

Volgens de conventie van Istanboel moet je geweld gender-sensitief aanpakken. Als je vervolgens kijkt hoe het beleid in Nederland geregeld is, is dat gender-neutraal. Er wordt geen gender gekoppeld aan de pleger en het slachtoffer. Dat zou dus ook anders moeten. Als je zegt dat het gelijk is voor vrouwen en mannen, geef je daarmee onbewust aan dat het bij mannen evenveel voorkomt als bij vrouwen, maar bij vrouwen komt het veel vaker voor. Al die gender-gerelateerde factoren worden dan niet meegenomen. Als je je bewust bent juist van de verschillen, kun je ze ook doorbreken.

We vinden het daarbij ook belangrijk dat er rekening wordt gehouden met de culturen en religies van mensen. Dat iemand kan praten over de dingen die gelden binnen zijn of haar religie of cultuur. Dat er open en zonder oordeel gesproken kan worden. Als iemand zegt: 'Bij mij mag dat niet', dat diegene dan niet wordt uitgelachen door zijn klasgenootjes. Respect hebben voor elkaars normen en waarden is hierbij erg belangrijk.

Het is heel erg als je niet kunt praten over wat je overkomen is. Uit ervaring weet ik dat veel meisjes met een migrantenachtergrond er vaak niet over kunnen praten en daardoor psychische

< Andy Warhol, 'Ladies and Gentlemen', 1975

klachten krijgen. Als ze erover kunnen praten met een geestelijk verzorger van dezelfde religieuze achtergrond, die hen niet veroordeelt maar zegt: 'God is er niet alleen om te straffen' en er goed mee om kan gaan, zou dat erg helpen.

Het is dus erg belangrijk dat we slachtoffers helpen en grensoverschrijdend gedrag adresseren in onze samenleving. Is er nog wel ruimte voor gezonde seksualiteit?

Het is een heel grijs gebied van wat mag wel en wat mag niet. Het kan voor iedereen ook anders zijn. Iemand aanraken op de schouder of op het been is niet zomaar een spelletje of flirten, dus doe het niet zomaar. Heel veel mensen stellen dat gewoon niet op prijs. Die voelen zich geïntimideerd in kleine of grote mate. Respecteer de grenzen van een ander.

Atria en Rutgers zijn gestart met het programma Act4Respect. In dit programma werken we samen met jongeren en vele partners uit

het veld om de sociale veiligheid van vrouwen, meisjes en LHBT'ers te verbeteren. We richten ons op het voorkomen van gender-gerelateerd geweld bij jongeren en jongvolwassenen en willen dat er positieve normen tot stand komen die gaan over gezonde relaties, over wat nou gezonde relaties zijn. Ook om vrouwen weerbaarder te maken zodat ze durven zeggen 'nee, dat wil ik niet'. Dat omstanders er ook wat van kunnen zeggen als ze denken dat iets echt niet kan. Je ziet dat omstanders vaak ook niet echt weten wat ze ermee aan moeten. Dat krijg je ook wanneer mensen zich gegeneerd voelen. Dus deze dingen proberen we aan te pakken.

We proberen te werken aan gezonde (seksuele) relaties en dat het ook normaal en gezond is om erover te praten. Dan kun je er ook naar vragen. Dan kun je je grenzen aangeven. <

*Tom Lormans MA is geestelijk verzorger en promovendus palliatieve zorg.
E tom_lormans@hotmail.com*

'Dat wat er niet mag zijn, aan het licht brengen'

Hij kwam een aantal keer in het nieuws door zijn spraakmakende acties op het raakvlak van theologie en maatschappij, zoals een Facebook-actie voor de menselijke behandeling van een veroordeelde pedoseksueel, het herdenken van omgekomen vluchtelingen tijdens de Tweede Wereldoorlog en het opzetten van een actie tegen de anti-islambeweging Pegida.

Rikko Voorberg is theoloog, theatermaker, schrijver en columnist. Toen de taal van de theologie op een zeker moment ophield, vond hij zijn plek in de kunstwereld. Van daaruit denkt hij na over onze samenleving en prikkelt anderen menigmaal om na te denken over wat er om ons heen gebeurt.

Handelingen sprak hem over de nog altijd actuele MeToo-discussie.

De MeToo-discussie speelt gelukkig nog altijd een grote rol. Hoe zou deze discussie volgens jou theologisch geduid kunnen worden?

Er zitten een heleboel elementen in de discussie. Een van de interessantste thema's is dat het als een solidariteitscampagne gestart is en niet als een *shame campaign*. Het letterlijke 'ik ook' is theologisch essentieel als je het hebt over schuld en boete. Het gaat niet over een 'jij ook' of een 'jij hebt' of een 'you did it'.

In dit geval is er natuurlijk geen sprake van schuld en boete bij degenen die zich uitspreken in #MeToo, maar van lijden. Daarin zeggen: 'Jij bent niet de enige die zo heeft geleden hieronder, dat ben ik ook, en ik weiger me daar nog langer voor te schamen', is zo, zo diep christelijk. Eigenlijk zegt Jezus bij alles wat de mens >

Sigurdur Gudmundsson, 'Event', 1975

overkomt: 'Me too.' Niet dat dat iets oplost, maar het maakt het wel anders. En dat vind ik heel krachtig aan de campagne.

Hoe zouden wij als geestelijk verzorgers, kerkelijk werkers en dominees een goede ondersteunende rol hierin kunnen bieden?

Eén is volgens mij: door de norm van vergeving die we allemaal voelen meer te verzachten. Die zit zo in het kerkelijk geweten ingebakken van 'ja dat moet toch'. Dat geweten zou afgeremd kunnen worden, omdat het zomaar te hard of te vroeg kan zijn.

En twee is wat wij in onze opleiding meekregen, waar ik nog steeds heel dankbaar voor ben: het aanleren van 'aanvaardend begrijpen'. Uiteindelijk kun je iedereen begrijpen als je maar diep genoeg graaft en bereid genoeg bent om aan de hand van de ander mee te lopen in diens leven.

Wat iemand heeft meegemaakt, heeft gevoeld

en waarom iemand uiteindelijk een bepaalde keuze heeft gemaakt, dat willen begrijpen, daar ver genoeg in durven gaan en daarin dus voor gaan als pastor. Zonder het te vroeg te doen, omdat je dan weer eisen stelt aan de ander. Het is daarbij essentieel om begrijpen en goedkeuren los te koppelen.

Hoe kunnen wij actief bijdragen aan het uitdragen van de idee van een veilige kerk waar mensen op verhaal kunnen komen?

Ik denk dat wij bereid moeten zijn om dat wat vertrouwd voelt als kerk achter ons te laten, om het verhaal en de intentie van kerk te dóen. Er is een diep wantrouwen dat de kerk er uiteindelijk altijd op uit is om zelf te groeien.

Wij moeten zelf kritischer zijn op de kerk dan andere mensen, omdat onze kritiek misschien sterker is en meer hout snijdt en misschien theologisch gezien ook meer gefundeerd is. En als je scherper kunt zijn dan de ander, is er weer ruimte voor gesprek.

Een tweede is dat er een opening is voor ver-

trouwen, wanneer jijzelf geen voordeel kunt halen uit datgene wat je aanbiedt. Dat is het voordeel van bijvoorbeeld een kunstinstallatie. Ik sta op festivals waar mensen ervan uitgaan en erop vertrouwen dat jij niet iets komt halen, maar iets komt brengen. Mensen moeten actief vragen wie er achter zit, en dan wil ik het er best even over hebben.

Ik weet natuurlijk niet wat de behoefte is in bijvoorbeeld een ziekenhuis. Je kunt plekken installeren waar mensen kunnen doen wat je van ze hoopt, zonder dat jij het zelf ziet. Een biechtboek, een klaagmuur. Faciliteren, niet verzorgen. De zorgbehoefte, die veel geestelijk verzorgers denk ik hebben, kan namelijk ook heel contra-productief werken. De kerk wordt al bekritiseerd om betweterigheid of bedilzucht, dan wordt zorgen zomaar bemoederen en dat helpt niet.

Kunnen we dan spreken van een radicaal bij de tijd brengen van de kerkcultuur aan de behoeften van nu?

Ja, en niet alleen over een radicaal bij de tijd brengen aan hedendaagse behoeften, maar ook laten zien dat je de kritiek die er op de kerk is, heel erg serieus neemt. Dat je het gewoon niet meer doet. Pas als mensen echt aandringen dat je voor ze moet zorgen zeggen: 'Oké, misschien kan ik je wat wijsheid meegeven, want jij moet het doen.'

Filosoof en theoloog Peter Rollins, een van mijn inspirators, zegt: 'The church needs leaders who refuse to lead.' Dat gaat heel erg over vandaag: 'Ik kan jou niet leiden en zo wil ik naast jou zitten.' En dat is niet eenvoudig.

Wat maakt juist dit zo moeilijk?

Het heeft te maken met vertrouwen hebben in mensen. De theatermakers die ik ken lijken meer vertrouwen en genade te tonen aan publiek dan de kerk.

Dominees handelen vaak vanuit een heel krachtig, diep verlangen om te zorgen. Ze willen mensen niet met verwarde gedachten naar huis laten gaan. 'Wat hebben ze daaraan?' zou mijn vader zeggen (die ook dominee is). Dat is mooi, maar is niet gauw de onderliggende boodschap: 'Jullie kunnen dat niet aan'? Je vertrouwt je mensen niet.

Theatermakers kieperen gewoon alles over het publiek uit en dat publiek ziet dan maar. 'Vond je het moeilijk? Joh, ik ook.' Je hebt er ook zelf voor gekozen om in het theater te zijn. Dat vertrouwen, ook een vorm van genade, van ruimte, van: we zijn hier samen en we kunnen dit.

Waar kunnen we dit vertrouwen dan vinden?

Ik zie het bij Jezus van Nazareth en bij kunstenaars: dat wat er niet mag zijn, dat wat we niet willen zien, aan het licht brengen. En er was een reden dat we het niet konden en niet wilden zien. We dachten dat we het niet aankonden met elkaar.

Ik zie de kunst dat doen, bijvoorbeeld op de planken. Daar confronteren we onszelf met wat we in het echte leven vaak niet onder ogen durven komen.

En dan denk ik: Jezus van Nazareth trekt bedelaars weg bij de poort en zet ze in het midden. Hij zegt: 'Kijk.' De menigte wil zo'n bedelaar niet zien, want dat zou betekenen dat zij als samenleving niet goed voor elkaar gezorgd

hebben. ‘Het is vast zijn eigen schuld, hij hoort niet bij ons omdat hij zichzelf erbuiten heeft geplaatst.’ Jezus plaatst de outsiders weer in het midden. Ze horen wél bij ons.

Ik denk dat dat de taak is van de kunstenaar en ook van de kerk, om dat wat er niet mag zijn aan het licht te brengen. Zodat het er anders uit kan zien. Dat is de kracht van die MeToo-discussie. Mensen denken: ‘Waarom heb ik dit niet eerder verteld’, ‘Waarom heb ik mezelf hier zo lang schuldig over gevoeld’, ‘Waarom moest er nou weer een beroemdheid zijn die dat doet voordat ik het zelf kan zeggen?’ Omdat het nog niet in het licht stond. Nu het in het licht staat, ziet het er ineens anders uit.

En daar zit ons werk: ervoor zorgen dat het er is.

En nu begint het er te zijn. De discussie wordt gevoerd, maar focust zich sterk op de negatieve kant van seksualiteit, op grensoverschrijdend gedrag. Is er nog ruimte voor gezond seksueel gedrag?

Ja, dat is de angst hè. Aan de ene kant wordt dat argument gebruikt door de mensen die er niet aan willen, aan de hele MeToo-discussie niet. Die het niet onder ogen willen zien. Die het terug in het donker willen stoppen en zeggen: ‘Laat het nou in het donker, want in het donker kunnen we spelen.’ Ik denk dat dat absoluut geen recht doet aan de situatie.

Gezien de heftigheid van wat naar bovenkomt, is het in dit geval absoluut noodzakelijk dat het even doorslaat een andere kant op. Dat je dus drie keer na moet denken voordat je fysiek flirt. Dat dat gewoon de tol is die je moet

betalen in een samenleving waarin zoveel mis is gegaan. Dat dat een heel klein offer is, vergeleken met de hoeveelheid ellende die is aangedaan.

Dat de wal het schip ook weer gaat keren, daar zijn we nog lang niet. Het is vooral een godswonder dat het totale vanzelfsprekende waarmee bijvoorbeeld sommige regisseurs de grenzen van hun acteurs konden overschrijden, nu volkomen de andere kant op is geslagen. Dat we ons niet meer kunnen voorstellen dat dit gewoon was.

Ik geloof niet in de gouden wegen. Volgens mij lopen wij nooit in evenwicht. Volgens mij bestaat de Bijbel daar ook uit: een koers waarbij je voortdurend gecorrigeerd wordt. Het is niet zo dat je met je hoofd tegen de muur loopt en vervolgens de goede weg vindt. Die goede weg is er niet zomaar. Met open ogen loop je tegen de muur, om daarvan te leren en vervolgens weer ergens anders de mist in te gaan. Zo meanderend loopt onze levensweg. Daarom vind ik die Bijbel zo fascinerend, omdat het gewoon bestaat uit voortdurende kritiek op de manier waarop we de dingen doen. Als je je die allemaal eigen maakt, dan heb je een hoop wijsheid te pakken.

Daarom zullen we ook nu weer tegen een muur aan lopen. Of het dan is dat we uiteindelijk weer kunnen zorgeloos kunnen flirten, of dat het is dat we nog te weinig beseft hebben hoe seksistisch we nog met elkaar omgaan, dat weten we gewoon niet. Dat zal nog duidelijk worden. <

*Tom Lormans MA is geestelijk verzorger en promovendus palliatieve zorg.
E tom_lormans@hotmail.com*

(Be)vrij(dend)e vergeving

Een feministisch-theologisch onderzoek naar vergeving na misbruik in het pastoraat

In deze wisselrubriek licht Emsi Hansen-Couturier haar onderzoek toe naar vergeving na misbruik in het pastoraat. Zij studeert aan de Protestantse Theologische Universiteit in Amsterdam.

‘Vergeef ons onze schuld, zoals ook wij anderen hun schuld vergeven’ is een van de beden die in het Onze Vader klinkt (Mattheüs 6:12). Hoe hoor – of bid – je dat als je slachtoffer geworden bent van seksueel misbruik? Ik schreef mijn masterthesis over vergeving na misbruik in pastorale relaties nog voordat #MeToo trending werd. Des te actueler en relevanter is het vandaag de dag. Kun je nog over vergeving (s)preken als je praat met of tegen slachtoffers van misbruik?

Startpunt van het onderzoek

Waar sprake is (gewest) van misbruik, kan vergeving een hele heikele kwestie worden. Het SMPR-meldpunt seksueel misbruik in de kerk (www.smpr.nl) constateerde in de loop van jarenlange ervaring met het thema, dat in kerken al gauw de roep om vergeving klinkt, terwijl het slachtoffer daar nog helemaal niet aan toe is. ‘Als er om vergeving gevraagd wordt, is de eigenlijke vraag: waar is hier de doofpot?’ zo constateerde men.

Betekent dit dat het thema ‘vergeving’ in

dergelijke situaties dan maar niet meer aan de orde moet komen? En hoe zit het dan met wat er in de Bijbel over vergeving staat? Is het mogelijk om op zó’n manier over vergeving te (s)preken, dat het slachtoffer zich *empowered* voelt in plaats van opnieuw benadeeld?

Het zijn vragen als deze die aan de basis van mijn onderzoek liggen en die samenkwamen in de uiteindelijke hoofdvraag: ‘In hoeverre is een voor benadeelden bevrijdende wijze van spreken over vergeving mogelijk in de context van seksueel misbruik in pastorale relaties?’

Rembrandt, 'David en Nathan', c. 1654-55

Feministisch

In mijn onderzoek heb ik zo veel mogelijk gepoogd om het perspectief van de benadeelde centraal te stellen. De term 'benadeelde' wordt waar mogelijk gebruikt in plaats van de (meer gangbare) term 'slachtoffer', omdat laatstgenoemde term ook connotaties van passiviteit met zich meebrengt en dit voor benadeelden in de beeldvorming juist tegen hen werkt.

Uitgangspunt voor mijn onderzoek is de feministische theologie, met hier en daar 'uitstapjes' naar feministische filosofie. Gelinkt aan bevrijdingstheologie heeft de feministische theologie met name aandacht voor patriarchale machtsystemen en de gemarginaliseerde perspectieven die daar het gevolg van zijn.

Feministisch theologe Kathryn Tanner merkt terecht op dat er ook in de theologie sprake is van dominante discoursen die veelal patriarchaal gekleurd zijn. Een 'tegenperspectief' zoals dat vanuit de feministische theologie gegeven wordt, kan ruimte bieden voor nieuwe interpretaties van macht en machtsverhoudingen, en van vergeving.

Feministisch filosofe Kathryn Norlock stelt bovendien dat vergeving per definitie 'gendered' is. Dat wil zeggen: vergeving wordt eerder van vrouwen verwacht dan van mannen en daarmee tot feminien cultureel ideaal verheven. Met Janice Haaken voert Norlock dit terug op culturele ontwikkelingen die al uit de negentiende eeuw stammen en waarin het ideaalbeeld ontstond voor vrouwen uit de middenklasse om bewaarders en bewaaksters te zijn van een harmonieuze eenheid in de familie,

een belichaming van onvoorwaardelijke liefde (Norlock 2011, 8-9).

Methode: systematisch en praktisch

Bovenstaande uiteenzetting maakt al duidelijk dat ik voor mijn onderzoek een uitgebreide literatuurstudie heb gedaan. Daarnaast heb ik kwalitatief onderzoek gedaan door middel van diepte-interviews met drie benadeelden en een groepsgesprek gevoerd met vertrouwenspersonen en gemeentebegeleiders van SMPR.

De diepte-interviews heb ik gecodeerd en geanalyseerd met behulp van ATLAS.ti. Met deze veelvoud aan data en methodes begaf mijn onderzoek zich op het snijvlak tussen systematische en praktische theologie. Dat is gedurende het onderzoek niet altijd de gemakkelijkste route geweest. Desalniettemin was – en ben – ik ervan overtuigd dat onderzoek naar voor benadeelden bevrijdend spreken over vergeving niet gedaan kan worden zonder de ervaringen van benadeelden te horen en serieus te nemen.

Drie visies op vergeving

Vanuit de literatuurstudie van mijn onderzoek zijn (ten minste) drie verschillende visies op vergeving te onderscheiden.

De eerste zouden we de 'klassieke' visie op vergeving kunnen noemen, waarbij vergeving gezien en verkondigd wordt als christelijke plicht. Mensen moeten elkaar onderling vergeven zoals God mensen vergeeft. Belangrijk in dit model is een kruistheologie waarbij Jezus' lijden en sterven aan het kruis als ultiem teken van Gods verzoening met de mensheid gezien

wordt. Het besef dat ieder mens zondig is en Gods vergeving aan de ene kant nodig heeft en tegelijkertijd al heeft ontvangen, dient te leiden tot een genadige en vergevingsvolle wijze van leven.

Een tweede visie is die van de ‘vergeving met voorwaarden’. Met input vanuit de feministische theologie wordt gesteld dat vergeving wel mogelijk is, mits aan een aantal voorwaarden voldaan wordt.

- Een daarvan is ‘recht doen’: het misbruik moet aan het licht komen en het slachtoffer moet gehoord worden. ‘Truth telling’ is niet alleen van belang voor de benadeelde maar evenzeer voor de gemeenschap.
- Een andere voorwaarde is woede: een cruciale stap in de richting van vergeving, juist omdat woede ook beschuldiging en daarmee ‘truth telling’ impliceert.
- Ten slotte is ook temporaliteit van belang: eens vergeven blijft niet altijd vergeven. Vergeven is een werkwoord en een continuerend proces. Vergeving vraagt om een voortdurend commitment van degene die de vergeving heeft geschonken, maar ook van degene die de vergeving heeft ontvangen: vergeving moet je leven, je leven lang.

Een derde visie op vergeving karakteriseert haar als onderdrukkend. Deze visie houdt rekening met het feit dat sommige zaken onvergeeflijk kunnen zijn. Dan mag vergeving niet worden ingezet om een vals gevoel van harmonie te creëren. Gezien de context en gegeven de manier waarop met de situatie die om vergeving vraagt wordt omgegaan, is vergeving beslist niet de enige mogelijkheid, niet altijd de beste mogelijkheid en soms

onmogelijk. De druk die wordt uitgeoefend op het slachtoffer om te vergeven, is bepaald niet heilzaam voor de benadeelden. Vergeving weigeren kan worden gezien als daad van profetisch verzet, waarbij het aanklagen van onrecht als belangrijkste speerpunt wordt gezien.

Een caleidoscoop aan ervaringen

Naast de literatuurstudie staat een veelvoud aan ervaringen van benadeelden en begeleiders van het SMPR. Resultaten uit de literatuur en ervaringsverhalen staan in mijn onderzoek naast elkaar, als verschillende spiegelscherven van een caleidoscoop die samen een veelkleurig beeld vormen.

Vergeven is, zo vertellen de benadeelden, iets wat zij willen en wensen maar niet altijd kunnen. Dan is een wijze van (s)preken over vergeving die niet dwingend of verplichtend is en die rekening houdt met een aantal voorwaarden heilzaam.

Erkenning en de temporaliteit van vergeving staan centraal: het weten van het ‘continued commitment’ dat vergeving vraagt. Zij kan telkens weer geschonken worden, of niet, afhankelijk van de houding van de pleger en van herinneringen/herbelevingen van de benadeelde.

In de praktijk

Praten of schrijven over misbruik in de kerk is per definitie moeilijk, rauw. De verhalen en ervaringen die bij #MeToo naar voren komen, zijn rauw. Het is geen makkelijk onderwerp om aan de orde te stellen, of om het mee uit te houden. Het misbruik in de doofpot stoppen

of zo snel mogelijk weer ‘goed’ willen maken lijkt soms de gemakkelijkste oplossing. Maar de gemakkelijkste oplossing is niet altijd de beste. Een slordig geheelde botbreuk moet ook opnieuw gebroken worden om fatsoenlijk te kunnen helen. Waar het om gaat, is dat een kerkelijke context en de theologie een veilige plek kan, mag en moet bieden voor mensen die gekwetst en beschadigd zijn.

Daar is moed voor nodig, lef. Het lef om verhalen te horen waarvan je niet wilt dat ze waar zijn. Het lef om voor de kant van de benadeelde te kiezen. Het lef om erop toe te zien dat er recht gedaan wordt, ook als dat zware consequenties heeft. Het lef om kritisch te kijken naar de manier waarop jij en je gemeente over vergeving (s)preken.

Dat daar pijn, twijfel en ongemak bij komen kijken, is onvermijdelijk. Om echt te kunnen luisteren en vervolgens te durven handelen, is het nodig je te laten raken. Niet voor niets gaat het Nederlandse woord ‘lef’ terug op het Hebreeuwse *lev*, dat ‘hart’ betekent. <

Literatuur

Norlock, Kathryn J. (2011). *Forgiveness from a Feminist Perspective*. Lanham, MD: Lexington Books.

Emsi (M.C.) Hansen-Couturier volgt de Master Gemeentepredikant aan de Protestantse Theologische Universiteit (PThU) te Amsterdam. E m.c.hansen@pthu.nl

www.handelingen.com

Actuele agenda

Op de *Handelingen*-website vindt u de actuele Agenda met cursusaanbod, seminars, workshops, congresdagen op het gebied van praktische theologie en religiewetenschap met de bijbehorende links voor opgave en meer informatie.

Vrij te gebruiken

Ook op de *Handelingen*-website: alle verschenen beeldmeditaties met de bijbehorende afbeeldingen in kleur. Deze zijn (gratis) te downloaden voor gebruik en toepassing in allerlei ontmoetingen en bijeenkomsten.

tips bij het thema

Overige literatuur

- ***Samen redden wij het wel***

Marthe Link, Gorinchem: Narratio, 2014

- ***Trauma en herstel***

De gevolgen van geweld – van mishandeling thuis tot politiek geweld.

Judith Lewis Herman, Amsterdam: Wereldbibliotheek, 1993

- ***Luister mij vrij***

Begeleiding van slachtoffers van seksueel geweld. Siny te Nijenhuis, Baarn: Gooi en Sticht, 2000

- ***Mijn lichaam, mijn ziel***

Over (seksueel) geweld en pastorale hulpverlening. Lisette van Gils / Stichting VPSG,

Haarlem: VPSG, 1998

- ***Liefde in wonderland***

Overdracht en tegenoverdracht in de hulprelatie. Riekje Boswijk-Hummel, Haarlem:

De Toorts, 2000

Over (pastoraat aan) ouders

- ***Er zijn grenzen!***

Sex als machtsmisbruik van hulpverleners met hun vrouwelijke cliënten.

Peter Rutter, Utrecht: Spectrum, 1990

- ***Iemand valt niet samen met zijn daden***

Pastoraat aan ouders van seksueel misbruik. Handreiking voor het pastoraat 42.

Uitgave van de Protestantse Kerk in Nederland, Utrecht, 2004

- ***Het ambt na een tuchtmaatregel***

Daderbeleid van de Protestantse Kerk na veroordeling voor Seksueel Misbruik in

Pastorale Relaties

Romans

- ***Mara***

Lisette van de Heg, Hilversum: Plateau, 2011

- ***Mantel der liefde***

Henriëke Groenwold, Kampen: Brevier, 2013